

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi



BİNGÖL YÖRESİ ZAZACA TÜRKÜLERDE İNSAN UNSURU

Emin KARACA

122301109

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

BİNGÖL – 2019

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

XULASA	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XI
TABLO/ŞEKİL LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. Araştırma Konusu Ve Alanının Tespiti	1
2. Derlemede Kullanılan Metotlar ve Derleme Metinlerinin Yazıya Geçirilmesi	2
1. DERLEME YAPILAN SAHA HAKKINDA BİLGİLER.....	5
1.1. Coğrafi Durum	5
1.2. Tarih.....	5
1.3. Nüfus.....	6
1.4. Eğitim Durumu	6
1.5. Ekonomik Durum.....	7
1.6. Bingöl’de Sosyal - Kültürel Yaşam ve Folklorik Durum	8
1.6.1. Giyim Kuşam Kültürü.....	8
1.6.2. Yöresel Yemekler	9
1.6.3. Halk Oyunları.....	9
1.6.4. Seyirlik ve Eğlencelik Oyunlar	9
1.6.5. Evlenme Gelenek – Görenekleri	9
2.TÜRKÜ VE TÜRKÜLERİN TASNİFİ.....	11
2.1. Türkü (Kılam)	11
2.1.1. Bingöl Yöresi Türkülerin Tasnifi.....	13
2.1.1.1. Yapılarına Göre Türküler.....	13
2.1.1.2. Konularına Göre Türküler.....	13
2.1.1.3. Ezgilerine Göre Türküler	13
2.2. Bingöl Yöresi Kılamlarının Kaynakları	14
2.2.1. Dengbêjlik Geleneği	14
2.2.2. Halk Ozanlığı Geleneği.....	15
2.3. Bingöl Yöresi Türkülerinde Kullanılan Enstrümanlar ve Türkülerin Yayılış Şekli ..	16

3. BİNGÖL YÖRESİ ZAZACA TÜRKÜLER.....	17
3.1. Bingöl Yöresi Zazaca Türkülerde İnsan Unsuru.....	17
3.1.1. Gurbet ve Hasretlik Türkülerinde İnsan Unsuru.....	18
3.1.1.1. Emır Şı.....	18
3.1.1.2. Welat Mino Delal.....	19
3.1.1.3. Ez Ha Sina Xêribe.....	20
3.1.1.4. Welat.....	21
3.1.1.5. Eman Eman Eskereyê.....	22
3.1.1.6. Ez Nıweşa.....	23
3.1.1.7. Bı Wıсар, Dayê Bı Wıсар.....	24
3.1.1.8. Meberm Dayê.....	25
3.1.1.9. Hêywax Mı Ri Hêywax Mı Ri.....	26
3.1.1.10. Lawiko Lawo.....	28
3.1.1.11. Gîdî loy.....	30
3.1.2. Âşk Türkülerinde İnsan Unsuru.....	30
3.1.2.1. Zerê Mı Werd.....	31
3.1.2.2. Xım Xımê.....	32
3.1.2.3. Xım Xımê Tori Vona (Versiyon 2).....	33
3.1.2.4. Derdê to.....	34
3.1.2.5. Zarac.....	35
3.1.2.6. Ez Heskeno.....	36
3.1.2.7. Ha Ha Ninna.....	38
3.1.2.8. Ez Tım Bermena.....	38
3.1.2.9. Dılo Dılo.....	40
3.1.2.10. Şew Tari.....	41
3.1.2.11. Ya Çı Rında.....	42
3.1.2.12. Daye Yo Keynek.....	43
3.1.2.13. Narina Mın.....	43
3.1.2.14. Erê Kêyna Tı Şirina.....	44
3.1.2.15. Xubê.....	45
3.1.2.16. Wikê.....	45
3.1.2.17. Sera Şina.....	47
3.1.2.18. Lacek lawo.....	48

3.1.2.19. Delâl.....	49
3.1.2.20. İna Kêynek Kumca Ra Wa.....	50
3.1.3. Mizahi Türkülerde İnsan Unsuru:	51
3.1.3.1. Keçello	52
3.1.3.2. Kergê E'rebon.....	52
3.1.3.3. Kış Kış Kergê.....	53
3.1.3.4. Keynê	54
3.1.3.5. Çirvila	55
3.1.3.6. E'fo Berz.....	56
3.1.4. Ağıtlarda İnsan Unsuru	58
3.1.4.1. De Luri Luri	59
3.1.4.2. Bırawo.....	64
3.1.4.3. Sêr Sarıcon	65
3.1.4.4. Şuno Şuno	66
3.1.4.5. 'Ezo Bıra	67
3.1.4.6. Heywax Bawo.....	70
3.1.5. Yergi Türkülerinde İnsan Unsuru	70
3.1.5.1. Lorî Lorî.....	71
3.1.5.2. Şêx u Mela	73
3.1.5.3. Çıra.....	75
3.1.5.4. Pıro De	77
3.1.5.5. Way Way Ninna.....	78
3.1.5.6. Darê Şemwar.....	79
3.1.5.7. Her Çi Biyo Vıla	80
3.1.5.8. Nigena.....	80
3.1.5.9. Warê Hesar.....	81
3.1.6. İş Türkülerinde İnsan Unsuru	82
3.1.6.1. Dayê Mıro Vona.....	83
3.1.6.2. Mıro Yêşi	84
3.1.6.3. Kênay Mehmud Mikun	84
3.1.7. Düğün Türkülerinde İnsan Unsuru.....	85
3.1.7.1. İslö Dılo	88
3.1.7.2. Werî Xanê	89

3.1.7.3. Dayê Lêyro.....	90
3.1.7.4. Melek	91
3.1.7.5. Ha Ha Ninna	91
3.1.7.6. Zoma	92
3.1.7.7. Sebray Mı.....	93
3.1.7.8. Ciranê.....	94
3.1.7.9. Lê Hevalê	94
3.1.7.10. Dedkêyna	96
3.1.7.11. Day Vuno	96
3.1.7.12. Fatımay Mı.....	97
3.1.7.13. Mı Bêni	98
3.1.7.14. Heval Bermena.....	99
3.1.7.15. Zırav	100
3.1.7.16. Le Dezawo	101
3.1.7.17. Sêlimo	102
3.1.7.18. Xonê H'eci	103
3.1.7.19. Oy Nazê	104
3.1.7.20. Oy Emê	104
3.1.8. Kişiler Üzerine Söylenmiş Türkülerde İnsan Unsuru	105
3.1.8.1. Wıso Wıso Wırriso.....	105
3.1.8.2. Wey Ezo, Wey Ezizo	106
3.1.8.3. Ehmêd Ehmêdun	109
SONUÇ	110
KAYNAK SAHİSLAR LISTESİ	113
KAYNAKÇA.....	114
YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI.....	116

XULASA

Dormaleyê Çolig'ıd Zazaki Kılomon dı Unsurê İnson

Emin KARACA

Deyiri, edebiyatê şari dı cayêko muhim geni, derheqê kultur u cuyayışê şari dı melumat doni ma. Deyiri, hişa şirik ê şari yi, tarixo verin ra heta eyru, heyat u cuyayışê şari seni bedıliyayo miyonê nuşteyonê folklor dı xu mucneno ra. İna xebat, Çolig u dormaleyê Çoligıd wextêko qedim ra heta eyro çı deyiri ki omeyi vatış inon esas gena.

Deyiri ki semedê ina xebat omeyi arêdayış, goreyê vatış u şekıl ra teqsim biyi. Hetê xusus ra zi zê deyiri eşq, deyiri hesret, deyiri kar u gure, deyiri gerre, deyiri yari, deyiri veyvi u deyiri ki semedê yo merdımı omeyi vatış tetkik biyi.

Heto bin ra derheqê şaristonê Çolig dı u folklorê şariston dı zi melumat diyayo.

Çekuyi muhim: Zazaki, Kılam, Çolig, İnson, Tasnif

ÖZET

Bingöl Yöresi Zazaca Türkülerde İnsan Unsuru

Emin KARACA

Folklorun önemli unsurlarının başında gelen türküler; bir toplumun sosyal, kültürel hayatı hakkında önemli bilgiler aktarır. Halkın ortak malı olan türküler o toplumun geçmişten günümüze kadar geçirdiği tarihsel evreyi de en iyi yansıtan türlerin başında gelmektedir. Bu çalışma da Bingöl ve yöresinde öteden beri söylenegelmiş ve kaybolmaya yüz tutmuş türkülere odaklanmıştır.

Bu çalışma kapsamında derlenen türküler tür, biçim ve söyleyiş yönünden sınıflandırılmış olup; konu bakımından *aşk türküleri*, *gurbet-hasretlik türküleri*, *iş türküleri*, *yergi türküleri*, *mizahi türküler*, *düğün türküleri*, *kişiler üzerine söylenmiş türküler* ve *ağıtlar* olarak tasnif edilmiş, türküler insan unsuru özelinde incelenmeye çalışılmıştır.

Bunun yanında çalışma sahası olan Bingöl ilinin sosyokültürel yapısı ve folklorik özellikleri hakkında da kısa bilgilere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zazaca, Türkü, Bingöl, İnsan, Tasnif

ABSTRACT

Human Factor in Zazaki Folk Songs in Bingöl

Emin KARACA

Folk songs are one of the important elements of folklore; conveys important information about the social and cultural life of a society. Folk songs, which are the common properties of the public, are among the best reflecting the historical stage of the society from the past to the present. This study focuses on the folk songs that have been mentioned in Bingöl and its region for a long time and that are about to disappear.

The genres compiled within the scope of this study are classified in terms of genre, form and speech. These genres are classified as folk songs, homesickness songs, work songs, satirical songs, humorous folk songs, wedding songs, songs about people, and laments. Folk songs are tried to be examined in the context of the human element.

In addition, short information about the sociocultural structure and folkloric features of the Bingöl province, which is the working area, has been mentioned.

Keywords: Zaza, Folk song, Bingöl, People, Classification

ÖNSÖZ

Bingöl yöresi Zaza dilinin konuşulduğu bölgelerin merkezinde yer almaktadır. Zaza toplumunun çoğunluğu oluşturduğu Bingöl yöresi, Zazaca açısından homojen bir yapıya sahiptir ve Zaza toplumunun sosyal, kültürel ve folklorik özelliklerini çok iyi yansıtmaktadır. Bingöl yöresinde Zazaca üzerine yapılacak olan bir çalışma Zazacanın gizli hazinelerini ve dil zenginliğini ortaya çıkartması muhtemeldir.

Bu çalışmanın amacı Bingöl yöresinde öteden beri halk arasında söylenen türküleri kayıt altına almak, türküleri konu bakımından sınıflandırmak, yöre insanının türküler aracılığıyla dünyaya bakış açısını irdelemektir. Türküleri derleyip bir araya getirmek suretiyle sözlü edebiyat geleneğine sahip bir dil olan Zazacanın geleceğine ışık tutmaktır ve edebi mirasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen derlemeler; alan araştırmalarında kaynak kişilerle yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilen derlemeler, yazılı kaynak incelemeleri sonucu elde edilen derlemeler ve internet aracılığıyla elde edilen derlemeler olmak üzere üç farklı şekilde oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın bölümleri sırasıyla içindekiler, Zazaca, Türkçe ve İngilizce özet, önsöz, kısaltmalar, tablo/şekil listesi, giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm, üçüncü bölüm, sonuç, kaynak kişiler listesi ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde; araştırma konusunun tespiti, derlemede kullanılan metotlar ve derlemelerden elde edilen türkülerin yazıya geçirilme şekli ele alınmıştır.

Birinci bölümde; derleme yapılan saha hakkında çeşitli bilgilere (coğrafi durum, tarih, nüfus, eğitim durumu, ekonomik durum) değinilmiştir. Bunun yanı sıra Bingöl'de sosyal, kültürel ve folklorik durum (giyim kuşam kültürü, yöresel yemekler, halk oyunları, seyirlik ve eğlencelik oyunlar, evlenme gelenek ve görenekleri) ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde; türkü kavramının tanımı üzerinde durulmuştur. Bingöl yöresi türküleri; yapılarına göre türküler, konularına göre türküler ve ezgilerine göre türküler olmak üzere üç başlık altında tasnif edilmiştir. Bingöl yöresi türkülerinin

kaynakları başlığı altında dengbêjlik geleneği ve halk ozanlığı geleneği incelenmiştir. Bingöl yöresi türkülerinde kullanılan enstrümanlar ve türkülerin yayılış şekli hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Bingöl yöresi türkülerinde insan unsuru ele alınmıştır. Konu bakımından gurbet ve hasetlik türküleri, aşk türküleri, mizahi türküler, ağıtlar, yergi türküleri, tarlada çalışırken ve hayvan sağarken söylenen türküler, düğün türküleri ve kişiler üzerine söylenmiş türküler olmak üzere sekiz başlık altında türküler insan unsuru bakımından incelenmiştir.

Sonuç bölümünde; çalışma kapsamında Zazaca türküler ile ilgili ulaşılan tespitlere yer verilmiştir.

Çalışmada görülen hata ve eksikliklerin hoş görülmesini temenni eder, çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Dr.Öğr.Üyesi Mahmut GİDER'e ve çalışma süresince bana her konuda rehberlik eden, her türlü desteği sağlayan, gösterdiği ilgi, alaka ve katkılardan dolayı saygıdeğer hocam Dr.Öğr.Üyesi Yusuf AYDOĞDU'ya teşekkür ederim.

Emin KARACA

BİNGÖL 2019

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
A.g.e	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
cm	: Santimetre
Derg.	: Dergi
Fak.	: Fakültesi
haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
No.	: Numara
s.	: Sayfa
Ü.	: Üniversite
vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayını, yayınları, yayınevi

TABLO/ŞEKİL LİSTESİ

- 1. Tablo 1:** Bingöl il nüfusu
- 2. Tablo 2:** 2018 yılı Bingöl ili eğitim durumunu gösterir tablo

GİRİŞ

1. Araştırma Konusu Ve Alanının Tespiti

Zaza toplumu geçmişi insanlık tarihi bakımından eski çağlara dayanan bir toplumdur. Yeryüzünde yaşayan her halk gibi ortak değer ve tutumlara sahip, bunun yanı sıra her halk gibi kendine özgü bir dile, kültürel değerlere ve folklorik unsurlara sahip olan bir halktır. *“Halk, ortak bir dili konuşan, gelenek ve görenekleriyle ortak etkinliklerde buluşan, eğlencesi ve acıları, dertleri ve mutluluğu ortak olan, günlük yaşamındaki ekonomik ve sosyal düzeyde birbirine yakın olan insanlar topluluğu olarak tanımlanabilir.”*¹

Bir halkın dilini anlamak için o halkın kültürünü, halkı oluşturan insan topluluğunun duygu düşünce derinliğini, yaşama dair tutum ve davranışlarını iyi araştırmak ve iyi bilmek gerekir. *“Halk kültürü halkın dil, kültür, duygu, düşünce ve beğenisiyle oluşup yaşatılan, geçmişten günümüze gelmiş, toplum, insan ve doğa gerçeğiyle şekillenmiştir. Kültür mirası, insanlığın ortak mirasıdır. Her millet hatta her uygarlık dil, kültür, tarih mirasıyla dünyada yerini alır. Bireylerin kökleşmesi ve toplumsallaşması, bu mirasın içinde gerçekleşir. Kültür mirasları geçmişin tanıklarındır, bu yönleriyle geleceğin şekillenmesinde etkindir.”*²

Zaza toplumunun çoğunluğu oluşturduğu Bingöl ili, Zazaların karakteristik özelliklerini yansıtan bir şehirdir. Bu anlamda Zazaca üzerine Bingöl’de yapılacak olan çalışmaların Zazacanın gizli hazinelerini ve dil zenginliğini ortaya çıkaracağı muhtemeldir.

Çalışmanın konusu Zaza halk kültürü ve folkloru için önemli bir unsur olan ‘türkü’ kavramıdır. Türkülerde ana unsur insan ve insan yaşantısıyla bağlantılı olgular olduğu için çalışmanın başlığı “Bingöl Yöresi Türkülerde İnsan Unsuru” olarak belirlenmiştir.

Araştırma konusunun Bingöl yöresi Zazaca türküleri olarak seçilmesinin amacı öteden beri halk arasında söylenen türkülerini kayıt altına almak, türkülerini konu bakımından sınıflandırmak, yöre insanının türküler aracılığıyla dünyaya bakış

¹ ARTUN, Erman, Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Karahan Kitabevi, Adana,, 2014, s.223.

² AKGÜN, Dilek, Kırşehir Türkülerinde İnsan, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Üni., 2006, s.2.

açısını irdelemektir. Türküleri derleyip bir araya getirmek suretiyle sözlü edebiyat geleneğine sahip bir dil olan Zazacanın geleceğine ışık tutmaktır.

Araştırma ve inceleme alanı içindeki Bingöl ili ve yöresine ait türkülerinin, bu güne kadar akademik anlamda türkülerde insan unsuru yönünden araştırılmamış olması, yapılan derleme çalışmalarından elde edilen türkülerin konu yönünden tasnifinin yapılmamış olması bizi bu çalışmaya sevk eden sebeplerdir.

Çalışma kapsamında Bingöl yöresi türküleriyle alakalı bir takım sorulara bilimsel açıdan cevaplar bulmaya çalışılmıştır.

- ✓ Bingöl türkülerinin oluşumunda etki eden faktörler nelerdir?
- ✓ Bingöl yöresine ait türkülerin beslendikleri kaynaklar nelerdir?
- ✓ Yöre insanının sosyal ve günlük yaşantısında türkülerin etkisi nedir?
- ✓ Bingöl yöresi türküleri tür, biçim ve konu bakımından nasıl sınıflandırılmaktadır?
- ✓ Bingöl yöresi türkülerinin seslendirildiği ortamlar nelerdir?
- ✓ Bingöl yöresi türkülerinin seslendirilmesine eşlik eden çalgı aletleri nelerdir?
- ✓ Bingöl yöresinde türkü söyleme gelenekleri nelerdir?
- ✓ Bingöl yöresinde türkü icra eden halk ozanları kimlerdir?

Kısacası, bu çalışmada Zaza toplumu tarafından Bingöl yöresinde sözlü bir gelenekle günümüze kadar ulaştırılan halk türkülerinin derlenmesine, yazıya geçirilip kayıt altına alınmasına ve konu bakımından tasnif edilmesine yoğunlaşılmıştır.

Bingöl yöresi Zaza toplumunun geçmişi çok eskilere dayanan bir yerleşim bölgesidir. Halen de bu özelliğini sürdürmektedir. Zaza toplumunun sosyal, kültürel ve ulusal özellikleri ile Zaza diline ait unsurları barındırması nedeniyle bu çalışma Zaza kültüründe ve dilinde önemli bir kaynak olan Bingöl ili ve yöresi ile sınırlandırılmıştır.

2. Derlemede Kullanılan Metotlar ve Derleme Metinlerinin Yazıya Geçirilmesi

Derleme yapılan saha ve derleme kavramlarının tanımı halk bilimi sözlüklerinde şöyle ifade edilmektedir. *“Derleme; halk bilgisi ve halk edebiyatı ürünlerini belli bir zamanda, belli bir yerde, belli bazı yöntemlerle, uzaman bir halk bilimci veya amatör olarak halk bilimine ilgi duyan bir kişi tarafından, kaynak kişilerden sözlü veya yazılı olarak kaydetme işidir. Halk bilgisi ve halk edebiyatı*

ürünlerinin yaratıldığı, yaşatıldığı ve ürünlerinin kaynak kişi ya da kişilerden sözlü ve yazılı olarak kaydedildiği yere “derleme yeri” denir.”³

Bu çalışmada elde edilen derlemeler; alan araştırmalarında kaynak kişilerle yüz yüze görüşmeler sonucu elde edilen derlemeler, yazılı kaynak incelemeleri ve internet aracılığıyla elde edilen derlemeler olmak üzere üç farklı şekilde oluşturulmuştur.

Alan araştırması derleme çalışmalarında sık uygulana bir metottur. “*Alan araştırması; araştırma ve çalışmalarda seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırmacının, araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına denir.*⁴ Alan araştırmasıyla inceleme yerinde kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ile orijinal veriler elde edilir. Aynı zamanda bir olayın veya durumun bilimsel amaçlarla yerinde incelenmesi demektir.

Yapılan alan araştırmalarında yörede hafızalarında türkü bulunduran kaynak kişilerle yüz yüze görüşme yoluna gidilmiştir. Bu kişiler özellikle yörede “ser govend” (halay başı) diye adlandırılan düğün ve benzeri eğlencelerde halaylarda türkü söyleyen, “veng weş” (sesi güzel) denilen kişilerden oluşmaktadır. Kaynak kişilerle yapılan araştırmalar sonucu birinci elden yüz yüze görüşmeler sağlanılarak kişilerin hafızalarında bulunan türkülerini aktarması sağlanmaya çalışılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ses kayıt cihazlarıyla kayıt altına alınmış olup sonradan yazıya geçirilmiştir.

İletişim teknolojilerinin artması, özellikle internette sosyal paylaşımın artmasıyla Zazaca türkülere ulaşmada önemli kolaylıklar sağlamıştır. Ulaşılamayan bölgelerle ilgili internet kaynaklarından elde edilen derlemeler erişim sağlanan site adı ve erişim tarihi belirtilerek ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

Zazaca türküler ile ilgili yazılı kaynak çalışmaları son zamanlarda artış göstermektedir. Bingöl yöresi türkü derlemesine ilişkin bilinen en belirgin çalışmalar araştırmacı Seyidhan Kurij’in “*Deyiri Çewligi*” ve “*Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra*” adlı derleme çalışmalarıdır. Yine Doğan KARASU tarafından hazırlanan “*Dinya’ d Yo Darê Ma Rençner Aziz*” ve “*Bingöl Dengbêjleri*” adlı

³ ARTUN, A.g.e, s.133.

⁴ ARTUN, A.g.e, s.32.

kitaplarda Bingöl yöresine ait türkölere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Mehmet BAYRAK'ın üç Ciltlik “*Kürt Müziği, Şarkıları ve Dansları*” adlı inceleme ve araştırma çalışmasında da Bingöl yöresine ait türköler bulunmaktadır. Tez çalışması olarak da 2014 yılında yayımlanmış, Abdülkerim BOR tarafından hazırlanmış “*Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türköleri*” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Yayınladıkları sayılarda Zazaca türköleri de içinde barındıran bazı dergiler ise şunlardır; Vatê, Vir, Piya, Armanc, Berhem, Çıme, Ayrê, Çıra, Hêvi. Yazılı materyallerden elde edilen bilgiler kaynakçası belirtilmiş olup ilgili bölümlerde kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DERLEME YAPILAN SAHA HAKKINDA BİLGİLER

1.1. Coğrafi Durum

Coğrafi olarak Doğu Anadolu bölgesi, Yukarı Fırat bölümünde yer Bingöl ili; 41-39 doğu boylamları, 39-38 kuzey enlemleri arasında yer alır. Bingöl ilinin kuzeyinde Erzurum, güneyinde Diyarbakır, doğusunda Muş, batısında Elazığ illeri yer alır.

Arazi yapısı olarak engebeli ve dağlık bir arazi yapısına sahip Bingöl'de 1250 metreye varan yükseklikler bulunmaktadır. Tarım yapılabilen düzlük alanları oldukça azdır. Ova diye nitelendirilen yerlerin ortalama deniz seviyesi yüksekliği 1000 metre dolaylarındadır.

Bingöl ili Kuzey Anadolu Fay hattının geçtiği güzergâh olan birinci derece deprem kuşağı bölgesinde yer almaktadır. Nitekim Bingöl tarihinde gerçekleşmiş olan 1973 depremi ve 2003 depremi bu durumun en bariz örnekleridir.

1.2. Tarih

Eski adı Çapakçur olan Zazacada “Çewlig/Çolig” diye adlandırılan Bingöl ilinin adı ile ilgili farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. “Yöre sırasıyla Ming-köl, Cebel-i cur, Çapakçur, Sirmanç, Çevlik/Çoluk ve son olarak Bingöl adlarını almıştır.”⁵

“İdari yapısı cumhuriyet döneminde oluşturulmuş olan Binöl ili, 25.12.1935 tarihinde T.B.M.M tarafından kabul edilmiş olan, resmi gazetede 4 Ocak 1936 tarihinde 3197 sayı ile kabul gören kanun ile, Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazaları ile Erzincan vilayetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl vilayeti kurulmuştur.”⁶

Tarihi çok eski olmayan, Cumhuriyet dönemiyle beraber 1936 yılında il statüsüne kavuşan Bingöl merkezinde tarihi yapılar bulunmamaktadır. Bingöl ili

⁵ KAYA, Mehmet, *Bingöl Vilayeti'nin Kurulması Ve İdari Yapılandırılması*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2011, s.141.

⁶ KAYA, A.g.e, s.141-144.

sınırları içerisinde yer alan Genç ve Kiğı ilçelerinin esi medeniyetler ev sahipliği yaptıkları bilinmektedir. Genç ve Kiğı ilçelerinde eski medeniyetlere ait kalıntılar ve tarihi eserler bulunmaktadır.

1.3. Nüfus

Bingöl Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2016-2017								
BİNGÖL	2016		2017		2016-2017 İlçe Merkezi Nüfus Farkı	2016-2017 İlçe Merkezi Nüfus Artış Hızı (%)	2016-2017 İlçe Toplamı Nüfus Farkı	2016-2017 İlçe Toplamı Nüfus Artış Hızı (%)
İlçeler	İlçe Merkezi	İlçe Toplamı	İlçe Merkezi	İlçe Toplamı				
Merkez	111.364	153.011	117.014	157.921	5.650	49	4.910	31,6
Adaklı	3.073	8.445	3.097	8.221	24	8	-224	-26,9
Genç	19.828	34.311	19.669	33.613	-159	-8	-698	-20,6
Karlıova	10.777	31.226	12.229	30.619	1.452	126	-607	-19,6
Kiğı	2.991	4.838	3.286	5.097	295	94	259	52,2
Solhan	17.634	33.133	18.153	33.130	519	29	-3	-0,1
Yayladere	872	1.741	1.019	1.928	147	156	187	102,0
Yedisu	1.378	2.855	1.357	2.825	-21	-15	-30	-10,6
TOPLAM	167.917	269.560	175.824	273.354	7.907	46	3.794	14,0

Tablo 1: Bingöl il nüfusu⁷

“TÜİK verilerine göre 2016 yılında 269 bin 560 olan Bingöl’ün nüfusu 2017 yılında 3 bin 794 kişi artarak 273 bin 354’e yükselmiştir. Bingöl’ün yıllık nüfus artışı binde 8,9’dan binde 14’e yükselmiştir. Bingöl nüfusunun 167 bin 917’sini il ve ilçe merkezlerinde oturanlar, 97 bin 530’unu ise belde ve köylerde yaşayanlar oluşturmaktadır.”⁸

1.4. Eğitim Durumu

Bingöl’de yıldan yıla mevcut okul sayısındaki artış yanında öğretmen ve öğrenci sayısında, ders araç-gerecinde, okula giden kız öğrenci sayısında, okuma-

⁷ <http://www.bingol.gov.tr/nufus-ve-dagilim> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2018).

⁸ <https://www.bingolsurmanset.com/gundem/bingolun-nufusu-artti/14754> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2018).

yazma oranında da gözle görülür önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu gelişmeler ülke geneli ortalamalarıyla kıyaslandığında ilin eğitim durumunun hala istenilen düzeyde olmadığı göstermektedir.

“1939-1940 eğitim öğretim yılında Bingöl’de 5 şehir ve 8 köy ilkokulunda 24 öğretmen ve 943 öğrenci bulunduğu görülür. 1960 yılına kadar çok ağır seyreden gelişme bu tarihten sonra hızlanır. Özellikle birinci ve ikinci plan dönemlerinde 222 sayılı kanununda yürürlüğe girmesiyle okullaşma oranı süratle yükselir. 1972-1973 öğretim yılında ilkokul sayısının 371’e; öğrenci sayısının ise 23650’ye yükseldiği görülür.”⁹

İL GENELİ EĞİTİM BİLGİLERİ						
EĞİTİM						
OKUL	OKUL SAYISI	DERSLİK SAYISI	KADROLU ÖĞRETMEN SAYISI	ÜCRETLİ ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	DERSLİK BAŞINA ÖĞRENCİ SAYISI
Okul Öncesi	16	268	3.421	544	4.542	16,95
Anaokulu /Anasınıfı	135 (ANASINIFI)					
İlköğretim	285	1659			38.228	23,04
Lise	38	504			11.957	23,72
İmam Hatip Ortaokulu	15 (7 Lise)	72			2.055	28,54
İmam Hatip Lisesi	10	202			3.068	15,19
Toplam	364	2705	3.421	544	59.850	22,13

Tablo 2: 2018 yılı Bingöl ili eğitim durumunu gösterir tablo¹⁰

1.5. Ekonomik Durum

Bingöl ekonomisi temelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hayvancılıkta büyük baş, küçükbaş ve kümes hayvancılığının yanı sıra arı yetiştiriciliği de önemli yer tutmaktadır. Bal üretiminde Türkiye’nin sembol şehirleri arasında bulunmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanların çoğu geçimini tarım ve

⁹ Cumhuriyetin 50. Yılında BİNGÖL, 1973 il yıllığı, Ankara, 1973, s. 40.

¹⁰ <http://www.bingol.gov.tr/egitim> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2018).

hayvancılıktan sağlamaktadır. Canlı hayvan ve süt ürünleri satışından önemli bir gelir elde edilmektedir. Bingöl’de üretimi yapılan hayvanlardan elde edilen ürünler yurt içi ve yurt dışına satılmaktadır.

Son zamanlarda yapılan yatırımlarla sanayide de önemli atılımlar gerçekleşmiştir. Organize sanayi bölgesinin açılması, hava yolu ve demir yolu ulaşım imkânının sağlanması ekonomik açıdan Bingöl iline önemli katkılar sağlamıştır.

Yeraltı kaynakları açısından yeterli rezerve ve zenginliğe sahip olmayan Bingöl de Genç ilçesinde demir, Karlıova ilçesinde ise linyit yatakları mevcuttur.¹¹

1.6. Bingöl’de Sosyal - Kültürel Yaşam ve Folklorik Durum

1.6.1. Giyim Kuşam Kültürü

Yöresel halk kıyafetleri yöre halkının estetik duygusunu, beğenisini yansıtırlar. Bir yörede kullanılan giysiler halkın kültüründen, inanışlarından, toplumsal yaşantısından, halkın uğraşlarından izler taşır. *“Bingöl yöresel giysilerinde hâkim olan başlıca renkler, kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil renklerdir. Kadın giysilerinde yaygın olan renk; kırmızı ve yeşil olup bu renkler genellikle desenler içinde bir renk armonisi oluştururken erkek giysilerinde de siyah ve beyaz renkler ağırlıktadır.”*¹²

Yöresel halk kıyafetlerinde kadın ve erkek giyimi olarak farklılıklar gözlemlenmektedir. Bingöl yöresi geleneksel kadın giysileri fini (kofî), laçık (yazma-tülbent), tepelik, içlik, entari (fistan), kuşak, şalvar, çorap, yemeni, çarık, takılardır. Aksesuar olarak altın, pullar, bilezik, sıra boncuk takılır. Geleneksel erkek giysileri; başlık (papak-külâh), gömlek (paç), yelek, şalvar, kuşak, çorap, yemeni çarıktır.¹³

Son yıllarda kentli nüfusun önemli ölçüde arttığı Bingöl ilinde şehir merkezinde yaşayan erkek ve kadın giysilerinde moda ve ekonomik durum etkili olurken, köylerde çalışma şartları ve gelenekler hala etkin belirleyici bir unsur olarak yerini korumaktadır. Geleneksel halk giysileri modernitenin ve küreselleşmenin verdiği etkiyle sürekli değişmektedir.

¹¹ <http://www.bingol.gov.tr/ekonomi> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2018).

¹² ALAY, Okan, Kültür Dünyamızda Bingöl, s.145-148.

¹³ ALAY, A.g.e. s.146.

1.6.2. Yöresel Yemekler

Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin temel geçim kaynağı olduğu Bingöl'de yöre mutfağında hayvansal ürünlerden elde edilen yöresel yemekler oldukça fazladır. Genel olarak Bingöl'e ait yöresel yemekleri şu şekilde sıralayabiliriz: maliyez, çirvila, Löl toq, mastuwa, ayran çorbası (germê dui), tutmaç, kılç, gırık, keşkek, parmar (semizotu), tar, pılık, içli köfte, bulgur aşısı... Tatlı olarak Bingöl'ün burma kadayıfı, baklavası meşhurdur.

1.6.3. Halk Oyunları

Halk oyunları ait olduğu toplumun duygu, düşünce, heyecan, zevk ve sevinçlerini yansıtan en değerli folklor ürünlerinden olup, yöreye özgü, kendine has ritmik hareketlere ve çeşitli figürlere dayanır. Bingöl yöresi halk oyunları yöre insanının yaşadığı çevre ile ilişkisini çeşitli şekillerde yansıtmıştır. Tabiattan yararlanma, tabiatı taklit etme ve tabiata uyum sağlama durumları yöresel halk oyunları ile ifade edilmektedir. Halk oyunları eski çağlardan itibaren gelişerek kademe kademe günümüze ulaşmıştır.

Bingöl yöresinde halk oyunları genellikle türküler eşliğinde nişan, kına, düğün eğlencelerinde, asker uğurlamada, karşılama törenlerinde, festivallerde oynanır. Bingöl'de oynanan halk oyunlarının başlıcaları şunlardır: Kartal oyunu, Delilo oyunu (Deliley, Koçeri), Çepik (El çırpma-Çepikay), Meryem (Meryemo), Diz Kırma (Üç Ayak- Sekari), İki ayak(Dıling), Çaçan (Çaçe), Wışkê, Esmer(horani), Keşan.¹⁴

1.6.4. Seyirlik ve Eğlencelik Oyunlar

Bingöl'de oynanan belli başlı seyirlik oyunlar şunlardır: Qerheşek(Kara ayı), E'sê E'sê medillâ, Darı Sulama, Değirmenci, Muxtar, Kalaycı, Çulapı, Gelin Oyunu, Cirit, Şel u şepik...

1.6.5. Evlenme Gelenek – Görenekleri

Evlilik, insan hayatında kutsal bir hadise olup insanın doğumdan sonraki en önemli dönüm noktasıdır. Aile kurmanın birincil öncülüdür. Yakın bir döneme kadar Bingöl'de çok eşlilik yaygın olmasına rağmen günümüzde tek eşlilik esası

¹⁴ BUYANKARA, Mahmut, *Bingöl Ailesinde Sosyal Değişme*, Bingöl Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s.73 Yıl 2016.

bulunmaktadır. Evliliklerde görücü usulü evlilikler yaygındır. Birbirleri ile evlilik üzerine anlaşılan gençler durumu ailelerine bildirirler. Ailelerin uygun görmesi halinde gelenek ve görenekler usulünce uygulanır. Aileler arasındaki anlaşmazlıklar, sorunlar ve kan davaları evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi oluşturularak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Son zamanlarda düğün törenleri modern kültürün etkisiyle değişime uğramıştır. Eskiden köy içinde yapılan kır düğünlerinin yerini şehir merkezinde kurulan düğün salonlarında yapılan salon düğünleri almıştır. Bu durum düğün kültürünün ve yöreye ait folklorik unsurların kaybolması anlamına gelmektedir. Eski düğün geleneklerinde türküler eşliğinde oynanan halaylarda “*ser govend*”(halay başı) olarak adlandırılan kişi önden türküyü söyler. Halayda bulunanlar ‘ser govend’in akabinde koro halinde türküyü eşlik ederlerdi. Düğünde kadın ve erkekler ayrı alanlarda yöresel oyunlar oynar, kadın ve erkeklerin bir arada oynamaları dini hassasiyetler nedeniyle hoş karşılanmazdı. Enstrüman olarak davul, zurna ve def kullanılırdı. Günümüz salon düğünlerinde ise modern enstrümanlar aracılığıyla sunulan paket düğün programları uygulanmaktadır. Estetik ve gelenekten kopuk biçimde sürdürülen salon düğünleri yörenin kültürünü ve geleneğine ciddi anlamda zarar vermiştir. Salon düğünleriyle beraber düğün süreleri kısalmış, düğünlerde uygulanan gelenek ve görenekler çoğunlukla ortadan kaybolmuştur.¹⁵

¹⁵ IRMAK, Yılmaz, Bingöl Halk Oyunları, Bingöl Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2015, s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKÜ VE TÜRKÜLERİN TASNIFI

2.1. Türkü (Kılam)

Türkçede türkü kavramı için “Şarka”, “Deyiş”, “Hava”, “Deme” gibi sözcükler kullanılırken; Zazacada türkü kavramı “lawık”, “kılam”, “deyiri” veya “deyr” olarak ifade edilmektedir. Bu isimlendirme veya telaffuzda ağız, şive veya yöresel farklılıklar etkili olmakla birlikte dil açısından bu bir zenginlik olarak görülmektedir.¹⁶ Türkü kavramının Bingöl’de en çok kullanılan şekli “kılam” olduğundan çalışmamızda türkü kavramı “kılam” olarak kullanılmıştır.

Türkü: anonim halk edebiyatında ezgiyle söylenen bir nazım biçimi ve nazım türüdür. Türküler şekil yönünden kıtalar biçiminde, duraklı veya duraksız hece ölçüsüyle yazılırlar. Türkülerde kıtalar yapı bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkülerin asıl sözlerinin bulunduğu bent adı verilen bölümdür. İkinci bölüm ise bendin sonunda tekrarlanan nakarattır.¹⁷

Türküler halkın ortak malı olan kültürel, folklorik öğelerdir. Türküler üretildiği ortak duygularını, acılarını, mutluluğunu, dünyaya bakış açısını, doğayla mücadelesini, yaşama kaygısını ve yaşama dair tüm uğraşlarını yansıtır. Halk içinde sevilen kültürel öğeler oldukları için dilden dile yayılırlar. Âşıklar, ozanlar aracılığıyla, yaşanan göçlerle, üretildiği yöreden farklı yörelere taşınan türküler dilden dile söylene söylene çoğu zaman asıl üreteni kaybolarak anonim duruma gelirler.

Kılamı seslendiren kişilere de Zazacada *lawıkbêj*, *deyirbaz*, *stranbêj*, *dengbêj* denir. Bu kişiler öncelikle çok güçlü hafıza ve sese sahiptirler. Tarihsel süreç boyunca yazılı edebiyat geleneğinin olmadığı Zazacada, Zaza kültürü, sanatı, tarihi, günlük yaşamı ve sosyal yapısıyla ilgili bilgi ve birikimler kılam söyleyen kişilerce günümüze ulaştırılmıştır.

¹⁶ BOR, Abdülkerim, *Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türküleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üni., 2014, s.18.

¹⁷ ARTUN, A.g.e, s.468.

“Kılam evda ra heval – hogır e
Kılam hın şewat, hın jı ağır e
Wextê medeyi, kılam guman e
Wextê eşqi, kılam xudan e
Kılam merya ra din u iman e
Kılam meryara derd u derman e
Wextê bengiyi, kılam hesır e
Wextê dılsari, kılam ağır e
Ki bê kılam e, baxçê bê gul e
Ewi bê iman, ewê bê dıl e”¹⁸

Yukarıda kılam üzerine Kürtçe yazılmış olan, şarkıcı Nizamettin ARİÇ tarafından seslendirilen kılamda da belirtildiği gibi Zaza kültüründe de kılamın özge bir yeri vardır. Zaza toplumunda kılam insan dosttur, arkadaşdır. Kılam insanın yüreğinde kordur, ateştir, yangındır, umuttur, aşktır. Kılam insanın inancıdır. İnsan için hem dindir, hem imandır. Kılam insanın yüreğindeki derttir, derdin de dermanıdır. Kılamsız bir yaşam çiçeksiz bir bahçe, inançsız ve gönülsüz bir yaşam serüvendir.

Zaza kültüründe müzik mutlak ve temel bir toplumsal işlevi yerine getirmektedir. Toplumun yaşantısında yer edinmiş her türlü sorun, duygu, düşünce kılamlara konu olur ve kılamlar yoluyla ifade edilir. Kılamlar toplumun kültür taşıyıcılarıdır. Toplum yaşantısına konu olan her türlü şey akılda kalması ve gelecek nesillere aktarılması için ezgiler eşliğinde kılamlara dökülür.

Kılam bir kez üretildikten sonra kılama enstrümantal bir eşlik ve müzikal bir ritim eklenir. Kılamlar yöreden yöreye, köyden köye, mezradan mezraya yaptıkları gezilerle yayan ve popüler hale *dönüştüren lawıkbêj, deyirbaz, stranbêj, dengbêjler* aracılığıyla yayılmıştır. Kılamlar bu özel şahıslar sayesinde halkın ortak malı olmaktadır.

¹⁸ Seslendiren Nizamettin Ariç, https://www.youtube.com/watch?v=ImM_DoLnrLU (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2018)

2.1.1. Bingöl Yöresi Türkülerin Tasnifi

Çalışmamızda araştırma ve inceleme yoluyla elde edilen türkülerin tasnifi üç şekilde yapılmıştır. Yapılarına göre türküler, konularına göre türküler ve ezgilerine göre türküler. Çeşitli kaynaklarda farklı sınıflandırmalar görülebilmektedir.

2.1.1.1. Yapılarına Göre Türküler

1. Mani kıtalarından kurulu türküler
2. Bağlantıları dört mısra olan türküler
3. Bentleri üç mısra olan türküler
4. Bentleri iki mısra olan türküler
5. Koşma düzeninde kurulan türküler
6. Karşılıklı kılamlar - atma türküler
7. Belli bir kuralı olmayıp, kuralını kendi içinde farklılık gösteren türküler

2.1.1.2. Konularına Göre Türküler

1. Düğün türküleri
2. Aşk türküleri
3. Gurbet ve hasretlik türküleri
4. Ağıtlar
5. Mizahi türküler
6. Yergi türküler
7. Kişiler üzerine söylenmiş türküler
8. İş türküleri

2.1.1.3. Ezgilerine Göre Türküler

1. Düğün- halay türküleri
2. Dini kasideler, deyrirler
3. Dengbêj deyrirleri
4. Ağıtlar (luri, şiwari, axıt, egide)

2.2. Bingöl Yöresi Kılmalarının Kaynakları

2.2.1. Dengbêjlik Geleneği

Aslı Kürtçe olan dengbêj sözcüğünün kelime anlamı; deng ‘ses’, bêj ‘söyle’dir. Anlam olarak ses sanatçısı, şarkıcı, türkücü anlamlarına gelmektedir.¹⁹ Bu kelime, sözün ahenkle icra edilmesini sağlayan kişi anlamında kullanılmıştır. Halk arasında “*gewende, mirtık, begzade, aşık*”²⁰ olarak da adlandırılmaktadır. Dengbêjler genellikle köyden köye dolaşarak, hayatlarını söyledikleri destanlar, kılamlar, ilahiler ve hikâyeler ile sürdürmektedirler.

Tarihi çok eskilere dayanan denbêjlik geleneği Kürt ve Zaza toplumu için önemli bir kültürel unsurdur. Denbêjler tarih boyunca toplumun kültür aynası olmuşlardır. Kültürel değerlerin taşıyıcı misyonunu üstlenmişlerdir.

Dengbêjlerin tarihçi rolü olmasıyla beraber onlar sözlü kültürün en büyük temsilcileridirler. Toplumun başından geçmiş her türlü olayı kendilerine has üsluplarıyla kılama döker, kılamıyla dile getirirler. Dengbêjin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Kulağa hoş gelen güzel ve özel bir sesi, kuvvetli bir nefesi vardır. İyi bir hafızasıyla sahiptir. Yaratıcı bir şair ve bestecidir.

Dengbêjler toplum ortamlarında, özel törenlerde sağ veya sol elini kulağına dayayıp, elinin parmağıyla kulağını kapatıp diğer kulağını açık tutarak, bilinen bir ezgiyi veya doğaçlama yoluyla o anda bir konu üzerine ürettiği kılamı kendisine Allah tarafından bahşedilen özel yeteneğiyle seslendirirler. Kimi zaman denbêjler bir birleriyle kılamlar yoluyla karşılıklı olarak atışırlar.

Kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan kılamların, genel bir kural olarak sözleri orijinaline sadık kalınarak sürekli ve belli değişimlere uğrar. Aynı kılam farklı ağızlarda söylenmiş olarak, yeni eklemeler yapılarak farklı versiyonlarıyla karşımıza çıkabilmektedir. Bu da bir çeşit kültürel ve dil zenginliğini ortaya koymaktadır.

¹⁹ Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Kırmancki(Zazaki)-Tırki, Vate Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s.129.

²⁰ Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Kırmancki(Zazaki)-Tırki, Vate Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s.129.

2.2.2. Halk Ozanlığı Geleneği

Bingöl yöresinde halk ozanları “*lawıkbêj, deyirbaz, stranbêj, veng weş*” diye tabir edilirler. Ozanlar düşünce ve görüş itibariyle halkın öncüsü olmuşlardır. Halkın duygu, düşünce, görüş ve sorunlarını ezgilere dökerek dillendirmişlerdir. Halkın içinde yaşayan, halkın duygu ve düşünce yapısını iyi bilen ozan, farklı bir öngörüsü ve sezisiyle halkın istek ve arzularının tercümanı olmuştur.

Halkın günlük yaşantısında yaşanan hiçbir şey ozanın dikkatinden kaçmaz. İyi bir önseziye sahiptir ozan. Toplumun sorunlarını önceden görür. Farklı bir düşünce yapısıyla algılar. Çözüm üretir. Sazıyla sözüyle, kırmadan incitmeden, inceden inceye topluma mesaj verir.

Zazacanın bugüne kadar erişmiş bütün türküleri ozanlar aracılığıyla günümüze taşınmıştır. Yöreden yöreye türküleriyle beraber gezen ozan, hem türkülerini dilden dile dolaştırır, hem halkın kültürünü taşır.

Halk ozanları, toplumun değerlerinin kuşaklar boyu aktarılmasında önemli bir aracı olmuşlardır ve bunları kalıcı kılmışlardır. Halk ozanlarının doğaçlama saz çalıp türkü söyleme yetenekleri vardır. Genellikle bu yetenek Tanrısal bir güç tarafından kendilerine bahşedilmiştir.²¹

Ozanı dengbejden ayıran yönü bir enstrüman ile ezgisini seslendirmesidir. Bingöl’de Rençber Aziz bu geleneğin önde gelenlerindedir. Rençber Aziz aşk, toplumsal yergi, siyasi konularda Zazacanın Bingöl ağzını çok iyi kullanmış, Bingöl’ün içinden çıkmış gerçek anlamıyla bir halk ozanıdır.

Bingöl yöresi Zazaca profesyonel veya mahalli anlamda kılam söyleyen diğer halk ozanları olarak Said ALTUN, Avni POLAT, Yakup KOÇAK, Mücahit GÖKER, Rezan REZDAR, Zercanê Çolig gibi isimleri sıralayabiliriz.

²¹ ÇAKAR, M., IŞIK F., Mehmetoğlu M., Sadıkoğlu E., Önen R., Tan S., *Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.45-46.

2.3. Bingöl Yöresi Türkülerinde Kullanılan Enstrümanlar ve Türkülerin Yayılış Şekli

Zaza müziğinde enstrümanlar görecelidir ve ikinci plandadır. Bazen de enstrüman hiç yoktur. Orta doğu ve Asya'nın diğer halk müzikleri gibi Zaza müziği de tek seslidir. Türkünün kendisi temelde vokal bir karaktere sahiptir; enstrüman eşliği, her şeyden önce dinleyiciyi dengbêjin/ozanın mesajını daha iyi algılayabileceği bir ruh haline sokmak için eklenir.

*Halk çalgıları; halkın kendi imkânlarıyla elde ettiği, akustik, standart ölçü ve kalıpların dışında etnografik özellikleri olan çalgılardır. Halk çalgıları; tezeneli çalgılar, yaylı çalgılar, üfleli çalgılar, vurmali çalgılar olarak sınıflandırılmaktadır.*²² Bingöl yöresinde kullanılan müzik enstrümanları genellikle kaval, arbane, davul, zurna, billur, def'tir.

Göçebe yaşam tarzı, kültürel yaşam ve özellikle de müzik üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Göçebe çobanların söylediği türküler belli bir bölgeyle sınırlı kalmamış ve diğer bölgelere yayılmıştır. Bu yayılma sürecinde türkülerde yöresel farklılıklar da eklenmiştir. Çalışma kapsamında yaptığımız araştırmalarda da aynı türkünün farklı yörelerde söylenen farklı versiyonlarının olduğu görülmektedir.

Türküler *lawıkbêj*, *deyirbaz*, *stranbêj*, *dengbêjler* aracılığıyla düğün törenleri, şölenler, festivaller, gece sohbetleri, iş faaliyetleri, ölüm merasimleri vb. alanlarda yöreden yöreye söylenerek sözlü olarak günümüze kadar ulaştırılmıştır.

²² ARTUN, A.g.e, s.224.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİNGÖL YÖRESİ ZAZACA TÜRKÜLER

3.1. Bingöl Yöresi Zazaca Türkülerde İnsan Unsuru

Bir milletin toplumsal yapısı ve yaşama biçimiyle ürettiği edebi ürünleri arasında bağ vardır. Türkü de milletin ürettiği edebi ürünlerdendir. Türkü insanın sosyal yaşamında iletişim ve etkileşim amaçlı ürettiği folklorik bir ögedir. Türkülerde ana unsur insan ve insan yaşantısıdır. Türküler insanın insanla, doğayla, çevresindeki canlı ve cansız varlıklarla bulunduğu etkileşimini, insanın kendi ürettiği gelenekleri ve kültürüyle ilgili yansımalarını ele alır. Halk türküleri ait olduğu yörenin toplumsal ve kültürel yapısı, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgiler barındırır.

Bingöl türküleri, yöre halkının müşterek duygu ve düşüncelerini yerelde konuşulan dil olan Zazacayı dengbejlilik geleneği ve halk ozanlığı ile birleştiren; bir yandan da Zaza toplumunun yöresel farklılıklarını en iyi yansıtan türkülerdendir.

Bingöl türküleri konu bakımından bir hayli geniş bir içeriğe sahiptir. Türkülerde “aşk ayrılık gurbet, yurt hasreti, doğa yapılan iş, geçim derdi, dini meseleler, askerlik, yokluk, yoksulluk, karşılıksız aşk, sevdiğine kavuşama, doğa ve tabiat sevgisi, hayvan sevgisi, hastalık, memleket meseleleri, siyasi fikirler, sömürü, kader, zulüm, isyan, evlat sevgisi, anne ve babaya hürmet” gibi toplumun gündelik yaşantısında yer edinen çok farklı konular işlenmiştir. Bir türküde yukarıda sayılan konu ve kavramlardan birden fazlası da içerik olarak yer alabilir. Örneğin: aşk üzerine söylenmiş bir türkünün içeriğinde ayrılık, gurbet, yokluk, vefasızlık gibi konuların farklı konular bir arada işlenmiş olabilmektedir.

3.1.1. Gurbet ve Hasretlik Türkülerinde İnsan Unsuru

İnsanların yaşadıkları yerlerden başka bir yere geçici veya kalıcı süreyle ekonomik, sosyal, siyasi nedenlere göç ederler. Gurbet: gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma hali, yâd el, yabancı memlekettir. Edebiyatta âşık, sevgili, gurbet, sıla ve özlemle birlikte anılır.²³

İnsan, doğası gereği doğup büyüdüğü yerde, alışkın olduğu kültürde yakın eş dost ve akrabalarıyla yaşamını sürdürmek ister. Gurbette olması durumunda kendi öz yurduna özlem ve hasret duyar.

Gurbette insanın insana duyduğu özlemin yanı sıra, sıladaki çiçeği, böceği, dalı, yaprağı, dağı, taşı, ovası, yağmuru, toprağı, yahut bir ağacın altında içilen çayları anımsıyor ve özlüyor olabileceği gibi üstünü başını boyamak pahasına dallarından kopararak yediği doyumsuz meyveleri de olabilir, koyun gütmeye, odun toplama, kana kana su içilen çeşmenin başı da, hayranlıkla çeşmeden su içişlerini izlediği kuzusu, koyunu da olabilir.

3.1.1.1. Emir Şı

Ömür insanın doğumdan ölüme kadar yaşadığı süren bir serüvendir. Bu serüvenin içerisinde çocukluk, okul, ergenlik, askerlik, evlilik, ev kurma, iş kurma gibi türlü mecraları vardır. Bu mecralarda insan çeşitli zorluklarla karşılaşır. En zor olanı ise genellikle geçim derdi yüzünden doğup büyüdüğü yurdu terk etmektir. Çünkü diğer canlılar gibi insan doğup büyüdüğü yerde, alıştığı kültürde neşü nema bulur.

“E’ mır Şı” kılamının birinci bölümünde ozan bu konulara okuldan medreseye, çobanlıktan ev geçimine, hamallıktan aylaklığa, zenginlikten fakirliğe insan ömrünün geçtiğini dile getirmektedir.

Mektebonra medresonra e’ mır şı
Şonetira xebatira e’ mır şı
H’emaltira betâl tira e’ mır şı
Sêkurêra feqirêra e’ mır şı, e’ mır şı

²³ ARTUN, Erman, A.g.e, s.216.

Ozanın deyimiyle “çığlık çığlığa bir kargaşada, yıldan yıla” insanın ömür sermayesi gurbet ellerde tükenmektedir. Bu dünyalık telaş içerisinde insana en çok dokunan ise yurt hasretidir. Almanya ve Avrupa’nın çeşitli yerlerinde gurbet yaşadığını dile getiren ozan, yurduna duyduğu hasreti ifade etmektedir.

Dünya hey çı qir qira e’ mır şı
Ez sera sêr shon zobina e’ mır şı
Almonia ra Awripa ra e’ mır şı
H’ esret menda Kurdiston ra e’ mır şı, e’ mır şı

Mevsimler devrederken aslında insana biçilen ömründe zamanın geçtiği hatırlatmaktadır. Sonbahar ölüm hüznünü yaşatırken insana, ilkbahar yaşam mutluluğu verir. İlkbaharda yeşeren rengârenk çiçekler tabiatın yeniden doğuşunu müjdeler. Tabii ki de bu döngüyü en iyi yurdunda yaşamak insana tat verir. Son dörtlüğünde ozan, tabiatın ve mevsimlerin bu döngüsü içerisinde bir gün yurduna ulaşma arzusunu dile getirmektedir.

Payiz viyeren zımiston yen e’ mır şı
Hêdi meberm wısar ho yen e’ mır şı
Kuezvıllık şın, h’ es vıllık yen e’ mır şı
La qe yo ruej Kurdiston ben e’ mır şı, e’ mır şı²⁴

3.1.1.2. Welat Mino Delal

Yurt (welat) bir insanın ailesiyle, halkıyla doğup büyüdüğü, üzerinde kültürünü yaşadığı yerdir. Gurbette ise yurt(welat) sabırdır, umut ışığıdır, hasrettir. Gurbette memleketin dağı taşı, derelerinde akan suyu, yaylaları, seyrangâhları hep özlem ve hasretle anılır.

Welat mino delal ti welat mayê
Ti sabiro vinaye ver cimon mayê
Ti hesreto kesre zere mayê
Cey ware o bare may piyon mayê

Ey deşto kowyi tu ma vira nişên
Ey owko derê tu ma vira nişên

²⁴ Seslendiren: Rêzan REZDAR www.youtube.com/watch?v=PWQB1D6BS58 (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2018).

Zozano warê tu ma vira nişên
Seyrangehe kalik pirikon mayê²⁵

3.1.1.3. Ez Ha Sina Xêribe

Gurbet (Xêribi) insanın yaşadığı topraklardan kopması, yabancılaşması demektir.²⁶ Sevdiklerinden ayrı kalmaktır. Her türlü riski göze alarak yokluktan kaçıştır. Gurbet mecburiyettir bir bakıma. Dönüşü belirsiz bir yolculuktur. Bu yüzden gurbete çıkan sevdikleriyle helalleşir. Gidip de dönmemek, dönüp de görmemek vardır işin sonunda.

Yabancı bir memleket bülbülün konulduğu altın kafes misali ne kadar maddi refah sunsa da insana, insanın gözünü büyüleyen şey yine kendi memlekettir. Çünkü kişi kendi yurdunda hürdür.

Ez ha şına xeribê
Hesron warmekır dayê
Hêna tu nivinena
Heq xwı helalık wayê

Helê bêxt ma bu siyawo
Mar Almonya vejyawo
Çıhar ponc ser qediyawo
Hal ma xırabın bawo

Ma Kurdiston kerd wêron
Qaçax omê Altêlon
Kot mon miryon mon sayon
Ma va qey dunya dewron

Des ponciyes ser omê şı
Ma tuwey xwıra nêdi
Xwı vir kerd qij u cını
Ma bi hesret azadi

²⁵ Seslendiren: Rêzan REZDAR <http://www.mirbotan.com/kurtce-sarki-sozleri/123545-en-cok-aranan-kurtce-sarki-sozleri-arsivlik-sanatciya-gore-ayrilmis.html> (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2018).

²⁶ AYDAR, Mehmet, Zazaca-Türkçe Sözlük, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003, s.413.

Ez ha şına xeribê
Hesron warmekır dayê
Hêna tu nivinena
Heq xwı helalık wayê²⁷

3.1.1.4. Welat

İnsanın memleket hasreti çekmesine neden olan faktörler arasında göç önemli bir unsurdur. İnsanlar ekonomik nedenler, politik durumlar, doğal afetler nedeniyle yaşadıkları bölgelerden farklı bölgelere göç etmek durumunda kalabilirler. *İnsanların bireysel olarak veya bir topluluk halinde buldukları ikametden başka bir yere sürekli olacak şekilde veya geçici olarak yer değiştirmesi işine göç denir.*²⁸

İnsanı göçe sevk eden çeşitli sebepler vardır. Bunların başında da yoksulluk gelir. Ekonomik anlamda sıkıntıların olduğu, çalışılabilecek iş imkânının olmadığı bölgelerde insanlar, yaşam ve iş şartlarının daha verimli olduğu memleketlere göç etmek zorunda kalabilirler. Kendi öz yurdunda geçinemeyen insanlar ailesine daha iyi bir yaşam fırsatı sunmak için yaşadığı yurdundan göç etmek zorunda kalır. Bunun yanı sıra siyasi gelişmelerden ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sebeplerden dolayı da insanlar buldukları bölgelerden göç ederler.

Göçlerin etkisi sonucunda insan yaşamında derin izler bırakır. Geride terkedilmiş viran olmuş evler, köyler kalır. Kùltürler yozlaşır. İnsan yalnızlaşır. Terkedilen yurt insanda hep bir ukde olarak kalır. “Welat” adlı kılamda da bu durumlara değinilmiştir.

Ma welat ra barkerdu dayê
Mal u mulk xwu caverdawu bawo

Temum koti bajarun dayê
Ax mı duê meşkuno bawo

Besa ina feqirti dayê
Besa ina bîndesti bawo

²⁷ Seslendiren: Rêzan REZDAR <http://www.youtube.com/watch?v=VBrR0iNP2H0> (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2018).

²⁸ <https://www.mebilgi.com/goc-nedir-nedenleri-cesitleri-sonuclari-nelerdir/> (Erişim Tarihi: 25 Haziran 2018)

Xırabı kerda dewêma dayê
Milletê ma ze vêr niya bawo

Werık mı zemun vêrin dayê
Ma bi kal u ixtiyari bawo

Besa ma feqirti dayê
Besa ma bîndesti bawo

Besa ma feqirti dayê
Besa ma bîndesti bawo

Ma bye kar ubye işê dayê
Êşt ma şe le keleşî bawo

Pizê ma pizo veşun dayê
Ma êşt vêrni mufrezun bawo

Besa ma feqirti dayê
Besa ma bîndesti bawo

Warê ma qil berzuno dayê
Ezi şuenê bızuna bawo

Voni Fetex nyezuno dayê
Kes halê mı nizunu bawo

Besa ma feqirti dayê
Besa ma bîndesti bawo²⁹

3.1.1.5. Eman Eman Eskereyê

İnsanı yaşadığı yerden ayrı bırakan, hasrete sevk eden bir diğer faktör ise askerliktir. “*Askerlik: vatanını, istiklal ve cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir.*”³⁰ Zorunlu askerlik görevi her ülkenin belli şartları taşıyan erkek vatandaşlarına yüklediği bir sorumluluktur.

Geçici bir süreliğine de olsa insanı yurduna hasret bıraktıran bir faktördür. “Eman Eman Eskereyê” adlı kılamda da bu duruma değinilmiştir.

²⁹ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, Mehmet, Kürt Müziği Dansları ve Şarkıları, Cilt III, Ankara, 2002, s.1704.

³⁰https://tr.wikisource.org/wiki/T%C3%BCrk_Silahl%C4%B1_Kuvvetleri_%C4%B0%C3%A7_Hizmet_Kanunu (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2018)

Eman eman Eskereyê
Hawa yenu wişo wişo
Ti mi vyerta şîya Muşo
Zerre mi tu ri bîya sê mişmşo
Eman eman eskereyê
Ez xêrîba xêrîbê da
Warê ma niko myun warundo
Tim û tim çim mi hunu sêr rîyûndo
Eman eman eskereyê³¹

3.1.1.6. Ez Niweşa

İnsanı gurbete sevk eden bir diğêr unsur da politik sebeplerden dolayı gerçekleşen göçtür. Siyasi göç denildiğinde; bunun içine savaş, işgal, devrim, terör, dini gibi çeşitli olaylar girmektedir. İnsanların politik nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kalmaları sonucunda gerçekleşen bir durumdur.

Kendi ülkesinde politik fikirleri nedeniyle baskı altında kaldığını düşünen insanlar düşüncesini özgürce ifade edebileceği başka ülkeler iltica etmek zorunda kalırlar. Bingöl yöresinde bunun en iyi örneği Rençber Aziz'dir.

“Ez Niweşa” adlı kılamında gurbet ellerde hastalanıp yataklara düştüğünü belirten Aziz, geceleri rüyalarına giren sevdiğinin hasretinin ölümden beter olduğunu, hasretine sebep olan dönemin devlet yönetiminden şikâyetini dile getiren sanatçı, köyüne bile gelemediğini dile getirir.

Ez niweşa miyun cılun do
Tı şewiz ha mı hunun do
Keçê dinê willay ez mêrg xu ri niqehriyen
La tı hesret şîya in ‘Ez gun do

Kıhun şini yenu newı
Tasê dışmên ra awk mewır
Erê willay ez se kiri
În faşist ,, nıverdeni ez biyeri dewı³²

³¹ Derleyen: Sêyidxan Kurij. <http://sertkaya1.tripod.com/mypersonalsite/id19.html> (Erişim tarihi: 24 Eylül 2018)

³² KARASU, A.g.e, s.208

3.1.1.7. B1 W1sar, Dayê B1 W1sar

Gurbet içinde kimsesizliği ve yalnızlığı da barındıran bir süreçtir. Tanımadığı bir coğrafyada, bir kültürde yaşamak insana zor gelir. Gurbetin her ne kadar maddi refahı ve doğal güzelliği olsa da insana kendi yurdundan gayrısı hasrettir, gurbettir, özlemdir, kimsesizliktir. Bu gurbetlik insan yüreğini yakar, gözünden yaş akıtır, yaşlandırır.

Bahar her zaman tabiatın yeniden doğuşunu simgeler insan yüreğinde. Her tarafta açan rengârenk çiçekler, çağlayan dereler, tabiatın renk cümbüşü memleket hasretinin pekiştirir. “B1 W1sar, Dayê B1 W1sar” adlı kılamda gurbet elde kimsesizlik teması işlemiştir.

B1 w1sar dayê b1 w1sar
Kerd a gul-nergiz û pelê dar
Emser zi şı sey serrê par
Hêna menda ez biyewahar
Dayê...

Werre bimayn serrê par o
Heş kueyun zi niye biyewahar o
Eger mi ri zi bıbin yo wahar o
Ez nıbin gec û nıbin har o
Dayê...

Ina biyewahari çıqas zuar a
Hewar kena la zaf zuar a
Ti yê mına, la ez yê şar a
Ez xeribiye dı tım biyewahar a
Dayê...

Ez sêkiri welat dur o
Hesrun çımun ez ça kiro
Helag tı kuena mı vir o
Ina Brüksel pê se kir o
Dayê...

Derdun tu ez kerda pir o
Duêst mi zi mı ra piyer kot dur o
Waxtig dêrd mı kuên mı vir o
Ez wazena xu bêrz ini nehiro
Dayê...

Hesir çımun mı yên war o
Mı tu verdaya biyewahar o
Ina extiyari çiqas zuar a
Zerrê mı tu ri bena tar o
Dayê...

Awkê Şargi çı serdın a
Gul-nergizê miyun mergun a
Sera şuêr tı ha mı gun a
Ez derdun xu tu ra vuna
Dayê...³³

3.1.1.8. Meberm Dayê

Gurbette insanın özlemini yansıtan bir diğêr tema “*anne özlemi*”dir. Kırsal kesimde ilkbahar mevsimiyle beraber köylüler yaylaya çıkmaya başlarlar. “Meberm Dayê” kılamıyla ozan, kendisi köyde olmadığı için annesinin tek başına yaylaya çıkamadığını belirtmektedir. Gurbette sayılı günleri kaldığını, memlekete döndüğünde beraber yaylaya çıkacaklarını müjdeleyerek annesine teselli vermektedir.

Wısar dıyon waxt varuno
Şar dewêma şu waruno
Ez u tu onc şun waruno
Meberm dayê meberm dayê

Meberm dayê meberm dayê
Ruejmi taymênd ezyen dayê

Îtya welat xêribuno
Ço nizon ço ho sebeno
Dayê mı kedê mawo
Meberm dayê meberm dayê³⁴

³³ Remzun Şargeyij, “Bi Wısar, Dayê Bi Wısar”, Rojnameyê Zazaki, Humare 3, Ocak 2014, s. 7.

³⁴ Seslendiren: Avni POLAT. http://www.youtube.com/watch?v=84FWaL_haHc (Erişim Tarihi 15 Temmuz 2018)

3.1.1.9. Hêywax Mı Ri Hêywax Mı Ri

Gurbette aşk acısı derinden yaşanır. Sevdiğinden ayrı kalmaya aşk acısı da eklenince gurbet insana daha bir ızdırıp verici olur. Aşağıdaki kılamda da gurbette aşk ızdırabı duyan delikanlının duyguları işlenmiştir. Birinci dörtlükte memleketinin dağlık alanlarında çobanların koyunlarını otlattıklarından bahseden ozan sevdiğine kavuşamamayı kara bahtına ve kadere bağlamaktadır.

Lê lê kuey ma niyo darbêndi
Şuenonu gawunon tı ra qetar wendi
Bext mın u tu ra hol piyer şî, xırab mêndi
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekırı

İkinci dörtlükte aşk acısından hastalanıp yataklara düştüğünü belirten ozan, durumunu hekimlere arz etmekte, nakarat bölümünde kaderden yana sitemini dile getirmektedir.

Lê lê ez niweşa myon cılonda
Şu biya mıser hêkimuno
Hêkimo tı homay kêni tı derdonê mı darıkırı
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekırı

Üçüncü bölümde kısa bir ayrılık için sevdiğinden mühlet istediğini belirten ozan, kadersizlikten yana sitemini sürdürmektedir.

Lê lê riyê veruej riyo raşto
Delal tu ti ra piyer biskê xwı vıraşto
Mı xatır ser u nim tu waşto
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekırı

Dördüncü bölümde aşk ızdırabından gönlünün delik deşik olduğunu belirten ozan, “başını yesin gurbetlik” diyerek gurbetten yana sitem etmektedir.

Lê lê naver lê yı wıver lê yı
Sarê xwı buer xêribi yı
Zerre mı tur biya qul u qul u pencireyi
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekırı

Beşinci bölümde sesi güzel sevdiğinin sesini kulağına küpe yaptığını belirten ozan, sevdiğine kavuşamamasını kızın köylülerine bağlar. Köylüleri kurt ve ayıya benzetir.

Delal vêng tu weşo vêng tu weşo
Mı kerd gueşarı kerd xwu gueşo
Şar dewê şıma pier mıri bıyo verg u xweşo
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekıri

Altıncı bölümde ozan, siyah gözlü, ince kaşlı sevdiğine kıyamete kadar bağlılık sözü verir.

Lê lê delal emunetpo emuneto çım tuye siyay birin tu qıco
Ma têrk yo bin nikêni hêton ruejê qiyometo
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekıri

Yedinci bölümde kızın babasının evinin önünde kalabalık toplandığını belirten ozan, kalabalıktan ötürü sevdiğinin yanına gidemediğini ifade etmektedir.

Delal vêr bêr bayk tu kebero
Şar dewê şıma ser omo piyesero
Tu ujadiyav ez nieşkawa berra biyêr tevero
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekıri

Sekizinci bölümde aşkının ateşiyle yandığı sevdiğinin siyah gözlerini anımsar ozan. Sevdiğini görmediği bir günde göz aydınlığının kaybolacağını belirtir.

Lê lê delal zera zera zer sinena çımon siyayon gırgırnena
Ez yo ruej tu nievin rueşnayı çımon mı kêmyena
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekıri

Dokuzuncu bölümde sevdiğinin siyah gözlerinin parladığını, Bingöl'e gittiği takdirde nazar değebileceğini belirtir ozan. Sevdiğiyle aralarına aylar yıllar girdiğini, yüreğinin özlemle yandığını belirtmektedir.

Delal çım tu siyay gırgırnêni
Meşuê Çoliga mierat bêdilyêni
Mı niezuna bınatê madı ser u aşm lı qedyêni
Hewax mıri heywax mı ri qeder çınıyo ez sekıri

Onuncu bölümde sevdiğinin rüyalarına girdiğinden bahseden ozan, son gördüğü rüyasında tabur tabur askerinin geldiğini, sevdiğini uzak diyarlara verebileceğinden duyduğu korkuyu dile getirmektedir.

Lê lê delal esker yeno lê lı taburi
Lêro mı emş hon diyo çım çadıri

Ez tersena tu b r b  rzi welat duri
Hewax m ri heywax m  ri qeder  iniyo ez sekiri³⁵

3.1.1.10. Lawiko Lawo

Gurbete gidenler arkalarında bir s r  yaşanmışlık, samimiyet kurduğu eş, dost, akraba bırakır. Gurbet, gurbet ellerde yurt hasreti  eken i in ne kadar zor ise geride bırakılanlar i in o denli zordur. Aşağıdaki kılamda da Mahmut ve Hasan adındaki iki dostunu Almanya'ya gurbete g nderen birinin onlara duyduğu  zlem dile getirilmiştir.

Birinci b l mde gurbete g nderdiği Mahmut ve Hasan i in ‘‘Lawiko lawo’’ (oğul oğul) diye seslenen ozan evin damının  zerine oturdukları ve  evreyi g zledikleri zamanı hatırlamakta, Mahmut ve Hasan'ın Almanya'ya gidişleriyle y reğinde derin bir acı bıraktıklarını ifade etmektedir.

Lawiko lawo t  ruenişti s ri bondi
T  p   omoni bıryon awır doni
Lo lo m  nizuna t  se voni, t  se voni
M hmud m n u H sen m  v r xw  da welat  Almunyawo
Lo lo zerre u ciger m  tadoni, m  tadoni
Ax ax eman eman, eman eman

Geride kalanların g z  s rekli yollarda gurbete g nderdiklerinden hayırlı bir haber beklemekle ge er. İkinci b l mde ozan gurbetten d nenlerden Mahmut'uyla ilgili gelebilecek hayırlı haberler beklediğini ifade etmektedir.

L  l  way  t ri yeno t ri ciy ri, t ri t ri
Lo lo nişeno pel  m xm x ri, m xm x ri
Lo lo tura qurbon t  welat  Mehmud m ra nini
T  biyari xebera xendi x ri, xendi x ri
Ax ax eman eman, eman eman

  nc  b l mde gurbetten herkese  avuş gibi Mahmut ve Hasan'ı sorduğunu belirten ozan, onlarla oturup sohbet etmeyi  ok  zlediğini ifade etmiştir.

Lawiko lawo t ri y ni t ri muşi, t ri muşi
Lo lo wırım keno ze  awışi, ze  awışi

³⁵ BAYRAK, A.g.e, cilt II,s. 1223.

Lê lê wılay ez xend qayıla Mehmudê xwı u Hêsenê xwı het ronıŝi, het ronıŝi
Ax ax eman eman eman eman

Dördüncü bölümde gönül derdinin yüreğine ağır geldiğini belirten ozan, bu derdinin bir türlü yüreğinden geçmediğini, dermanının bulunmadığını, bu durum karşısında çaresiz kaldığını, ne yapacağını bilemediğini belirtmekte olup, hayırlı bir dost ile sohbet etmeyi özlediğini ifade etmektedir.

Wayikê wayê derdê dılê mı gırono
Lê lê ni dariwo, ni dermuno
Lê lê ez sekıri, ez sekıri
Lê lê ez deru qulê xwu çakıri, yazi vona xali kırı
Lê lê çodê mın u xerxwaz çınu ez het ronıŝi
Ez wırdı wırdı luemunê xwı oê kırı
Ax ax eman eman eman eman

Beşinci bölümde düştüğü yalnızlık halinden dert yanan ozan, sonbahar aylarının uzun gecelerinde Mahmut ile Hasan'la yaptıkları sohbetleri özlediğini ifade etmektedir.

Lo lo eman mı tênari tım tênari
Lo lo ŝewi payiz ŝewi dêrgi ŝewi dêrgi
Lo lo ez u Mehmudê xwı u Hêsenê xwı ronıŝti
Lo lo eman mı werdi mı wêrdi qalı kêrdi, qalı kêrdi
Ax ax eman eman eman eman

Gurbete gidince insanların arasına uzun mesafeler girer. Bu uzaklık sebebiyle insanların birbirleriyle görüşme sıklıkları azalır. Altıncı bölümde ozan özledikleriyle aralarındaki mesafenin uzun olduğunu, Almanların yabancı olduklarını bilmediğini ifade ederek, Almanya'ya gidip çalışmayı icat edenlerin gün yüzü görmemesini dilemektedir.

Wayê qırbuni itara Almunyaya mêrat riyo duro, riyo duro
Lê lê mı nizuna şar Almunya piyer xêribo, piyer xêribo
Lê lê kum ina Almuny kum ina Almunyaya mêrat icad kerda
Wi dünya dı mevaj bexto, lêr u luro, lêr u loro
Ax ax eman eman eman eman³⁶

³⁶ BAYRAK, A.g.e, cilt III,s. 1360.

3.1.1.11. Gîdî loy

Zaman içerisinde toplumların yaşayış şekillerinin değişmesiyle beraber insani ilişkilerde bozulmaya başlamıştır. Eski zamanlarda daha samimi ve içten olan insan ilişkileri zamanla daha suni ve yapmacık olmaya başlamıştır. Aşağıdaki kılamda da eski zamanlarda yaz aylarında dostlarıyla beraber yaptıkları samimi sohbetlere duyduğu özlemi dile getiren ozan, şimdiki yaşayışlarının yüreğinde bu samimiyeti uyandırmadığından sitem etmekte ve bu durumun içine dert olduğunu belirtmektedir.

Gîdî loy gîdî loy

Gîdî gîdî loy sera şina

Daykê dayê kul û derdê mi girino

Daykê hawa yenû haway ûmnuno

Dayê pîyer û biskûnê mi kaydûno

Daykê dayê derd û kulê mi girino

Daykê dayê ma şînî Inî cyeruno

Mi va mi wirdî kêrdî bin têlîyuno

Gelo qum û eşîr xerîb er unî beşnê cînîyekuna

Gîdî gîdî gîdî loy sera şina

Kul û derdê mi girino³⁷

3.1.2 Âşk Türkülerinde İnsan Unsuru

Âşk, kıamlarda en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Gençlerin buluşmaları ve yakınlaşmaları, aşkın önündeki engeller, toplumsal olgular, sevgiliyi tasvir, sevgilinin güzelliğini betimleme, sevgiliye duyulan özlemi, yaşanan ayrılıkları, hayalleri, evlilik umudunu, küskünlüklerini, sevgiliye duyulan kuşku, aşkla ilgili toplumsal yergileri, kavuşamamaktan duyulan korkuyu, sevgilinin vefasızlığı, sadakat, aldatma, sabır, pişmanlık, kavuşma, ve mutluluk gibi aşk simgeleri kıamlar yoluyla en iyi ifade edilir.

³⁷Derleyen: Seyîdxan Kurij. <http://www.mirbotan.com/zazaca-sarki-sozleri/155668-zazaca-sarki-sozleri.html> (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2018).

Âşıklar bahtsızdır, ömürleri sevgililerinin peşinden koşmakla geçer.³⁸ Aşk şarkılarında içten gelen his ve duygular, genel olarak gerçekçi bir tarzda dile getirilmektedir; ancak kinayeli ya da mecazi anlatım tarzları da kullanılmaktadır. Çoğu zaman doğada aşkı tasvir eden canlı ve cansız varlıklar da aşkı dile getirmek için kullanılmaktadır. Doğadaki varlıklar aşğın sevdiğine beslediği duygulara karşılık olarak kıamlarda motif olarak kullanılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra kişi, coğrafya ve yer adları da kıamlarda sıkça kullanılmaktadır.

Divan edebiyatında sevgiliyi ifade etmek için 'gül ile bülbül' motifi gibi simgeler sıklıkla kullanıldığı gibi Zazacada 'zarac' sevgiliyi tarif etmekte sıkça kullanılan simgelerdendir.

Zarac (keklik); Bilimsel adı "Perdix" olan keklik, kuşlar sınıfının, tavukgiller takımının, sülüngiller familyasından bir kuştur. Kahverengimsi, başında uzunlamasına sarı, gri renkli, sırtında enine pas kızılı çizgiler bulunur. Uzunluğu 26 cm'dir. Vücudu uzuncadır. Orta uzunlukta yanlardan basılmış kubbeli gagası ve yuvarlak kanatları vardır. Parmakları da çıplaktır. En tanınmış türü ise Dağ Kekliği adı da verilen Kınalı Kekliktir.

Keklikler uçarken kendilerine özgü bir ses çıkarırlar ve çok uzaklara uçmadan konarlar. Konar konmaz da sekerek, inanılmaz bir kayış gösterirler. Şairler sevgililerinin yürüyüşlerini keklğin bu çevik yürüyüşüne, sekişine benzetirler.³⁹

Keklik motifi Zaza edebiyatında kıamların yanı sıra masal, atasözü, deyim ve bilmecelede de sıklıkla kullanılmaktadır. Aşk kıamlarında âşık sevdiğine olan sevgisini genellikle keklik(zarec) gibi benzetmeler kurarak, betimlemeler yaparak dile getirir.

3.1.2.1. Zerê Mı Werd

Âşkta âşık sevdiğini kendince en güzel betimlemeler ve benzetmelerle ifade eder. Bu durumu ifade etmek için çeşitli söz sanatlarına başvurur. Birinci bölümde sevdiğini Hesarek yaylasındaki keklğe, büyük alaca bir kuşa benzeten âşık teşbih

³⁸ARTUN, A.g.e, s.60.

³⁹ A. E.BOZYİĞİT http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/sem_p_2/bozyigit.pdf (Erişim tarihi 10 Kasım 2018).

sanatını kullanmıştır. Nakarat bölümünde de sevdiğinin gönlünü yediğini belirtmektedir. “Zerê Mı Werd” adlı türküde bu durum şöyle ifade edilmiştir;

Zê zaracê hesareka
Zê mirçikê gırd beleka
Belek sura gezaleka
Zerê mı werd zerê mı
Cigêr mı werd a

İkinci bölümde sevdiği aşğın gözünde o kadar güzel ve naiftir ki yüzünün güzelliğini gecenin karanlığında parlayan aya, zerafetini ve inceliğini Kıbesi dağında gezen geyiklere benzetmektedir. Yokluğunun yüreğinde acı ve keder bıraktığını ifade etmektedir.

Ki von aşma yo şo riya
Peskoviyê Qebesiya
Çimê mı vera vin biya
Zerê mı werd zerê mı
Cigêr mı werda

Dere kenarında biriken karlar yamaçlara düşen kara göre daha çabuk eriyip suya karışarak yok olur. Üçüncü bölümde sevdiğinin kendisinden ayrılışını dere kenarındaki karın çabuk erimesi ve suya karışması durumuna benzeten âşık, sevdiğinin suda eriyip giden kar gibi gönlündeki aşkı da kendisiyle beraber alıp götürdüğünü incelikle ifade etmektedir.

Ki von vorê vêr dêriya
Delalê tı ha tedıya
Belay sarê ma se biya
Zerê mı berd zerê mı
Cigêr mı berda⁴⁰

3.1.2.2. Xım Xımê

Çoğu zaman delikanlı sevgilisinden bir buse ister ancak bu buse değerli bir hazinedir. Sosyal kısıtlamalardan o kadar korkulur ki, öpme eylemi için akşam vakti karanlık kuytularda, تنها bir yerde fırsat kollanılır ve bu iş genellikle gizlice yapılır. Aşağıdaki kılamda da bu duygular dile getirilmiştir.

⁴⁰ Seslendiren: Zozan. www.youtube.com/watch?v=af3f7KDK-Ck (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2018).

Xım xımê Sılêmoni
Ca çın ez yo lew pani
Wa vındêr helê şoni
Dadu bavira mioni

Xım xımê naşti naşti
Kalon êrdiş xu taşti
Xuerton zımiel vıraşti

Xım xımê wabu wabu
Wa cê mın tu tênabu
H'eton bın biron siyabu

Anonim

Kaynak Kişi: Mustafa KARACA

Derinçay Köyü/ Karlıova

3.1.2.3. Xım Xımê Tori Vona (Versiyon 2)

Xım xımê tori vona
Her herê tori vona
Gurc Gurcê tori vona
Tı niebo ez nivona
Ez niebo ez nievona

Xım xımê našta našta
Rınd rındê našta našta
Xım rında mı xwır wašta
Qal piron êrdiş tašta
Xuerton zımiel vırašta
Gurc rında mı xwır wašta

Xım xımê yari mari
Her herê yari mari
Xım ona cêyko tari
Del ona ceyko tari
Rınd ona ceyko tari

Xım xımê wabo wabo
Rınd rındê wabo wabo
Bın biron mın u tuer siyabo
Cey mın u xım tênabo
Cêy mın u gurc tênabo

Xım xımê tori vona
Her herê tori vona
Gurc Gurcê tori vona
Tı niebo ez nivona
Ez niebo ez nievona⁴¹

3.1.2.4. Dêrdê to

Selvi boy, ince zarif bir beden, örgülü saçlar, kara gözler, kan kırmızı yanaklar, süslü ziynet eşyaları, endamı gösteren giysiler vs. hepsi bir kadının güzelliğini tasvir eden sıfati argümanlardır. Ancak güzelliğinin yanında, kadının ahlakı, sosyal konumu, bir evi çekip çevirme becerisi, işgüzarlığı da aşkın ön koşulları olarak vurgulanır. Aşağıdaki kılam bu durum şöyle ezgilere dönüştürülmüştür.

Herê herê derto
Bazın zerın destê to
Ez zer kota bejnato

Bejna bari ayê to
Qıle suri ayê tu
Bazın zerın ayê to
Ez hesreta bejna to

Fistana sor ayê tu
Qıle bari ayê tu
Çıme siyaye ayê tu
Ez zer kota bejnê tu

Yoka derga bariya
Omi itara şıya
Kom diya kom nidiya
Honiya tur meraqliya⁴²

⁴¹ BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1687.

⁴² Seslendiren: Zercanê Çolig. www.youtube.com/watch?v=ScWFxU_Zj1E (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018).

3.1.2.5. Zarac

Kavuşmak iki sevgilinin sürekli muradıdır. Bu konuda sürekli Allah'a dua ve ricada bulunurlar. Delikanlı kızın gönlünü kazandıktan sonra durumu ailesine açıklar. Maddi zorluklar yüzünden zarac(keklik) gibi narin ve nazlı sevdiğine kavuşamadığını, aşkından eriyip ölmekte olduğunu aşağıdaki kılmadaki gibi betimler.

Ez mîrena dayê zıracıri
Ez heliyena bayko zeracıri
Heywax çım tu siey, gılê tu suri
Qedêr homay bıbo ez tu bêri
Qedêr honay cuarin bıbo ez tu beri

Maddi yokluklar karşısında sevdiğine kavuşamayan âşık anne ve babasına dert yanar. Sevdiğine kavuşmak için her türlü zorluğa göğüs geren âşık çareyi Diyarbakır'a gidip çalışmakta bulur.

Ez tu bigêri sera şuêri
Ez tu bêr bajaron tırkon ra bigêri
Hêwax ez tu bigêr şuêr bajar Diyarbekiri
Bayko ez yo dukon kira bikiri
Pê nanê xwı o hê ziracê xwı vêjiri

Daykê ez nizona ez se bıkiri, se nıkiri
Ay bayko mal mı çin ez mesref bıkiri
Ez gılanê xwı yê sieyon o suron tırabikiri
Ez bêr sukê Diyarbekirid xeraj bıkiri
Ez pê nanê xwı o nanê delalê xwı vêjiri

Maddi zorluklar karşısında çözüm bulmaya çalışan âşık Hesarek yaylasına yuva yapan keklikleri örnek almaya çalışır.

Daykê dayê zirac yena ziracê wêki
Bayko bayko delal yena delalê wêki
Heywax qağıbnêni ni Hesarêki
Daykê halin xwı vırazên pê puş palaxi
Ay bayko bayo qağıbnêni ni Gird Beleki

Daykê dayê heton hêt Qıbêsi pieru wêki
Bayko bawo heton hêt Hesarek pieru wêki
Hêywax zirac bi wefle gêrên ni koyi ni wêki
Ela heki bi rief gêrên o mrig mênê têki
Mi nizano vêng mino ziracê mi vêjawu hot welat u memlekêti

Daykê dayê çim zirac siêy o biri wîrdi
Ez çimon sieyon o biriyon wîrdiyon tiemonkiri
Ez bêr sukê bajar Diyarbekirid xeraj bîkiri
Pê nanê xwî o hê ziracê xwî vêjiri

Daykê dayê warê Heyder bêrz warono
Bayko bayo warê Heyder bêrz warono
Hêywax verboci Şarık o Şivano
Huma qebul bîk muradê ezebono
Huma qebul bîk muradê qil surono

Daykê dayê Ko Sîpi berzê koyono
Bayko bayo Ko Sîpi berzê koyono
Sê şiramê mêrgan xwî narîd o werîd qeldena
Zê şimiêle gêli xwî narîd o werîd qeldena
Hêywax zerê tu mid esta ez tu bena

Daykê dayê zirac nika cîerdo yena
Bayko bayo miyon dewonıra xwir vierrêna
Hêywax kiyeb kiye xwir perskena
Daykê yena vêr bêr bayk mid vîndena
Delal zerê tu mid esta ez tu bena

Ez mîrena dayê zîracîri
Ez heliyena bayko zeracîri
Heywax çim tu siey, gîlê tu suri
Qedêr homay bîbo ez tu bêri
Qedêr honay cuarin bîbo ez tu bêri⁴³

3.1.2.6. Ez Heskeno

Sevdiğine kavuşamayan âşığın gönlü yangın yeridir. Sevgilinin aşkıyla tutuşan âşık bu aşk ile yanıp erimektedir. Kimi zaman bu talihsizliklerden yana şikâyetini kıamlarla dile getirir. Bu haykırışını anne ve babasına aşağıdaki kılamda şu şekilde bildirir;

Bim bo dayê tî tîsme kona
Wêwr warêna zimistano
Gule tî ko ta mî gona
Ez persena tî der mî biy

⁴³ Derleyen: Humane Çiyan. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s. 1775.

Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez wêşawo
Dayê Dayê ez heskeno

Kara bahtından gün yüzü göremeyen âşık, kaderden yana sitem eder, sitemini anne ve babasına dile getirir.

Bextê mawo maye ra siyawo
Bextê mawo maya ra siyawo
Allahi Recê mine dawo
Kerda siya marde mawo

Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez wêşawo
Dayê Dayê ez heskeno
Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez wêşawo
Dayê Dayê ez heskeno

Sevdiğiyle murad eylemek için ailesinden maddi destek göremeyen âşık bu kez ailesine sitem eder. Maddi anlamda durumu iyi olmadığı için sevdiğiyle evlenemediğini, kendisine destek çıkmayan anne ve babasını ‘gawır’(zalim) diye nitelendirerek sitemini sürdürür.

Daykê Bawkê tı Gawire
Tı Qedera bista dıri
El mı çı niy ez bıpêri
Ez go pê tı bê zi bımırê

Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez wêşawo
Dayê Dayê ez heskeno
Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez bêşawo
Dayê Dayê ez heskeno

Ax Dayê ez heliyamo
Wê Bawo ez wêşawo
Dayê Dayê ez heskeno⁴⁴

⁴⁴ Seslendiren: Zercane Çolig. www.dailymotion.com/.../xbsm9p_zercane-colig-ez-he (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2018).

3.1.2.7. Ha Ha Ninna

İki sevgilinin muradı olan evlilik için ailelerin onayı olmak zorundadır. Ailelerin izni dışında evlenmek mümkün değildir. Ailelerin evliliğe izin vermediği durumlar yergili bir dille kılamlar yoluyla ifade edilir.

Cêko duzo herawo, ha ha ninna ha ninna
Kênu tedi rız kuawo, ha ha ninna ha ninna
Xımlê kenun rışawo, ha ha ninna ha ninna
Xortu xur arî dawo, ha ha ninna ha ninna
Xortu xur arî dawo, xılamalê dînyayê

Yego pilo filxuno, ha ha ninna ha ninna
Yego qijo nişuno, ha ha ninna ha ninna
Yo ho munid aw dono, ha ha ninna ha ninna
Teres birey kênuno, xılamalê dînyayê

Teres birey kênuno, ha ha ninna ha ninna
Kêna qıj mı neduno, ha ha ninna ha ninna
İnşallah kêyd bımuno, ha ha ninna ha ninna
İnşallah kêyd bımuno, xılamalê dînyayê⁴⁵

3.1.2.8. Ez Tım Bermena

Gönül ilişkilerinde kız naz eyler. Erkek sevdiğinin nazıyla ağlar, sızlar ve aşkı için türlü zahmetlere katlanır. Aşağıdaki kılamda ozan sevdiğine olan aşkına karşılık bulamadığını ifade etmektedir. Ozan sevdiğinin aşkına yaptığı hürmetsizliği ve sitemini dillendirmiştir. Bu sitemini dillendirirken Bingöl'ün civar köylerinin güzellemleri yoluyla kılamını süslendirmiştir.

Dewê Parmuk verê Çewliqra êsena
Dunya alem pê Armelan hêsiyena
Omnan diyeno awkê sieği pêsenena
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tım bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

⁴⁵ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s. 214.

Miyonê hayjonı di Kereêy Gawun hesar o
Kıştê Aynik qılo berzo xedaro
Semedê Arçuk biya yew gazi hewaro
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tim bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tim bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

Pêr cyêr Alikrak ra viyareno yew çemo
Sêr Berzer ra viyareno dirhema
Zerrê Kwese dı ço derdan xeman
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tim bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

Kom gerêno cahilti wa şiro Fexrano
Ço heto Tuyerek heto nêperso nêzano
Zerrê Çanı dı piyero kenî qalê rındano
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tim bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

Wısar diyen vıl kênî baxçeyê Simsorê
Çendek dure binê Qerajê ra raverê
Ez zê xerib xu re Simani di bigere
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tim bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta

Pamuk Ser biyo sebep derdan u kulano
Berez Talwareyê çoy fineno cılonu
Ehmed merdo venda bîdên melono
Ez şew u ruej bermena vona; oy zerê tu zêhmeta
Wax tu çı bê rumeta, oy tı çı muşeqqeta
Ez xwu rê tım bermena vona
Heywax zerê tu zêhmeta
Oy tu qe bêrumeta, wax tu çı muşeqqeta⁴⁶

3.1.2.9. Dılo Dılo

Bingöl yöresinde eskiden su kaynaklarına yakın olsun diye köy yerleşimleri genellikle dere kenarlarına kurulurdu. Bahar aylarıyla beraber kadınlar evlerde bahar temizliğine başlarlar. O fukaralık zamanlarında, dere kenarında elbise yıkayan sevdiğini unutamadığını belirten Rençber Aziz, duygularını “Dılo Dılo” adlı kılamıyla dile getirir:

Wısar diyen awkê Sağyer wişena dılo dılo
Kêynek ha vêr derid pılasun şuena dılo dılo
Herê wılay tı mı vira nêşına dılo dılo
Nêşına dılo dılo nêşına wax dılo dılo
Feqirêy çolig mı vira nêşına dılo dılo

Bir takım şeylerden korktuğu için kendisine mektup göndermediğini düşüncesine kapılan Aziz, sevdiğine sitem eder. Korkularının sebebini sorar.

Umnun diyen awkê sağyer pêysena dılo dılo
Tı qey çırêy mır mektub nênisena dılo dılo
De mıravaj tı xwur komra tersena dılo dılo
Tersena dılo dılo, tersena wax dılo dılo

Politik düşüncelerinden dolayı sevdiğinden kabul görmediğini belirten Aziz, gönlünün aşkla yanıp eridiğini belirtir.

Payiz diyen awkê sağyer zêdêna dılo dılo
Erê wılay zerrê mı tur hêliyena dılo dılo
Vona E’z komunist kêynek nigena dılo dılo
Nigena dılo dılo, nigena wax dılo dılo

⁴⁶ Seslendiren: Ahmet KARATOPRAK. KARASU, Doğan, Bingöl Dengbejleri, Peri Yayınları, s.154

Wısfun (Rençber Aziz'in Doğduğu köy)'a tüccarların katık pazarlamaya geldikleri dönemlerde, sevdiğiyle birlikte kılam söylediği zamanları özlemle andığını belirtir.

Tucari umên wısfun tueraq guretin dılo dılo
Werrê mı biyor helag ma lawik vatên dılo dılo
Yo mı vatên yo mı dıma yê vatên dılo dılo
Yê vatên dılo dılo yê vatên wax dılo dılo
Yo yê vatên yo yê dıma mı vatên dılo dılo
Mı vatên dılo dılo mı vatên wax dılo dılo⁴⁷

3.1.2.10. Şew Tari

Aşkta sevgililerin birbirlerine karşı besledikleri duygular çok yoğun yaşanır. Evlilik ümidi beslediği, ince ve zarif boylu sevdiğinin bir başkasıyla evlendirilmesi aşğın yüreğinin yangın yerine çevirir. Aşağıdaki 'Şew Tari' adlı kılamın birinci bölümünde ozan, Bingöllü güzelin güzelliğiyle aklını başından aldığını, bu güzellik karşısında hayatın kendisine kış mevsimindeki gibi soğuk görüldüğünü, ömründen ömür çalan sevgilinin başını türlü belalara soktuğunu, yüreğinin yakan sevgilinin gidişiyle hayatının karardığını ifade etmektedir.

Rındê Çolig aqıl sarê mı berdo
Şarır omnon mır zımıstonu serdo
E'mır berd mı ez eştu bela derdo
Zerê mı şî şew tariya şew tari

Şew tariya şew tari
Delala mına bari
Adır kerdı zerê mı
Şı biya vêywe şari

İkinci bölümde âşık başkasıyla gönülsüz olarak evlendirilen sevdiğinin kendisi için ağladığını, gözünden akan yaşların sel olduğunu ifade etmektedir. Sevdiğiyle karşılıklı olarak birbirleri için ağladıklarını belirten ozan bu durumun yüreğinde acı ve keder bıraktığını ifade etmektedir.

⁴⁷ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s.209.

Weyvê şarya semêr mîra bermena
Çıqas rında awkê derdon persena
Ez semêr yî ya semêr mî hêliyena
Zerê mî şî şew tari ya şew tari

Şew tariya şew tari
Delala mîna bari
Adır kerdî zerê mî
Şî biya vêywe şari⁴⁸

3.1.2.11. Ya Çı Rında

Bingöl yöresi evliliklerde, toplumsal konum, geçim düzeyi ve etnik, mezhepsel ve dinsel farklılıklar belirleyici etkenler arasındadır. Evliliklerde genellikle ‘görücü usulü evlilik’ yaygındır. Evlilik isteğinde bulunun delikanlı gönlünü kaptırdığı güzelin ismini annesine uygun bir dille söyler. Annesi kızı araştırır. Uygun görmesi halinde bu durumu delikanlının babasıyla paylaşır. Kız tarafına haber salınır. Tanışma isteği bildirilir. Kız tarafının damat adayının uygun görmesi halinde erkek tarafı kız isteme için evlerine davet edilir. Ailelerin tanışma faslından sonra durum konu komşuya ilan edilir ve akabinde nişan yapılır.

Aşağıdaki kılamda da durumu annesine aktaran delikanlı gönül verdiği, güzelliğiyle kendisini mest eden, geceleri rüyalarını süsleyen kızı kendisine istemelerini bekler.

Ya çı rında ya çı rında
Dayê wıllay ya çı rında
Şew u ruej ha mî hunonda
Dayê wıllay ya çı rında

Ez xwır şiya wa li yo dewo
Mî xwır yo rındêk tê diyo
Wıllay zafij pê şabiyawo
Lê çımun mî gırıdawo

Ya çı rında ya çı rında
Dayê wıllay ya çı rında
Şew u ruej ha mî hunonda
Dayê wıllay ya çı rında

⁴⁸ Seslendiren: Maral. <http://www.youtube.com/watch?v=nndyYNIec5Q> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2018).

Dayê baykê mira vajên
Wa hên şuerên mır bı wazên
Ez xwır bıbêrm xwır bi vaji
Ez derdun xwı kumra vaji

Ya çı rında ya çı rında
Dayê wıllay ya çı rında
Şew u ruej ha mı hunonda
Dayê wıllay ya çı rında⁴⁹

3.1.2.12. Daye Yo Keynek

“Ya Çı Rında” kılamında ki gibi benzer bir durum aşağıdaki kılamda da ifade edilmektedir. Evlenme geleneklerinin benzer olduğu için bu konuda söylenmiş çokça kılam bulunmaktadır.

Dayê yo kêynek ha mıdım gerena gerena
Dayê vılay mıra zafij heskena heskena
Kalay tıra tohoy mevaj yêrsbena yêrsbena
Hetun ruejêg semêd mıra bermena bermena
Bermena bermena vay

Dayê vılay ın Çolig ma zaf rindo zaf rindo
Mıyudu nidu ez şıya xêribi xêribi
Dayê ez kayıla biyeri Çoligi Çoligi
De dayuko bayk ra vajên
Bıbermın bıbermın
Bıbermın bıbermın vay⁵⁰

3.1.2.13. Narina Mın

Âşık için sevdiği narindir, nazenindir. Güzelliği dillere destan, hayattaki en kıymetli cevherdir. O bahçelerde açan en güzel çiçektir. Sevdiği aşığa hem derttir hem dermandır. Her anı sevdiğinin hayaliyle geçer, onu unutamaz.

Narinamın narinamın
Delâl rında zêrina mın
Tı qet vir mıra nêşına
Wez sekırı şirinamın

⁴⁹ Seslendiren: Zaza Mahmut <http://www.youtube.com/watch?v=fPd7XWkVEtI> (Erişim Tarihi: 13 Temmuz 2018).

⁵⁰ Seslendiren: Avni POLAT <http://www.youtube.com/watch?v=oTonMo6dZaY> (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2018).

Narin tı gula baxçuna
Tı çiçega alıncuna
Tı hem derda hem dermuna
Narinamın narınamın
Tı hem derda hem dermuna
Narinamın

Siyah saçlı, ceylan gözlü sevdiğine kavuşamadığı için kör talihine isyan eder âşık. Çaresizdir. Dağları aşarak derdini dökecek, çözüm olacak birilerini arar. Sevdiğinin olmadığı bir dünyanın boş ve anlamsız olduğunu ifade eder.

Çım xezal a rındık por siya
Ez kota derdun kulun siya
Cara talih mı talih siya
Narinamın narınamın
Cara talih mı talih siya
Narinamın narınamın

Narin ez dêrd xwı sekiri
Bıvêj koyon ra bıviêri
Bê tu in dınya sekiri
Narinamın narınamın⁵¹

3.1.2.14. Erê Kêyna Tı Şirina

Âşık için gecenin karanlığı, kendiyle ve sevdiğinin hayaliyle baş başa kalmaktır. Şirin ve nazlı sevdiğini düşünmekten gözüne uyku girmez. Yorganıyla debelenir durur sabaha kadar. Başına bela olmuş sevdiğine tatlı sitem ve serzenişte bulunur.

Şew diyena şewa tari
Liyêf xwı dona zê tirmari
Şew diyena şewa tari
Liyêf xwı dona zê tirmari
Erê kêyna tı şirina
Şevız mı virina nişına
Ez feqıra birindara
Tı belayê sarê mına

Erê kêyna tı şirina
Şevız mı virina nişına
Ez feqıra belengaza
Tı belayê sarê mına⁵²

⁵¹ Seslendiren: Mücahit GÖKER. http://www.youtube.com/watch?v=GpHTu_Yfwu0 (Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2018).

3.1.2.15. Xubê

Delikanlı Xubê adındaki sevgilisini babasından ister fakat babası bu evliliğe izin vermez. Nakarat bölümünde Xube'ye seslenen delikanlı el âlem evlenirken bahtsız sevdiğinin tandır başında hamur çevirdiğini belirterek sitemini dile getirir.

Riyê çewligi berzo
Deştı yı piyêri rezo
Ez biyeri tu bıwazi
Bayk tu nidawo suezo
Bayk tu nidawo suezo

Oy Xubê Xubê Xubê
Mir tadona vêr tendurê
Dunya alem zewijya
Tı menda ujax kuerê

İkinci bölümde bu durum karşısında çaresiz kaldığını ve Allah'tan medet umduğunu belirten delikanlı, gurbete gitmek zorunda olduğunu, kendisini merak etmemesini, evliliklerinin zor ve zahmetli olduğunu belirtir.

Ez ha şına gurbeto
Tı mira mreç meko
Zewaj mın u tu zehmeto
Allah bıkir reheto
Zewaj mın u tu zehmeto
Allah bıkir reheto

Oy Xubê Xubê Xubê
Mir tadona vêr tendurê
Dunya alem zewijya
Tı menda ujax kuerê⁵³

3.1.2.16. Wikê

Wikê adındaki sevdiğinin başkasıyla evlenmesine gönül koyan ozan, fakirlikten dolayı kavuşamadığı sevdiğine sitemini kılımla dile getirir. Herkesin duyup göreceği bir vakitte sevdiğinden bu durumun hesabını soracağını bildirerek köy güzellemeleri yoluyla kılımlarını sürdürür.

⁵² Seslendiren: Mehmet SİNE. <http://www.youtube.com/watch?v=9TWYqn1mQIY> (Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2018).

⁵³ Derleyen: Seyidhan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1692.

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çına
Ez feqirê de wikê

Yenê welat serdino
Awkê deron tu tı mewo
Dunya alem vinena
Ez heq xu tura gena

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çına
Ez feqirê de wikê

Rêyê Çewligi berzo
Hê tedı dewe Azo
Derd u qul yını girono
Semêd Warê hesaro

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çına
Ez feqirê de wikê

Zikteyija mın şirina
Dayê derdê mın girono
Koyê Çotlax kerd xali
Dayê waru bav u kal i

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çına
Ez feqirê de wikê

Dewe Tawsi qewaxi
Dayê tı mekır ax u waxi
Ax wikê wikê le wikê
Dayê tı mekır ax u waxi

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çına
Ez feqirê de wikê

Esker kotu dew myuno
Şari ma kerdi gejo
Ezi vuna dengbejo
Ez lajêko çewligijo

Ax wikê wikê lê wikê
Wikê biya weyvikê
Xeberê mın tura çina
Ez feqirê de wikê⁵⁴

3.1.2.17. Sera Şina

Aşkta birbirlerine kavuşmayı dileyen âşıklar gönül serüvenlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşır. Aşağıdaki kılmada da sevdiğini zırac(keklik)'a benzeten âşık, sevdiğinin aşkıyla yüreğini kızgın sac gibi yaktığını, bu dünyada sevdiğiyile evliliğinin ölümden zor olduğunu ifade etmektedir.

Zırac qurbon sera şına mıra vajo
Berxe dinê zerê tu munena toqa saco
Kubara dinê willay billay ina dunya dı noni mergo noni zewajo
Eman eman zer çetına mı qunawo

Berxê dinê nuru pak u astarêyi, sêr ina kur'a mêrat piyer qışlêyi
Keçê dinê in sêr çend sero tu zerê mı kerda qulik u qul u pencireyi
Eman eman xeribiyê

Zerac qırbun nat Hêsarek çal u wuoki wêt Hêsarek çal u wuoki
Berxê dinê dest xu dest mı kırı ma şını sêr Gırdbelêki
Kubar dilê bêlka huma ma bıdu qey xatır bımbarêki
Eman eman zer çetına mı qunawo

Heywax qerequel o sera sero
Delaliko dilê mı ita niyu şu eskero
Qay humay şima tı ra vaji wa mevındır lezi biyero
Eman eman xeribiyê

Zırac qurbon mınno diyarê Siyun belo vengi yenu vengi zel o
Berxê dinê tı dertur niduna hêtun diwar diwar nimruej biyeri xelo
Eman eman zer çetına mı qunawo⁵⁵

⁵⁴ BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1729.

⁵⁵ BAYRAK, A.g.e, cilt III, s.1569

3.1.2.18. Lacek lawo

Kimi aşk kılamlarında erkek ve kız karşılıklı atışmalarla birbirlerine duygularını aktarırlar. Aşağıdaki kılâmın birinci bölümünde sevdiği kıza ‘teres babanın kızı’ diye seslenmekte, sevdiğine beslediği aşkı yüreğinde dert olduğunu, söküp atamadığını ifade etmektedir.

Lê lê delal Ruej vêcyenu ini deredo
Ziraj qaqibnena ini kere do
Kênay terês ez kena nikena
Dêrd tu nivyeceno mi zere ra

İkinci bölümde delikanlı, gurbete çıktığında sevdiğinden iki yıl mühlet istediğini, sevdiğinin bu ayrılığa vefa göstermediğini belirtmektedir.

Dayê Rîyê veruêj rîyo raşto
Kîbar dilê mi ti ra pyer viraşto
Lê lê dayê waxtigo vêr xwi da xêrîbê mi xatir di serun ti ra waşto.

Üçüncü bölümde sevdiğiyle evlilik muradına ermek isteyen delikanlı, sevdiğine beraber türbelere gidip hayır duada bulunmayı istemektedir. Sevdiğiyle arasına girenler için ‘yedi cehennem kapısı onlara açılsın’ deyip beddua etmektedir.

Delal qirbun ti bîye ma şînî virsnê li daruno
Bexê dînê ti bîye ma şînî zîyaretê li miraduno
Kum binatê ma di şêytunê bikir hot bêr cexnim ci ri abo

Dördüncü bölümde delikanlıya sitemde bulunan kız, siyah bıyıklarını geriye doğru tarayan sevdiğine ‘Nerelerdeydin?’ diye sormaktadır. Devamında senin gibi çoğuyla ben gönül eğlendirip bıraktım demektedir.

Lacek lawo ti çarayî ti çarayî
Tu zumbîyêl sîyayî pêd qeldayî
Lacî terês ez dinyara zaf gêraya, mi zafê sê tu xapînayî paverdayî

Beşinci bölümde yaptığı yanlışın farkına varıp sevdiğinden özür dileyen delikanlı, sevdiğinin kara gözlerinin dünyasını kararttığını, ayrılık acısıyla fark ettiğini söylemektedir.

Delal qirbun bîye ma şînî zerrê layî
Bexê dînê qayışt eştu dar sayero
Wiolay bîlay mi têrk ayî çimun sîyayun nikêrdiyen mi nizuna tarî şundî li dîyawo

Altıncı bölümde güzel sesli sevdiğinin sözlerini kulağına küpe yaptığını belirten kız, sevdiğinin kendisinden ayrı kaldığı yıllarda dünyanın onun için kurt ve ayı gibi yırtıcı olduğunu anladığını ifade ederek sevdiğini affettiğini belirtmiştir.

Lacek lawo vêng tu weşo, vêng tu weşo
Berxo dîno mi kerd gueşare kerd xwi gueşo
Lo lo mi nizuna emser çend sêro dinya ra tu ri bîya verg û xeşo⁵⁶

3.1.2.19. Delâl

Kız ve erkeğin birbirlerine besledikleri aşkı kılâm yoluyla ifade ettikleri ‘Delâl’ adlı kılâmın birinci bölümünde delikanlı askere gideceği için arkasından ağlayıp, naz eden sevdiğine sabretmesini söylemekte, askerden dönüşte kendisini ailesinden isteyeceğini ifade etmektedir.

Lê lê delâl ini dîyari dîyarê gazo
Ti bermena kul û nazo
Sabir bikir ez şuêr esker bîyêrî tu biwazo

İkinci bölümde siyah gözlü sevdiğine seslenen kız, sevdiğinin fakir olduğunu, elindeki hayvanlarını satsa bile nişan ve düğün yemeğine para yetiştiremeyeceğini belirtir.

Lacî terês ti xemalî ti xemalî
Çim tu sîyayî sê xîlâlî
Pes û diwar tu nivecenu hetun şumê vêvî û dêskînarî

Üçüncü bölümde delikanlı yaşça kendisinden büyük, aile yapısı küçük olan sevdiğine, seni almakla kendime yazık ederim diye serzenişte bulunur.

Ez kumir vaco kumir vaco
Sêr ina kurê ma yew bajar gico
Heyf mi yenu tu ,ti seruni di pîlo kumi di qico

Dördüncü bölümde sevdiğinin kendisine naz eylemesine, ailesini küçük görmesine karşılık kız kendisinin de gönlünce birini bulup evleneceğini ifade eder.

⁵⁶ Derleyen: Seyidxan Kurij. <http://sertkaya1.tripod.com/mypersonalsite/id19.html> (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2018).

Ez navera ti wuvera
Emiro rešo min û tu serra
Ez dinya ra bigêr yêw bîyarî canê xwi ra

Beşinci bölümde delikanlı yolunun gurbete düşmesiyle aşk acısının yüreğini zorladığını ifade etmektedir.

Mi yew vengo tu yew vengo
Pîyêr tu sîyawo hoti rengo
Waxtigo mi vêr xwi da xêrbê zerra mêrat xend bî tengo

Altıncı bölümde delikanlıya seslenen kız, ailesini görücüye gönderip kendisini ailesinden istemesine müsaade eder. İki aşığın arasında şeytan gibi fitnecilik ve fesatlık yapanlara bedduada bulunur.

Vêrvêr baykê tu hezazo
Bayk xwi bişaw wa bîyeru mi biwazo
Kum binatê zerruni di şêytunê bikiru ribî yi dergunê xwi ra berzo⁵⁷

3.1.2.20. Ina Kêynek Kumca Ra Wa

Yer güzellemeleriyle duygularını ifade etmek Zazaca kılamlarda sık karşılaşılan bir durumdur. Aşağıdaki “Ina Kêynek Kumca Ra Wa” adlı kılamda yüreğine giren sevgilisine ‘baş göz üstüne’ ‘hoş geldin’ diyerek seslenen ozan, yüreğinin aşkıyla eriyip yandığı sevdiğinin nereli olduğunu sorar. Devamında köy güzellemeleri yoluyla sevdiğinin olabileceği Bingöl iline ait köyleri sıralayarak kılamını sürdürür.

Ina kêynek kê umeya, sari çimun ser umeya
Ina kêynek xêr umeya, sari çimun ser umeya
Kêynê kumi ya kumca ra wa, zerrê Eziz cir heliyawa
Kêynê kumi ya kumca ra wa, zerrê Eziz cir heliyawa

Ez vun Mazrafegir ra wa, ityara niya, ceyko dur ra wa
Ez vun Mazrafegir ra wa, ityara niya, ceyko dur ra wa
Xêrib niya inê mawa, mi niezuna kumca ra wa
Vun zerê Cebexçur ra wa, mi niezuna kumca ra wa
Ina kêynek kumca ra wa, zerê xuertun cir heliyawa

⁵⁷ Derleyen: Seyidxan Kurij. <http://sertkaya1.tripod.com/mypersonalsite/id19.html> (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2018).

Wısfun ra wa, Alzun ra wa, Duwernun ra wa, Mirzun ra wa
Wısfun ra wa, Alzun ra wa, Duwernun ra wa, Mirzun ra wa
Tirkun ra niya Zazun rawa, mi niezuna kumcara wa
Tirkun ra niya Zazun rawa, mi niezuna kumcara wa
Ina kêynek kumca ra wa, zerê Eziz cir heliyawa

Darê Yeni, Gêxira wa, Qarliowa, Sêxi ra wa
Suelaxun ra wa, Pux ra wa, mi niezuna kumcarawa
Siwun ra wa, Muşêk ra wa, Madrag ra wa, Şinek ra wa
Musyun ra wa, Çölek ra wa, mi niezuna kumca ra wa
Ina kêynek kumca ra wa, zerê Eziz cir heliyawa
Ina kêynek kumca ra wa, zerê xuertun cir heliyawa

Bacar r a wa, miyun dew ra wa, Takuerun ra wa, Zeyneb ra wa
Bingol ra wa, Sêrgol ra wa, mi niezuna kumca ra wa
Ina kêynek kumca ra wa, zerê Eziz cir heliyawa

Xêrib niya, inê ma wa, kêynê cirun ma Fatma wa
Xêrib niya, inê ma wa, kêynê cirun ma Fatma wa
Sêni mi nêsinasna wa, ez şermiya wa, ez şeqizya wa
Sêni mi nêsinasna wa, ez şermiya wa, ez şeqizya wa

Erê wikê ti çara wa, zerrê Eziz tur heliyawa
Erê wikê ti çara wa, zerrê xuertun tur heliyawa⁵⁸

3.1.3. Mizahi Türkülerde İnsan Unsuru:

Mizah toplum yaşantısına renk katan unsurlardan biridir. Toplumun olaylara bakış açısı toplumun mizahını belirler. Mizah gündelik yaşanan olaylardan çıkarılan inceliklerdir. Toplum yaşantısında yer alan her türlü unsur mizah konusu olabilir. Mizah yoluyla toplumun gelenek ve görenekleri sorgulanır. Ozanlar ince nüktedanlıklarıyla toplumdaki aksaklıkları yeri ve zamanı geldiğinde kılamlarıyla dile dökerler. Halkın günlük yaşamındaki sıradanlaşmış olguları ozan halkın mizah anlayışıyla yeniden oluşturarak halka sunar. Kimi zaman durumu eleştirir, mizah yoluyla mesaj vermeye çalışır.

⁵⁸ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s.210.

*Mizahi Türküler: İnsanlara hoşça vakit geçirten, gülip, oynayıp, eğlenmelerine vesile olan türkülere verilen addır. İnsan doğasında yergi, kınama, taşlama, küçümseme, alay etme, çekiştirme, gülünç duruma düşürme isteğiyle yapılan anlatıma da mizahi anlatım denir.*⁵⁹ Mizahi türkülerin konusu bir hayli geniştir. İnsan yaşamındaki her şey; toplumda sakarlıklarıyla öne çıkmış kişiler, yalan söylemeyi adet haline getirmiş kişiler, yöresel yemekler, evcil hayvanlar vb. mizahın konusu olabilir.

3.1.3.1. Keçello

Sık sık önemsiz kazalar yapan sakar kişiler de kıamlara konu olabilir. “Keçel” (kel) adlı kılamda “keçel” adlı karakterin mutfakta çanak çömlek içinde yaptığı sakarlıklar ve ortalığı karıştırması ve sonunda yaptıklarının bedeli olarak dayak yemesi kılamda mizahi bir dille ele alınmıştır.

Keçello hakka maka
Tirli wirli keçello

Keçel kot myon firaqon
Halla halla keçello

Keçello xayin mayin
Halla halla keçello

Keçel eş vêr şirmaqon
Rebbi biger keçello

Anonim
Kaynak kişi: Baba YILMAZ
Derinçay Köyü/Karlıova

3.1.3.2. Kergê E'rebon

Evcil hayvanlar da kıamlara mizahi açıdan konu olabilir. “Kergê E'rebon” (Arapların Tavuğu) adlı kılamda evcil hayvan olan tavuk ele alınmıştır. Sayıların ritmik sayma usulü ile her sayıda tavuğun farklı özellikleri ve farklı konular ele alınarak mani düzeninde mizahi bir kılam oluşturulmuştur. Bu durum insanın sadece insanla iletişime geçmediğini, aynı zamanda çevresinde yaşam sürdüren veya kendi

⁵⁹ ARTUN, A,g,e, 368.

beslediği diğer canlılarla da iletişim ve etkileşim halinde olduğunu göstermektedir. Kaynak kişi kılamın önceki bölümlerini yaşından ötürü hatırlayamadığını, bu kılamın birden ona kadar ritmik sayılar eşliğinde bölümleri olduğunu belirtmiştir.

Kergê e'rebon şeşi
Şeşemin kılav rêşi
Haki kergon çı weşi

Kergê e'rebon hoti
Hotemınj kılav çoti
Ma hak kergon xu poti
Ma bê Bingol ıd rueti

Kergê e'rebon zêrdi
Lewe ın vayra çêrdi
Mınu xım xım ma êna qıse kerdi

Anonim
Kaynak Kişi: Mustafa KARACA
Derinçay Köyü/Karlıova

3.1.3.3. Kış Kış Kergê

Mizah türkülerinde eleştirilen konular yakın çevredeki canlı cansız varlıklar üzerinden ele alınır. Evcil bir hayvan olan tavuk eti ve yumurtası için yetiştirilir. Tavuğun sahibi tavuğun beslenmesi için tavuğa yem verir; karşılığında tavuktan yumurta bekler. Ancak tavuk karnını doyurduktan sonra başka yerde yumurtlaması sahibinin emeklerini boşa çıkartır. Beslediği tavuğundan yumurta alamayan hayvanın sahibi de durumu kılam yoluyla mizahi bir dille ele alır.

Quti xwı kêymad wena
Hakon xwı şarir kêna
Kış kış kergê kış kergê
Gemcalê negur dergê
Kış kış kergê kış kergê
Ma xwır hakon tuwerdên

Mıyon dewon ra gêrena
Tuyun weşon xwır wena
Kış kış kergê kış kergê
Gemcalê negur dergê
Kış kış kergê kış kergê
Ma xwır hakon tuwerdên

Fıragon herımnena
Kış kış kergê kış kergê
Daykê mı tu kışena
Gemcalê negur dergê

Fıragon herımnena
Kış kış kergê kış kergê
Daykê mı xwır tu wena
Gemcalê negur dergê

Kış kış kergê kış kergê
Gemcalê negur dergê
Kış kış kergê kış kergê
Ma xwır hakon tuwerdên⁶⁰

3.1.3.4. Keynê

Kırsal kesimde yaşayan halk geçimini tarım ve hayvancılıkla sürdürür. Yaz aylarında bağ bahçe ekilir. Ürün beklenilir. Ürünlerin olgunlaşmasıyla bostan yanından koyun sağmaya giden kızlar canı çektiği salatalıktan almak için bostana girerler. Bostan sahibinin köpeğiyle karşılaşan kızlar can havliyle kaçarken elbiseleri tellere takılarak yırtılır. Annesi kızının yırtık elbisesine yama yaparken bu durumu mizahi bir dille aşağıdaki kılamda ele almıştır.

Keynê şını qetari
Kueni moni buestoni şari

Semêd liçêk xiyari
Kueni keberun şari

Semêd liçêk xiyari
In Keynê çı bi a'ri

Keynê şını qırçiko
Semêr lemêk tırşiko

Kutık belek gırıdawo
Kınci keynek dırnawo

⁶⁰ Seslendiren: Said ALTUN. <http://www.youtube.com/watch?v=ExqinWR6FU0> (Erişim Tarihi: 11 Eylül 2018).

Day cırı pını dawo
Pinê yı zi dıryawo

Anonim
Kaynak Kişi: Mustafa KARACA
Derinçay Köyü/Karlıova

3.1.3.5. Çirvila

Bingöl yöresine “çirvila” olarak adlandırılan tirit yemeği et suyuyla ıslatılmış pide/bayat ekmeğ/yufka ile yapılır. Islatılan ekmeğin üzerine soğan, kavurma, et, yumurta sosu hazırlanarak servis edilir. Aşağıdaki kılamda “çirvila” yemeği üzerinden toplumsal sorunlar mizahi bir dille ele alınmıştır.

Gueşt ma biyu qıjık, awk ma nimend
Non ma biyu wışk, run ma nimend
Salçe ma biyu kıf, piyonz ma nimend
Çirvila wazena ero sebena
Binguel biyu qıj şar şı tever
Dêrd ma bi zaf ero sebena

Boglon Binguel hemi bi yo ca
Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvi çirvi çirvi çirvila wena

Dunya biya teng cey ma nimend
Qıj ma bi pıl akıl ma nimend
Binguel biyu qıj şar şı tever
Dêrd ma bi zaf ero sebena
Çolig biyu qıj şar şı tever
Dêrd ma bi zaf ero sebena

Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvi çirvi çirvi çirvila wena

Qarpuz Yaş şı kêyf ma nimend
Hewê ma niyena ero sebena
Binguel biyu qıj şar şı tever
Dêrd ma bi zaf ero sebena
Dêrd ma bi zaf ero sebena

Boglon Binguel hemi bi yo ca
Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvila çirvila çirvila wena
Çizo wizo nizona çirvila wena
Çirvi çirvi çirvi çirvila wena⁶¹

3.1.3.6. E'fo Berz

Başkalarını aldatmak ve yanıltmak amacıyla söylenen her türlü söze yalan denir. Yalan, toplumdaki güveni yok eder. Dayanışmanın temeli olan doğruluğu ortadan kaldırır.⁶² Yalan söyleyen, yalan konuşmayı alışkanlık haline getiren kişiler toplumda hoş karşılanmaz. Toplumsal düzeni bozan bu durum ozanların dikkatinden kaçmaz. Mücahit GÖKER toplumdaki bu aksaklığı aşağıdaki kılamında mizahi bir dille ifade etmiştir.

Bingöl'ün Genç ilçesi ile Garip Köyü arasından Murat Nehri geçer. Kayıkçı E'fo Dayı (Arif Dayı) adındaki kişi sabah erkenden kayığıyla köyden gelenleri karşı kıyıya taşır. Köyden getirdiklerini ilçede satan köylüleri akşam tekrar karşıya taşırdı. E'fo Dayı abartılı konuşmayı seven, zararsız yalanları olan biriydi. Bu yüzden abartılı veya zararsız yalan konuşan kişilere: “E'fo Berzi” deyimini halen kullanılmaktadır.

Kılamın sonunda E'fo dayı kendisine “-Yeter E'fo. Allahtan kork az at.” diyenlere karşılık olarak:

- Hadi bakalım. Ne dedim ben size? Size ne kötülüğüm dokundu ki? Ben sağlıklıyken sizi karşıya götürdüm getirdim, götürdüm getirdim. Yalanlarıma gelince. Murat suyu aldı götürdü. Allah bilir şimdi hangi derin denizlerde, hangi okyanuslardadırlar. Ya sizin yalanlarınız ne demeli? Sizin yalanlarınız adam öldürür, evler yıkar, ocaklar söndürür. Sizin yalanlarınızla devletler yıkılır, yeni devletler kurulur. Ah sizin yalanlarınız.

⁶¹ Seslendiren: Servet KOCAKAYA. <http://www.youtube.com/watch?v=4-evOBtBjyk> (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2018).

⁶²http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1d6b6535a129.03616084 (Erişim Tarihi: 01 Eylül 2018).

E'fo berzı berzı berzı
İna berz wa e'rd bı lerzı
Cayi tu hiraw cayiko berzı
Wa e'rd u e'zman bı lerzı

Qısê gulêrkın bı k gırzı
Zurani xo zit bulıt merzı
Cılan piradi cuwa pêy berzı
Raşt zehmet, zuri qê tu farzı

E'fo berzı berzı berzı
İna berz wa e'rd bı lerzı
Cayi tu hiraw cayiko berzı
Wa e'rd u e'zman bı lerzı
Kelek aw rêsen ya xu şına
Huyê biyano lez çotki şına
Lastik teqo ha recıfyena
Queçin biyarên ez derzena

E'fo berzı berzı berzı
İna berz wa e'rd bı lerzı
Cayi tu hiraw cayiko berzı
Wa e'rd u e'zman bı lerzı

Kelek qıc a bar ye gırın
Motor pak bena zê tirın
Tı neb' seken dêr u cırın
Qırbun Allê çillê çımın

E'fo berzı berzı berzı
İna berz wa e'rd bı lerzı
Cayi tu hiraw cayiko berzı
Wa e'rd u e'zman bı lerzı

Qısêdayış:

- Lılo E'fo Allêy ra bıters. Rê bınê tay berz
- De şu ho! Qêy la mı vat sê? Çı xırabiyê mı gunaya şıma ro? Lı lo hêya ez weş biya, mı şıma bêrdi wıver, ardi naver, bêrdi wıver, ardi naver. O zur mı zi. Ri yê Murat'ı di şı. Huma bızun ıka hêy kum yo behr xorin dê, kum yo okyanus dê. La zuri şıma sê bêni? Zuri şıma merdım kışên. Zuri şıma kiyon şuni ra. Pêy zuron şıma welat şiyên ra u welat nêwin niyên ru. Zuri şıma...⁶³

⁶³Seslendiren: Mühahit GÖKER. <https://www.youtube.com/watch?v=s1SaCpru94g> (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2018).

3.1.4. Ağıtlarda İnsan Unsuru

İnsan hayatında ölüm gerçekliği yürekte korku, ürperti, hasret uyandıran bir olgudur. Ağıt genellikle ölüm karşısında çaresiz kalan insanın yüreğinde duyduğu acının, kederin sözcüklerle dile dökülmüş halidir.

*Ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde yakılmış ve söylenmiş, bir de böyle bir törende yakıldığı halde daha sonra hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelir.*⁶⁴ Ağıtlarda ölen kişinin iyi yönleri, yaptığı iyilikleri, geride bıraktığı yaşanmışlıkları, anıları, geride kalanların ölen kişiye duydukları özlem dile getirilir.

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Kişilerin hastalanması, kızın gelin olması, delikanlının askere gitmesi, vatan toprağının kaybedilmesi, sevgilinin gidip de geri dönmemesi, sel baskını, zelzele, yangın, salgın hastalık gibi büyük felaketlerin meydana gelmesi, sevilen hayvanların kaybı ve ölümü üzerine söylenen ezgili şiirler ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt; İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı - cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, talihsizliklerini, düzenli - düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler olarak tarif edilmiştir.⁶⁵

Ağıtın özelliklerini Bozonovşu şekilde açıklar; “Ağıt, insanlar arasındaki uyumlu ilişkileri yok eden çirkin, korkunç gerçek ile çatışma halindedir. Bir yakınına duyulan lirik, duygusal insani duygular ve bağlılıkları içerir. Bir milletin tarihi gelişimi, içindeki belli dönemlerde bu ağıtlar daha yakın aile çevresinden çıkıp devlet kahramanı mertebesine çıkarılıp şiirselleşebilmektedir, bu da gerçekten oluşmaktadır.”⁶⁶

Ağıtlar diğer halk kılımlarından konu ve söyleyiş bakımından farklılık gösterirler. Ağıtlar doğaçlama söylenir ve ölen kişinin olumlu niteliklerini dile getirir. Ağıtlar genelde ölen kişiye yakın olan birisi tarafından söylenir. Yüksek sesle ağıt yakan kadınlar, başörtülerini yırtar, saçlarının yolar, göğüslerini döverler. Ağıtları genellikle daha çok kadınlar yakar. Ağıt, ölen kişiye yakın olan bir kadının

⁶⁴ ARTUN, A.g.e, s.23.

⁶⁵ ELÇİN, Şükrü. *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.

⁶⁶ BAYRAK, A.g.e, Cilt I, s. 394.

feryadından türetilir. Ölen kişinin arkasından, ölümünden, gömülmesine kadar günlerce ağlanır. Ağıtlarda ölen kişinin nitelikleri övülür. Ve ölümünden duyulan üzüntü ifade edilir.

Ağıtlar genellikle anlatım tarzında söylenir ve içerik olarak ağıdı yakılan kişiyi ölüme götüren nedenler, hayattayken o kişiye söyleyemediklerinden dolayı duyulan pişmanlık, yerinme duyguları ön plandadır.

3.1.4.1. De Luri Luri

Ölümün her türlü insanın yüreğine gam, keder taşır. Ancak bazı ölümler vardır ki insanın yüreğinde derin izler bırakabilir. Örneğin: Trafik kazası, iş kazası vb. Aşağıdaki ağıtta henüz genç sayılabilecek yaştaki Celal adındaki oğlunu bir trafik kazasında kaybeden annenin ağıdı yer almaktadır.

Giriş bölümünde “Luri luri” diye feryat ve yakarıшта bulunan anne kendince “kibarêm”, ”berxêm”, zerecêm” gibi en güzel benzetmelerle oğluna seslenir. “bırindar” oğluna kurban olduğunu sık sık belirtir.

De luri luri luri luri luri luri kibarêm luri
De luri luri luri luri luri luri berxêm luri
De luri luri luri luri luri luri zerecem luri
De luri luri luri luri luri luri bi acêm luri
De ez kırbun bena kibarê xuri, ez kırbun bena bırındarê xuri
Heywax bırındarê mı, Heywax bırındarê mı

Ölen kişinin yokluğunda duyulan üzüntü ağıtlar yoluyla dile getirilir. Toplumdaki yeri anılır. Yokluğu hatıralarıyla yâd edilir. Aşağıdaki bölümde kış mevsiminin geldiğini, karın yağmaya başladığını, oğlu gibi yazı çalışarak geçirenlerin evlerinde istirahate çekildiğini belirten anne kendi oğlunun bu istihatten ve dünyalık nimetlerden mahrum kaldığını, kör talihinin buna sebep olduğunu belirtir.

De bırındarêm vor varena zımıstono
Ez kırbun ciğer payiz vêrya zımıstonu
De şar xur guri kerdo xuri weno
Şar serê xwu guret ra gerayo sera şiyoy
De feleka kuri tu xapınayo
Heywax lımınê bırındarê mı

De ez kırbun bena ciğerê xuri wılay bimarö
De mı vay cigeram çiniya biyero cemaatıd toş baz lêro
Ez kırbone birindarê warmendê pel şıktê beno

Evlat acısıyla derdinin dağlardan büyük olduğunu belirten anne, evladı Celal'in cenazesini görmek yerine; dağlardan kopan fırtınaları görmeyi yeğlediğini belirtir.

De derd yenu, derd yenu, derd yenu, derd yenuuu
De wılay derdê m kyun ra gırunu
De dayikam cınazê kibar nivini
De dayikam cınazê Celal nivini
De dayik wazen koydê bazdıgir bıvini
De vono vono vono vono vono, ez ciğerê xwu ri vono

Ağıtlarda ölen kişiyi ölüme götüren sebeplere yer verilir. Oğlunun inşaat işlerinde çalışmak üzere sabah namazında yola koyulduğunu belirten anne “başını yesin makinelerin” diyerek oğlunun ölümüne sebep olan makinelere sitem eder. Evlat acısının ciğerinde yara açtığını belirterek “ Ben öleydim, ben öleydim yaralı yavruma” diyerek feryadını sürdürür.

De cigerê m nımajıd wırıştı wayê mı çontê xwı giroto
De waymı bıram şoro vêr inşaatö
Mirat buer serê makinono
De von bırêymı kerdo yaraliyo
Yaray ciğer yaray sêriya yo
Ez bımiro Ez bımiro Ez bımiro birindarê xwuri

İnce ve zarif boylu kibar oğluna kurban olduğunu belirten anne geride kalan gelinine ve yetim kalan torunlarına üzüntüsünü dile getirir. Gelinini gözyaşlarının yüreğine döküldüğünü, belirten anne evladının çocuklarına kavuşamadan göçüp gittiğini belirtir.

De ez kırbun bena, kırbun bena, kırbun bena, kırbun bena,
Ez a bejna bariya kibar yiri kırbun bena
De ez kırbun bena qefletê tezir bena
Ez kırbunê ciğer wardax bena wılay bê ancoo
De wêyvemı tı gerguşon ciğerê xwu lurnayoo
Ez kırbunê ciğer tu n idi ni resnawoo
E la hesır mendi tu gundo, tu ciğer ber vıst xwı veroo
De way mı, way mı, way mı birindaray mı
De birindarê m berx xwı weto
Wax liminê, wax liminê, wax liminê ez ciğere xwı ri vanoo

Üzüntüden yüreği yangın yerine dönen gelinine ağlama diye seslenen anne, ölümün Allah'ın emri olduğunu belirterek gelinine teselli vermeye çalışmaktadır.

De wêyve mı me bermı me bermı me bermı meber mı
Wa cigêran wêyve mı kelı niko kelı niko kelı niko
De evna emrê wıllayo emrê wıllayo
De wıllay derdı derd ê kulon a yo, de derd kulon derd u zora yo
Ez mıreno mıreno mıreno bırındarê xuri

Ağıtlarda ölen kişinin nasıl öldüğü açıklanır. Otobüs bileti kesen oğlunun otobüse bindiğini, otobüsün virajı alamadığı için kaza yaptığını, otobüs şoförünün bu durumda kusurlu olduğunu ve oğlunun ölümüne sebebiyet verdiğini belirtir.

De ez qırbun ciğer şuno bırınenı bılêtono
Ez qırbun ciğer nışen otopezono, de mirate otopez viraj nigeno
De şoföre otopez nezono
De ina mirat viraj nigena kibarem kena yaraliyo
Ez qırbun Celalê m gulay baxçuno
Ez qırbun warmende xuri wılay buy duno
Ez bımıro ez bımıro ez bımıro bırındarê xuri
Ax bımıro ez bımıro ez bımıro yaraliyê xuri

Celal'in çok fazla yakını olduğunu, hepsinin bir araya toplandığını ancak Allah'ın emrine kimsenin güç yetiremeyeceğini belirten anne, bu acıyla yüreklerinin yandığını belirterek ağdını sürdürür.

De qawmê Celalê m wılay qawma zafu
De wılay piyer bı hazır ço nieşkenu
E wılay Rebbu cuerin pê xwı kenu
De cigeray warun veşnenu
Ez bımıro, bımıro, bımıro bırındarê xuri bımıro

Oğlunun geçirdiği trafik kazası haberinin televizyonlara düştüğünü gören anne, Türkçe bilmediği için haberden anlamadığını belirtir. Haberde bir otobüsün kaza geçirdiğini, ceset torbalarının yan yana dizildiğini, Celal'in adının geçmesine rağmen kendisinin bu durumdakinin oğlu olduğunu bilemediğini belirtir.

Ez qırbun bena wılay mı di televizyonon dawu ajanso
E la wılay kuerê m ez nizona Tırki ra çik nizonawo
Ez qırbun wılay nome Celalê m diya wılay mı nizonawo
Ez ona mirat otopez qêldyaya
De ez onya torbê cınazon tıverşiyayo

De tuerbı cigermı kaşkerd mı va ine komo ine çınawo
Ez bımıro ez bımıro ez bımıro mı nizona kibarê mınno
Ez bımıro ez bımıro ez bımıro Celalê m kibarır bımıro

Ölüm haberi kendilerine ulaştığında, o gün araçlarla yollara düştüklerini, kurban olduğu oğlunun tabuta konulup bir minibüsün üstüne konulduğunu gören anne, o an duyduğu derin üzüntüyü belirterek ağdını “ben öleydim yaralı oğluma” diyerek sürdürür.

De ma aruej kot makinon ma vierıtu yı vinono
Ez onenu rıyon wılay pier şok şemaldano
Ez qırbun kibarê m vıstu tabutono
Ax bırındarê m kerd tabutono
De wılay eşt serê dolmişono
De veryı tada vere koşkar niwono
De ez bımıro ez bımıro ez bımıro bırındarê xuri bımıro

Celal’in cenazesinin camiye götürüldüğünü, kendisinin cenazenin etrafında dolandığını, Süleyman adındaki bir tanıdığına “kurban olayım Süleyman, açında tabutunu son bir kez yüzünü göreyim” dediğini belirten anne, cenazeyi kimsenin görmesine izin verilmediğini belirtir.

Ez qırbun cınaze ye berda ha comıda runiyawo
Ez qırbun duermalê tabut şıya omyawo
Ez qırbun mı va Sıleymon bırêy mı êna mek sêr tabut ak ez bon hela sêviyo
Va wayê mı wıllay niverdên tı bıvin, ni mı diyo niverdên ti bıvinayo
De ez bımıro ez bımıro ez bımıro bırındarê xuri bımıro

Dert üstüne dert eklendiğini belirten anne, Celal’in dertlerin başı çektiğini belirtir. Bu dertle beraber büyük bir darbe aldığını, bir daha toparlanamayacağını belirtir.

De derd yenu derd yenu derd yenu
De wılay Celal mı serê derdon guretu
Ez qırbun darbê pier ard mı ser mı darbê xwı guretu
Ez bımıro ez bımıro ez bımıro bırındarê xuri

Celal’in ölümünün Allah’ın emri olduğunu belirterek kendisine teselli vermeye anne, yine de ayrılığının zor olduğunu belirtir. Gün doğumuyla yola çıkan oğluna köpeklerin oyununa (köpeklerin oyunu diye kastettiği motorlu taşıtlar

olabilir) düştün diye hayıflanan anne, keşke bu yola düşmeseydin diye sitemde bulunur. “Ben öleydim Celal’ime” diyerek ağdını sürdürür.

De Celalê mı ey tu emrê ay rebbiyu
Ez seku de vaju wêşar zorawu
De kibarem tengerwo ruej awonu
De kibarêm bi meşu çetlê kutikonu
De wılay kutık qetabê qetabonu
De wılay runa herbê diyeluno
De ez bımıro ez bımıro ez bımıro bırındarê xuri bımıro
De ez bımıro ez bımıro ez bımıro Celalê xuri bımıro

Ağdın geneline baktığımızda anne ölümünden trafik kazasına sebebiyet veren otobüs şoförünü sorumlu tutmaktadır. Ağdın bu bölümünden köpek diye serzenişte bulunduğu şoföre, Celal’in ölümüyle anneyi yetim bıraktığını, Celal’in çoluk çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir.

De mıva kutık êna mekır mı dayika yetim u mekır
De mıva kutık êna mekır wılay kibar bavike e’zebuno
Ê la kutık derdêmi giron mekır
De ez bımıro ez bımıro ez bımıro sêr ay makulo Celalê xwırı vuno
De ez bımıro wılay ez warmendê xwı ri vuno

Milletin kendisine “evinize bir koku yayılmış” dediğini belirten anne, sebebinin kibar oğlu için eridiğinden döktüğü gözyaşı olduğunu belirtir. Geceleri herkes derin uykulara dalarken kendisinin sabah namazına kadar hayallere daldığını, evinin yerden tavana kadar dertle dolup taşıtığını, gelinine “gülüm gel bir deniz kenarına gidip dertlerimizi denize dökelim” dediğini, denizlerin bile dertlerini yüklenemeyeceğini belirterek içindeki derin acıyı, dert ve kederi tarif etmeye çalışmaktadır.

De şar vuno yo buey ki tura yena bueyê dayika
De wılay kibarêm ez tura vuna rişena
De şar şu kiyon ho rakuenu
De wılay heton nımaj ez kerd xêyaluno
Ax voni derdê mı gironu
De derdêmi kerdı vay tavuno
De cigerêm wextug tı kuen ma viruno
Mıva gulêm bi maşın ver dênizonu
Mı v abi derdun xwı erzen dêniz wa şuer kewuno
Wılay va dêniz derdun tu nigenu

Wılay şın gunen tavununo
Ez bımiro ez bımiro ez bımiro Celalê xuri

Ağdın sonunda anne Celal'ini başını dayadığı yastık yerine koyduğunu, yastığa başını her dayadığında yüreğine dert keder dolduğunu söylemektedir. Bu evlat acısıyla daha fazla yaşayamayacağını ifade ederek, artık acısını dile dönecek kelime bulamadığını belirtmektedir.

De kibarêm wılay mı tu kerd hinde balişnonu
De wılay sere xwına sêr mı kul kerd xwı guno
De Celalê m ez mîrenu wılay hewa yen heway kuyunu
De cigerêm wılay mı da ver kulon derdu nu
Wılay kerdı mı bînek axunu
De ez hedî niezun bıray kum vaj kum ca xunu
Ez Celal warmendê xwîri vaju ez bıbindarê xwı ri vaju⁶⁷

3.1.4.2. Bırawo

Rençber Aziz yaşadığı dönemde politik olaylara müdahil olmuş bir halk ozanıdır. Yaşadığı dönemde sık sık politik cinayetler işlenmekteydi. Yine bir yoldaşının ölümü üzerine “bırawo” adlı ağıdı yakmıştır.

Ağdın ilk bölümünde “bırawo (kardeşim)” diyerek yoldaşına seslenen Aziz, yoldaşının ölümünden duyduğu acı ve üzüntüyü; ‘yüreğim acınla yanıp eridi’ diyerek ifade etmeye çalışmaktadır.

Bırawo, bırawo, bırawo, bırawo!
Bırawo, bırawo, bırawo, bırawo!
Zerrê cigêr mı tur helyawo bırawo!

Arkadaşını Şerafettin dağlarında açan çiçeklere benzeten Aziz, ölümünden duyduğu üzüntüyü ifade etmekte zorlandığını belirtir.

Tıg ma hetib hela bin bırawo, bırawo
Çiçêqa kuey şerevdin, bırawo, bırawo
Willêy mı nezuna ez huney tu xwur kumca vên bırawo!
Zerrê mı turi helyawo, bırawo, bırawo!

⁶⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=pNC-UxepD64> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018).

İlkbahar mevsiminde kuru ağaç dallarının yaprak açması tabiatta yeniden doğusu, insan yüreğinin renklenip canlanmasını ifade eder. Böyle bir mevsimde radyodan duyduğu ölüm haberinden yoldaşının öldüğünü anlayan Aziz, yüreğinin bu acıyla eridiğini ifade etmektedir.

Wısar diyo darun pel kerd awo, bırawo, bırawo!
Hela'g raydun xeberê mêrg dawo, bırawo, bırawo!
Wılay mı cadı zona bırey mı kışyawo, bırawo, bırawo!
Zerrê ciger mı tur heliyawo, bırawo, bırawo!⁶⁸

3.1.4.3. Sêr Sarıcon

Ölüm üzerine duyulan üzüntü ağıtların yakılış sebeplerinden başlıcasıdır. Aşağıdaki ağıtta Elazığ ili Karakoçan ilçesine bağlı Sarıcon beldesinde Hasan adlı bir yakının ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Ağıt yakan kişi Hasan'ın ölümünden duyduğu derin üzüntüden kaynaklanan çaresizliğini dile getirmekte, ölüm Allah'ın emri diyerek üzüntüsünü hafifletmeye çalışmaktadır.

Leyro mıri leyro mıri
Leyro mıri leyro mıri
Leyro mıri mı tênari
Eman canê mı cigerê mıri
Qedêr Alley ez sekıri

Leyro lımın sêr Sarıcon pier kerıyo
Bın Sarıcon pier kerıyo
Leyro lımın mıdı cınazê Hesenê mı cuerd omıyo
Leyro mıri mı tênari
Ax leyro mıri leyro mıri
Leyro mıri mı tênari

Ölen kişinin ardında kalanlar için hayat devam etmektedir. Akşam vakti otlamaya çıkan inekler köye geri döner, konu komşu gündelik işlerindedir. Hasan'ın yakınları ise yas tutmakta, Hasan'ın hatıralarıyla dolu evinde geriye bıraktıklarına bakarak teselli bulmaya çalışmaktadırlar.

Leyro lımın mıva şaro tu va şaro
Mongê omê helê sono
Leyro lımın bıya pıç pıçê cironono
Leyro mıri leyro mıri
Leyro mıri mı tênari

⁶⁸ Seslendiren: Rençber AZİZ. KARASU, A.g.e, s.210.

Leyro limın aşm vejyena aşma zerdo
Leyro limın cilon Hesêni mıyond rako
Leyro limın wa tijê sıvê bonu ako
Leyro mıri leyro mıri

Ax leyro mıri leyro mıri
Leyro mıri mı tênari

Anonim
Seslendiren: Emer'ê Şêfiq

3.1.4.4. Şuno Şuno

Türk Dil Kurumu'na göre “cahil”: *belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan, öğrenim görmemiş, okumamış*⁶⁹ anlamına gelmektedir. Zazacada ise “cahil” iki anlama gelmektedir. Birinci anlamı; *bilmeyen, habersiz, eğitimsiz, öğretimsiz, deneyimsiz, acemi, bilgisiz* iken ikinci anlamı; *genç, toy, gençliğin verdiği enerjiyle hoyratça davranmak*⁷⁰ anlamlarına gelmektedir.

Rençber Aziz, aşağıdaki ağıdı ‘cahil’ diye tabir ettiği, henüz genç yaştaki dava arkadaşlarından Cihat ve İdris’i kaybetmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmek için seslendirmiştir.

Ağıtta Aziz, arkadaşlarının ölümü ile Bingöl’ü sis ve duman kapladığını, Cihat ve İdris’in annelerinin; evlatlarının ölüm acısıyla ağlayıp, feryat figân ettiklerini, arkadaşlarının öcünün alınacağını ifade etmektedir.

Hewar şuno şuno şuno
Hewar şuno şuno şuno dêrd cahilun çı gırano
Sêr çolig mij dumuno hewar şuno şuno şuno
Bın çolig mij dumuno dêrd cahilun çı gırano

Biya şırp şırpê xınçıyerunu hewar şuno şuno şuno
Biya kır kırê dawununo dêrd cahilun çı gırano

Cihat kıştı kerd myuno hewar şuno şuno şuno
İdris kıştı kerd myuno dêrd cahilun çı gırano

⁶⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=CAH%C4%B0L (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2018).

⁷⁰ ARTUN, A.g.e, s.84.

Daykê Cihat mı xwı ra vuna hewar şuno şuno şuno
Daykê İdris mı xwı ra vuna dêrd cahilun çı girano

Hımı vuna hımı bermena hewar şuno şuno şuno
Hımı vuna hımı ziwena dêrd cahilun çı girano

Hewar şuno şuno şuno
Hewar şuno idris şuno
Hewar şuno Cihat şuno
Ma gêni qesas hevaluno dêrd cahilun çı girano⁷¹

3.1.4.5. ‘Ezo Bıra

Rençber Aziz politik baskılardan dolayı ülkesini terk ederek Almanya’ya gitmek durumunda kalmıştır. Aşağıdaki ağıt kardeşi Gülfiroz BERDİBEK tarafından yakılmıştır.

İlk bölümde “Ezo bıra! ‘Ezo bıra!” diyerek seslenen kardeşi, Aziz’i bir türlü unutamadığını belirtmiştir.

‘Ezo bıra! ‘Ezo bıra!
‘Ezo bıra! ‘Ezo bıra!
Çırey nêşin tı ma vir a
‘Ezo bıra !‘Ezo bıra!

İkinci bölümde ozan, kardeşi Aziz’in kendilerinden habersizce Almanya’ya gidişinden duyduğu sitemi dile getirmiştir.

Wextig bıra tu da rawo
Tu qey ma ra çı nêvawo
Tı nımtik şı Almanyawo
‘Ezo bıra! ‘Ezo bıra!
‘Ezo bıra! ‘Ezo bıra!
Çırey nêşin tı ma vira

Üçüncü bölümde ozan, Almanya’ya gidenlerin çoğunun geri döndüğünü, Aziz’in bir kez gidip bir daha dönmediğini, Aziz’e “Niçin geri dönmedin?” diye sorarak sitemini dile getirmiştir.

Ayê şar şin Alamuni
Geyrên awo hunê yeni
‘Ezo bıra tı qey nêni

⁷¹ Seslendiren: Rençber Aziz. BAYRAK, A.g.e, cilt III, s. 1621.

‘Ezo bira! ‘Ezo bira!
Tı yo hew şı, tı hin nêni
‘Ezo bira! ‘Ezo bira!

Dördüncü bölümde Almanya’ya gidenlerin sürekli yakınlarına kaset doldurarak haber gönderdiklerini, Aziz’in ise kendisini unuttuğunu düşünen kardeşi Aziz’den haber alamamaktan duyduğu üzüntüyü belirtmiştir.

Piyorê dinyar bant dekeno
Wayun xwi, xwi vir a keno
Ma nêzun ‘Ez ho se keno
‘Ezo bira! ‘Ezo bira!
Ma nêzun ‘Ez ho se keno
‘Ezo bira !‘Ezo bira!

Bu bölümde kardeşinin sürekli Aziz’in yolunu gözlediği anlaşılmaktadır. Aziz’e Muş’a giden trenle Bingöl’e gelmesini, beraber oturup eski anıları yâd ederek sohbet etmeyi özlediğini belirtmiştir.

Wextıg tirun ye na Muş’ı
‘Ezo bira tiz cınışı
Biye Çolig’ıd ma het rueşı
Bıra ‘Ezo! ‘Ezo bira!
Çolig’ıd vınd ma het rueşı
‘Ezo bira! ‘Ezo bira!
Bıra ‘Ezo! ‘Ezo bira!
Çırey nêşin tı ma vira

Bu bölümde Aziz’in bir kış mevsiminde doğduğu, Gulê Kellun adındaki kadının “İkram’ın (İkram Aziz’in annesi) kar beyazı gibi bir oğlu oldu” diyerek Aziz’in doğumunu müjdelediği belirtilmiştir. Ozan, kardeşine duyduğu özlemi, bir türlü unutamadığını yinelemiştir.

Zımıstun o wext velgun o
Mıjdun da Gulê Kelluno
Va “İkram’ir yo laj biyo”
Muneno vorê zımıstuni yo
‘Ezo bira! ‘Ezo bira!
Çırey nêşin tı ma vira

Rençber Aziz küçük yaşta küçük yaşta gözlerinde bir hastalık oluşmuştur. Yanlış tedavi sonucu Aziz görme yetisini kaybetmiştir. Bu bölümde Aziz’in hastalığından dolayı “Zêynebon” adlı bir köydeki eski yöntemlerle tedavi eden birine götürüldüğü,

gözlerine ilaç olarak şeker sürüldüğü, bu yanlış tedavi sonucunda Aziz'in görme yetisini kaybettiğinden bahsedilmiştir.

Niweş kowto berdo Zeyneb'o
Pê şeker çim 'Ezi terdi
Vinayey ey gureti berdi
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
Çirey nêşin tı ma vira

Aziz, sanatını icra etmek üzere memleketi Bingöl'den İstanbul'a geçmiştir. Orda politik düşüncelerinden dolayı tutuklanmış sonra da salıverilmiştir. Kardeşi Aziz'in zindanlara atılmasından duyduğu üzüntüyü bu bölümde dile getirmiştir.

Da ra xo ri şî İstanbuel'o
Uca kowto qeraquelo
Eşto zindon ca di yew hew do
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
Eşto hewsan ca di yew hew do
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
Çirey nêşin tı ma vira

Bu bölümde Aziz'in ölüm haberini yaz ayında, hasat zamanında Selim Kellun adlı şahıstan öğrendiğini belirten kardeşi, Aziz'in öldürülüp, cesedinin kuytu bir yere atılmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Miyon umnuni wext xelun o
Gazi da Selim Kelluno
Vuno " 'Ez kişto eşto bini bıruno
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
Çirey nêşin tı ma vira

Son bölümde Aziz'in hoş şarkılar seslendirdiğini, söylediği şarkıların Bingöl'de sevilerek dinlenildiğini, Aziz'in Filit Dorşî'ni oğlu olduğunu belirterek, Azizi unutamadığını yinelemiştir.

Tu lawik vati, lawik weşi
Vengi tu umên Çewlig gueşi
'Eziz laj Filit Dorêş'i
'Ezo bıra! 'Ezo bıra!
Çirey nêşin tı ma vira⁷²

⁷² Söz: Gülfüroz BERDİBEK. KARASU, A.g.e, s.47.

3.1.4.6. Heywax Bawo

İnsan gurbetteyken yakınlarıyla aralarına uzun mesafeler girer. Gurbetten sılaya dönüş uzun zamanlar alabilir. Eski zamanlarda iletişim kanallarının sınırlı olması nedeniyle sevinçli veya kötü haberler uzun sürede ulaştırılırdı. Aşağıdaki “Heywax Bawo” adlı ağıtta gurbetteyken babasını ağır bir hastalık sonucu kaybetmiş ve ölüm haberi kendisine geç ulaştırılmış ozan; ailesine bu durumdan dolayı sitemini ve babasının ölümünden duyduğu üzüntüyü ifade etmektedir.

Xeberê mı çınıya çınıya Çoligra
Dayê qey şıma mıra nivato bayk mı niweş kot way
Dayê qey şıma mıra nivato bayk mı niweş kot way

Heywax bawo heywax bawo
Tı memır ez mirenawo
Tı mı caverdên şın çawo

Heywax dayê heywax dayê
Bayk mı şı yo mı ni diyo wayy
Kot bın hera siyawo
Ez nieşkawa ez yo ruej vinayo wayy

Heywax dayê heywax dayê
Şıma zerê mı veşnayo
Qê şıma veng mı nidawo wayy
Heywax bawo heywax bawo
Mı yo ruejij tı nidawo
Xeberê tu mı ni resawo

Heywax dayê heywax dayê
Bayk mı şıyo mı niediyo
Zerê kêyma şıyarawo
Willêy bayk mı pênino⁷³

3.1.5. Yergi Türkülerinde İnsan Unsuru

Yergi Zazaca kıamlarda sık işlenen konulardan biridir. Ozanlar toplumda yanlış gördükleri kişilerin tutum ve davranışlarını, toplumsal olayları, toplumun gelenek ve göreneklerini kıamlar yoluyla eleştirirler. *Edebiyatta şiirle bir kimseyi, bir düşüncüyü, bir durumu açık ya da kapalı biçimde, iğneli bir dille yerme sanatına yergi denir. Her yergide bir uyarı olduğu için öğretici özellik de bulunur. Yergi, kişi*

⁷³ <http://www.youtube.com/watch?v=ziYoZC4m1oE> (Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2018).

*ya da olayın kötü yönlerini ele alarak bunu alaycı bir üslupla değerlendiren yazılardır.*⁷⁴

Yergi kılamlarında eleştirilen kişiler genellikle sosyal yönü kuvvetli olan kişilerdir. Bu kişilerin yanlış uygulamaları kılamlar yoluyla dile getirilmiştir Her toplumda açgözlü, doymak bilmeyen, kul hakkına giren insanlar vardır. Ozanlar bu durumu görüp adeta kral çıplak demeye getirirler. Bingöl yöresi kılamlarında eleştirilen durumları şu şekilde sıralayabiliriz: din sömürüsü yapan kimi dini şahsiyetler, devlet yönetimi ve yöneticileri, toplumda yaşanan yolsuzluklar, yanlış toplumsal adetler, başlık parası isteyen aileler vb.

3.1.5.1. Lorî Lorî

Bingöl yöresinde dini hassasiyetten ötürü din adamlarına değer verilir. Din adamlarının toplum içerisinde saygın bir statüsü vardır. Eskiden devletten maaş alamayan din görevlilerinin masrafları cemaatin verdiği zekât ve fitre sadakalarıyla karşılanırdı. Bunun yanı sıra bir toplulukta din adamlarına başköşede yer verilir, sofrada en güzel yiyecekler ikram edilir. Kendilerine dini hassasiyetten ötürü tanınan bu imtiyazı kötüye kullanan kimi mala (imam), şêx (şehy), mıftı(müftü), hêcî (hacı) gibi din adamları da olmuştur. Bu durumu eleştirmekte ozanlara kalmıştır.

Lorî, lorî, mala lorî!
Lorî, lorî, mıftî lorî!
Lorî, lorî, şêxım lorî!
Lorî, lorî, hêcî lorî!

“Lorî Lorî” adlı kılamın birinci bölümde ozan, devletten maaş alamadığı için fitir sadakası ve zekâtla geçimini sağlayan bazı imamların halktan kendilerine yetenden daha fazlasını istemesini, bunu alışkanlık haline getirmesini ve aç gözlülüğünü sert ifadelerle taşlamıştır. Nakarat bölümünde imamın sofrasında et yediğini halkın ise çökelik yediğini ifade etmiştir.

Mala, malay dewê ma wo
Bıdîn cı fitrun, zika wo
Ço vun keliyê dadiyê ma wo
Lorî, lorî, mala lorî!

⁷⁴ ARTUN, A.g.e. s.521.

Esselat u wesselât,
Mala gueşt wen, ma turaq.

İkinci bölümde devlet memuru olan müftünün saat sekizde devlet dairesinde olduğunu belirten ozan, cemaat ortamında makamından ötürü en başköşede yer aldığını ifade eder. Müftüyü derede bir bayanla çıplak gördüğünü belirten ozan bu durumundaki tezatlığı ortaya çıkarmaktadır. Nakarat bölümünde ise müftünün içeceğinin viski olmasına karşılık halkın içeceğinin su olduğunu belirtir.

Seât hêşt ıd ho dayrı do
Miyon cemat ıd ho sarı do
Mi wi u ya zit di deri do
Lorî, lorî, miftî lorî!

Esselat u wesselât,
Mıfti wiski wen, ma awk.

Üçüncü bölümde şeyhlerinde devletten kadro ihdası alamadığı için devletin verdiği maaşa haram fetvası verdiğini, hâlbuki halktan aldıklarının daha fazla olduğunu, şeyhlerin özünde iyi olmalarına karşın arada yalan konuştuklarını ifade eder. Nakarat bölümünde de şeyhin sofrasında bal bulunurken halkın biberle karnını doyurduğunu belirtir.

Meâşê hukmat hêrûm keno
H'elbuk piyerın ra zied geno
Zaf hol bıneyk zurun keno
Lorî, lorî, şêxım lorî!

Esselat u wesselât,
Şêx êgmin wen, ma isuat.

Dördüncü bölümde hac görevini ifa etmek üzere Mekke ve Medine'ye gidip dönen hacıyı saygı gereği ellerinden öpmesine karşılık, başkalarına hediye olarak radyo getirdiğini, kendisini de hurmaya layık görmesini eleştirir. Nakarat bölümünde ise hacca gidip gelmesinin hacıya bir şey katmadığını, hacının otobüste bir kadına sarkıntılık etmesiyle kendisini ve toplumu rezil ettiğini belirtmektedir.

H'eci şiyu Mekk u Medinawo
Ma piyor şı lew na desta wo
Şar radyun ard, mı xurmawo

Lorî, lorî, h'eci lorî!
Şar têtîb ard, mı tîzbawo
Lorî, lorî, h'eci lorî!

Esselat u wesselât,
H'eci pê fêk tuyer pat
Esselat u wesselât,
H'eci otobus ıd alızya Fat
Esselat u wesselât,
H'eci ma u xwi pia kêrd rezil û riswat⁷⁵

3.1.5.2. Şêx u Mela

Şeyhlik medrese zamanlarında tarikat liderliği olarak toplum içerisinde yüksek bir merteye idi. Şeyh(şex), ilmin en yüce noktası olarak kabul görürdü. Zamanla babadan oğula geçen bir sistem haline dönüştürülmüş, içi boşaltılmış, yozlaştırılmıştır. Toplum şeyhe gösterdiği saygıyı ailesine de göstermekteydi. Bu durumu kendi menfaatlerine göre kullanan şeyhlerin aile mensupları toplumda şeyhlik mertebesinin itibarını zedelemişlerdir. Aynı şekilde imamlar(mela) da halktan ihtiyacından fazla zekât ve fitre kabul etmesi de zamanla toplum nazarında imamların saygınlıklarına zarar vermiştir. Şeyh ve mollalardan kimileri sözde Arapça yazdıkları kimi vesikalarla halka cennet tapusu dağıtmış karşılığında halkın mal varlıklarına el koymuşlardır. Kimi imamlarında dua mahiyetinde halkın çeşitli sıkıntılarına binaen muskalar yazmış ve karşılığında ücretler almışlardır. Halkın dini duygularının bu denli suiistimal edilmesi ozanların gözünden kaçmamış, kılımlarıyla bu durumu yermişlerdir.

“Şêx u Mela” adlı kılamın birinci dörtlüğünde Hasan dayısına seslenen ozan, şeyh ve mollaların kendilerine hisse aradıklarını, halkın fitir ve sadakalarını kendi malı saydıklarını, nerde bir sadaka verilme durumu oldu mu, dörtünale o tarafa koştuklarını belirtmektedir.

Ey xalê mi, Xalê Hese!
Şêx, melay ma geyren parse
Fitr û zika xwi r' ken hîsse
Çehergum vazden cuyi dîy se.

⁷⁵ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e. s.215.

İkinci dörtlükte Ramazan dayısına seslenen ozan, şeyh ve mollaların keçi, tavuk ve kuzuyla beslendiklerini, bu durum karşısında neden bu kadar bilinçsiz kaldığını belirterek uyanık olmasını tavsiye etmektedir.

Ey xalê mi, Xal Remezu!
Qey ti ina mendî nezu?
Şêx, melay ma geyren bizu
Wenî kergu, munen kuzu.

Üçüncü bölümde şeyhe yüz­süz diye seslenen ozan, şeyhin halka muskalar yaparak halkı sömürdüğünü, Zaza halkını bu sömürüyle paspas yaptığını ve gece gündüz üstüne oturduğunu belirtmektedir.

Ey şêxê mino rilişte
Ti ma r' kenî qum û nuşte
Tue Kird xwi r' kew yew helquşte
Ti şew û ruc hey ser ruenişte.

Dördüncü dörtlükte şeyhe seslenerek sinsî fikirli olduğunu belirten ozan, 'insana ne olursa ahlakından olur' diyerek şeyhe öğüt vermektedir. Zazaların ekmek çökeliyle karnını doyururken; şeyhin kurban etinin yarısını yediğini ifade eder.

Ey şêxê min feksuelaqi
Çi ben însu pey exlaqi
Kirdi r' nî heyon nun tueraqi
Ti wen nîm leşê bueraqi.

Beşinci dörtlükte yaz ayıyla beraber mollaların ortalığa düşüp bağırdığını belirten ozan, Zazaların şehirlerde amelelik yaptığını, şeyh ve imamların köyde halktan buğday arpa toplayarak köşeyi döndüklerini ifade etmektedir.

Benu umnu qîjen mele
Kird şin bajar ben 'emele
Dewun d' xelu, cewu kenu cele
Şêx, melay ma ben qimul, mele.

Altıncı dörtlükte şeyh ve mollaların gittikleri köylerde tavuk ve hindi eti yiyip çay kahve içtiklerini, nerde bir gelin veya güzel kız gördüklerinde göz gezdirip dudaklarını yaladıklarını ifade eder.

Şêx, melay ma şinî dewu
Wenî kergu, dîku; şimin çayu, qehwu
Çim ginen veywu, ciniyu
Qirrik qurtnen, liesen lewu.

Yedinci bölümde şeyh ve mollaların zikirlerle halkı uyutup uyuşturduklarını, füze ve uçak gibi uçurduklarını, kendilerinin Zazaları köprü yapıp üstünden geçtiklerini ifade eder.

Ti sera şin? Ti sera şin?
Ti cezme kuwen, hewa ra şin
Ti sey fuzu, teyara şin
Tue Kird kew pird, ti ser ra şin.⁷⁶

3.1.5.3. Çıra

Rençber Aziz toplumun hassasiyetlerini çok iyi bilen bir halk ozamıdır. Toplumun aksak yönlerini ortaya çıkardıktan sonra kendi politik düşüncesine göre onlara çözüm sunmaktadır. Kılamlarında dini şahsiyetlerin yergilerinin yanı sıra dönemin politik durumlarını da eleştirmiştir. Yaşadığı dönemde politik anlamda sağ sol çatışması hâkimdir. Kendisini politik anlamda komünist olarak nitelendiren Aziz, sağcı düşünenleri kılamlarıyla eleştirmiştir.

Aşağıdaki kılamda Aziz, beraber eğitim gördüğü yakın çevresindeki çocukluk arkadaşlarının, imamların etkisiyle Türk milliyetçiliğinin etkisinde kaldıklarını belirtmektedir. Türk milliyetçiliği yapmalarını kabullenemeyen Aziz, onların bu siyasi tutumlarını yermekte, onları faşistlik yoluna sapmakla suçlamaktadır. Aziz, birlikte olduğu ve arkadaşlık ettiği yakın çevresindeki insanların kendi kimliklerine ve öz benliklerine sahip çıkmamalarından dolayı rahatsızlığını dile getirmekte ve kendi siyasi düşüncesine davet etmektedir.

Ez, tı ma piya şin mallay het
Ma mallay ra piya ders guret
Mallay aqıl tu sarı ra vet
Lawê m çıra, çıra, çıra?
Mallay aqıl tu sarı ra vet

Hero çıra, çıra, çıra?
Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Zeko bıra
Hero çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Eko bıra
Lawê m çıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tu kerd astêy babi xu ra!

⁷⁶ Mehdi Özsoy, “Şex u Mela”, *Çıra, Kovara Kulturi*, Sweden, 1995, s. 81.

Ma firset zaf da Tıkuno
Tirkun guret cay Kirduno
Yın ma tepışt êşt hewsuno
Lawê m çıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?

Hero çıra, çıra, çıra?
Hero ıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Kazo bıra
Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Nazo bıra
Lawê m çıra, çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tu kerd astêy babi xu ra!

Cehdêy Stalin ra şêyirin
Guêş faiştun tıra kirin
Cehdêy Stalin ra şêyirin
Guêş faiştun tıra kirin
Gueştari ‘Eziz bıkirin
Şıma nikên çıra, çıra?
Gueştari ‘Eziz bıkirin

Şıma nikên çıra, çıra?

Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Ehmo bıra
Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Mehmo bıra
Lawê m çıra, Huso çıra, Heso çıra?
Tu kerd astêy babi xu ra!
Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Kazo bıra

Îna şiyor peyniyêy ma hol niya
Puridên, wa dinya beşnaw vêng ma
Êhu ‘Ez vaw itya dı birna
Şıma vinên çıra, çıra?

Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Eko bıra
Hero çıra, çıra, çıra, çıra, çıra?
Tı bi faşist Zeko bıra

Hero çira, çira, çira, çira, çira?
Tı bi faşist Heso bıra
Lawê m çira, çira, çira, çira, çira?
Tı bi faşist Huso bıra
Heso, Huso, Kazo, Nazo çira bıra?
Tu kerd astêy babiyê xu ra!⁷⁷

3.1.5.4. Pıro De

Kendisini politik anlamda koyu komünist olarak nitelendiren Rençber Aziz dönemin sıkıyönetim uygulamasını kılamlarında sıkça eleştirmiştir. Halkın ekip biçtiğinin karşılığını alamadığını, emeğinin çalındığını belirten Aziz, aşağıdaki “Pıro de”(vurun) adlı kılıamında halkı açık bir şekilde polis ve jandarmadan korkmadan devletin uyguladığı sıkıyönetim uygulamalarına karşı başkaldırıya ve isyana teşvik etmektedir.

Ma rumêni yı gêni
Ma xebitêni yı şêni
Îni laci kutikun ma ra se vuni

Pıro de bıray mı pıro de!
Pıro de dezay mı pıro de!

Pırye dên bıray mı pırye dên!
Pırye dên dezay mı pırye dên!
Cenderme-poles mepêrsin
Sıkıyönetim ra metêrsin
Tıfing xu bigirin xu dest

Pıro de apê mı pıro de!
Pıro de kekê mı pıro de!
Pırye dên bıray mı pırye dên!
Pırye dên dezay mı pırye dên!

Kırdun Xarpêt gureto
Diyarbakir paytexto
Ma gureto hurriyeto

⁷⁷ Seslendiren: Rençber Aziz. https://www.youtube.com/watch?v=VuY2m_jukf0 (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2018).

Pıro de apê mı pıro de!
Pıro de dezay mı pıro de!
Lêxe bavê mı lêxe!
Lêxe kekê mı lêxe!

Kurdistan cennêt Kurdun o
Êr ruêj cumiyerdun o
Wa cumiyerd vêj mêydun o

Pıro de bıray mı pıro de!
Pıro de dezay mı pıro de!
Pırye dên bıray mı pırye dên!
Pırye dên dezay mı pırye dên!⁷⁸

3.1.5.5. Way Way Ninna

Rençber Aziz kendi döneminde var olan mevcut politik düzeni ve dönemin yöneticilerini sert bir dille eleştirmiş, yerine göre tehdit etmiş, onları Kürt halkına karşı faşistlik yapmakla suçlamıştır. Kılamları ve ozanlığı aracılığıyla da kendi politik düşüncesinin propagandasını yapmaktan geri kalmamıştır.

Way way way way!
Way way ninna ninna!
Way way ninna ninna!
Ina niya aya bina
Ina niya aya bina
Şıma viynên senina
Şıma viynên senina
Tanqê şıma mazüt ma
Cıpey şıma mazüt ma
Tanqê şıma mazüt ma
Cıpey şıma mazüt ma
Kuemir şıma carut ma
Şıma kul kêrd zerrê ma
Ma vay dun welê şıma
Ninna ninna ninna...
Şıma viynên senina
Ninna ninna ninna...
Ninna ninna ninna...

Way way way way!
Way way ninna ninna!
Way way ninna ninna!

⁷⁸ Seslendiren: Rençber Aziz. <https://www.youtube.com/watch?v=3yjdyqXq3ss> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2018).

Kihun şıma, newey ma
Bajar şıma, dewê ma
Kihun şıma, newey ma
Bajar şıma, dewê ma
Keynê şıma, vêwê ma
Keynê şıma, vêwê ma
Qey xatir bırazzêy ma
Nimê Qeyseri şıma
Ninna ninna ninna
Ninna ninna ninna...
Şıma viynên senina
Ninna ninna ninna...

Way way way way!
Way way ninna ninna!
Way way ninna ninna!

Ina ninney tutun niya
Evrên şıma biyo hêr ma
Umo kot miyon keybêr ma
Pati piyorê alincêr ma
Milletê ma zêy vêr niya
Rençber gay xu bîd tîfing big
Xelasêy faşist çin ya
Ninna ninna ninna
Ninna ninna ninna
Şıma viynên senina
Şıma viynên senina
Ninna ninna ninna...⁷⁹

3.1.5.6. Darê Şemwar

Kılamlarda yerel yöneticilerinde eleştirisine sıkça rastlanılmaktadır. Halkından rüşvet ve haraç alan köy muhtarı da aşağıdaki kılamda eleştirilmiştir.

Ma şın darê şemwari
Dest xu bên çime kuari
Oni ardoni şari
Welçek ca don mıxtari

Anonim
Kaynak Kişi: Mustafa KARACA
Derinçay Köyü / Karlova

⁷⁹Seslendiren: Rençber Aziz. <https://www.youtube.com/watch?v=1fQCqVsZXMM> (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018).

3.1.5.7. Her Çi Biyo Vıla

Süregelen yolsuzluklar, halkın başına bela olan hırsızlar da ozanların gözünden kaçmamıştır. “Her Çi Biyo Vıla” adlı kılamda çalmaktan, hak yemekten karnı şişen, gözü doymayan kişilere karşı ozan, halkı ‘bana ne’ deyip geçmemesi gerektiğini belirtmektedir. Yolsuzluklara karşı duyarsızlıktan toplumsal düzenin karma karışık olduğunu belirtmiştir

Destur biden wa bı viyeêr
Verdên waşır a nigêr
Bi ela bi bela
Bi belê sarê ma
Destur biden wa bı viyeêr
Şınça waşier a nigêr
Bi ela bi bela
Bi belê sarê ma

Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo tiemona
Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo vıla, biyo vıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla

Dunya bueri mird nibên
Pizon vılên qim nikên
Nıng don erdir m a tersnên
Ki mıl k kom yo persnikên

Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo timona
Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo vıla, biyo vıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla⁸⁰

3.1.5.8. Nigena

Gençlerin evlilik konusu da yergi kılamları arasında kendine yer bulmuştur. Birbirini seven iki gencin evliliği ailelerinin iznine bağlıdır. Ancak kimi durumlarda kız tarafı Zazacada “kalın” olarak adlandırılan başlık parası isteyebilmektedir. Maddi

⁸⁰ Seslendiren: Mücahit GÖKER. <http://www.youtube.com/watch?v=I2P8SBm557s> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2018).

durumu başlık parası ödemeye elverişli olmayan delikanlı bu durumu kılmasıyla dile getirir.

Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena
Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena

Çım bavi tu peruno
Çımê dadê tu zerduno
Qalın ê tu mır vayo
Marq u zer u dolaruno

Keynekê tı çarawa
Tı çarawa komcarawo
Muradona Bazenona
Xırebara İbremona
Persawa tı persawa
Mı niezona komcarawa

Keynekê tı çı rında
Tı zarcê mıyon Zazona
Tı werdegê Darê Yêni
Tı alincê Suelaxona
Persawa tı persawa
Mı nizona komcarawa⁸¹

3.1.5.9. Warê Hesar

Toprak ile insan arasındaki bağ âşık ile maşuk, anne ile evlat, baba ile evlat arasındaki bağ kadar güçlü olmuştur. Zaza kültüründe geçimin temel kaynağı olan toprak kutsal sayılmış olup; toprağı namus, şeref, sadakat, atalarına saygı olarak algılanmıştır. Toprak ile insan arasındaki bu güçlü bağda türkülere konu olmuş olup aşağıdaki kılamda da bu konuya tenkitsel açıdan bir yaklaşım söz konusudur. Kılamda tenkit iki türlü yapılmıştır. Birincisi atalarından kendilerine miras kalan, kültürünün üstünde yeşerdiği, varlığını sürdürdüğü toprağa kendisinin sahip çıkamamasından dolayı bireyin kendisine dönük olan eleştirisi, ikincisi de zorba ile ya da hile ile topraklarına el koyanlara karşı yapılan eleştiridir.

⁸¹Seslendiren: Yakup KOÇAK. <http://www.youtube.com/watch?v=4KWqppJ8Bzs> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018).

Warê hesar warê ma wo
Warê babun pirkun ma wo
Ma diwar dît tê meşk şawo
Heyvax mı ri, heyvax bavo
Dılo dılo feqir dılo

Dılo dılo yetim dılo
Şar govend gen tu ri derd kul o
Dılo dılo sewir dılo
Şar govend gen tu ri derd kul o

Deştê Çolig deştê ma wa
Deştê baun pirkun ma wa
Ma romita ma ok dawa
Ruej omi ma ser guên rışnawa

Dılo dılo yetim dılo
Şar govend gen tu ri derd kul o
Dılo dılo sewir dılo
Şar govend gen tu ri derd kul o⁸²

3.1.6. İş Türkülerinde İnsan Unsuru

Yapılan değişik işlerde söylenen kıamlarda ayrı bir gurubu oluşturur. Bu kıamların konuları köylülerin yakınmalarından, sosyal içerikli konulardan, işbirliğinden, isyankârlığa kadar uzanmaktadır.

Bu tarz kıamlar motive edici bir etkiye sahiptir. Psikolojik ve gizemli bir şekilde çalışmaya teşvik eder. Söylenen kıamlar işin ritmik bir şekilde yapılmasını sağlar, bir bakıma iletişim aracı rolünü görür. Bazen söylenen kıamların yapılan iş ile ne ritmik ne de anlam bakımından bir bağlantısı olmayabilir, çalışırken eğlenmek için, işi hafifletmek, kısaltmak içinde söylenebilir.

Söylenen kıamlar doğrudan yapılan işle bağlantılı olmak zorunda değildir. Bazı durumlarda yapılan iş şarkı söylemek için zemin oluşturmaktadır. İlk olarak çoban şarkılarını bu anlamda sıralayabiliriz. Sürüsünü güden çoban hayvanlarını sakinleştirmek ve sıkıntılarını dile getirmek için yanık ve doğada yankılayan sesiyle kıamlar söyler.

⁸² Seslendiren: Ayhan BARASI. KURIJ, Seyîdxan, Deyiri Çewligi, Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2014, s.23.

Hayvanlara köyden veya civar köylerden biri çobanlık eder. Kaval çalması ve yanık sesiyle ünlü olan çobanlar, genellikle boş zamanlarını geçirmek ve koyunlarını sakınleştirmek için kaval çalar, kılam söylerler. Öğlen saatlerine doğru çoban sürüyü düzlük bir yerde durdurur. Berivan denilen köylü kadınlar koyun sağmaya giderler. Koyun sağarken de kılam söylerler.

Çalışırken söylenen kılamlar, sadece yapılan iş ile ilgili konuları dile getirmez, aynı zamanda doğa ile ve bunun ötesinde sosyal yaşamla ilgili bağlantı kurar. Kimi zaman birçok iş koluyla ilgili anlatımlar bir kılamla dile getirilebilir.

3.1.6.1. Dayê Mıro Vona

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar yaşam alanlarındaki her türlü unsuru; iş hayatından tutup insanın tabiatla uyumu, alışverişi arasındaki bağ ile gelenek ve görenek gibi temaları sanatsal açıdan sürekli kullanmışlardır. Bu unsurlar süreklilik arz ettiği için folklorik unsurlar olup toplumların yaşamları hakkında bilgiler sunmaktadır.

İş türkülerinde yapılan işin yapılış şekli, işi yaparken karşılaşılan güçlükler konu alınır. Aşağıdaki “Dayê Mıro Vona” adlı kılamında kardeşi ile birlikte çobanlık yaptığını belirten ozan, çobanlık mesleğini icra ederken karşılaştığı zorluklar yüzünden verdiği emeğin karşılığını alamadığını belirtmiştir. Otlaklarının dere kenarında olduğunu, hayvancılıkla elde ettiği ürünlerle geçimini sağlayamadığını, komşularına bile bir ikramda bulunamadığını belirterek bu durum karşısında duyduğu sitemi anne ve babasına dile getirmiştir.

Dayê bego vono, dayê miro vono
Dayê hewaro derdê mı girono
Dayê şığa dergi ha dêri verda
Bawo şığa dergi ha dêri verda

Dayê ez u mirê xwi ma gawoni
Bawo ma gawoni gawon guelikoni
Dayê ezu birê xu ma gawoni
Bawo ma gawoni gawon guelikoni

Dayê taşte mın u mir mı dı nonu
Bawo taşte mını mir mıdu nonu
Dayê ma çı bueri çı bíd cirononi
Bawo maçı bueri, çı bíd cirononi

Dayê hoşi hoşi, bawo hoşi hoşi
Dayê mongê e'd biya ma bı dueşi
Dayê mastu tueraq run bêr birueşi
Bawo mast u tueraq, run bêr birueşi
Dayê bego vono, dayê miro vono
Dayê hewaro derdê mı girono⁸³

3.1.6.2. Miro Yêşi

Aynı kılam farklı yörelerde yeni ekleme ve çıkarmalar yapılarak değişik varyantlarıyla karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum benzer konuların farklı bakış açılarıyla ele alındığını göstermektedir. “Daye Miro Vona” adlı kılamın benzeri olan “Miro Yeşi” kılamı benzer konular üzerinden farklı eklenmeler yapılarak değiştirilen bir versiyonudur.

Dayê miro yêşi dayê bego bêgo yêşi
Dayê gilê darun dayê bêxt mı rêşi

Dayê dişar nimruej dayê yenu heli
Dayê ez u mir xwı dayê ma gawuni
Daê ma gawuni gawun guelikoni
Taştê mı u mir mı dinuni
Dayê m bueri çı bıd cirononi

Dayê miyon tol eşt dayê çal mergun di
Dayê niemruej yenu dayê waxtê bêriyo
Dayê berwun koti dayê kaymê gawuni
Dayê virdi virdi dayê xura vajiyêni
Dayê berz perêni dayê nımzi di kuêni

Dayê miro yêşi dayê bego bêgo yêşi
Dayê gilê darun dayê bêxt mı rêşi⁸⁴

3.1.6.3. Kênay Mehmud Mikun

İş türkülerinde yapılan işlerin icraatı esnasında karşılaşılan güçlükler ele alınır. Aşağıdaki kılamda da kendini Mehmud Mikun'un kızı olarak tanıtan ozan, ormanlık bir alan içinde yaşadıklarını, süt sağarken inatçı boynuzsuz keçinin sütünü devirdiğini ve bu durumu annesine anlatmakta güçlük çektiğini ifade etmektedir.

Mı ri voni kêyney Mehmud Mikunu dayê
Ma runışti myon birundo maye

⁸³ BAYRAK, A.g.e. cilt II, s.926

⁸⁴ BAYRAK, A.g.e. cilt III, s.1497.

Nênik daw wertê çimonu dayê
Şıt mı şond bıza quel rışnawo mayê

Ez nizun daykra çita vaji dayê
Bi maşını ina germıko mayê
Ez çinena tı gırzıko dayê
Ez birnena tı tuepıko mayê

Lıng tu çiyay solun mıko dayê
Dêst tu çiyay pıton mıko mayê⁸⁵

3.1.7. Dügün Türkülerinde İnsan Unsuru

Kılamların en çok söylenildiği alanların başında nişan, düğün ve kına törenleri gelmektedir. Kılam, bu merasimlerin vaz geçilmez unsurudur. Bu merasimlerde kılamlar eşliğinde yöresel halk oyunları oynanır.

Düğün insan hayatında, bir erkek ile bir kadın arasında evlenme denilen geçiş döneminin en önemli özelliğidir. Düğün toplumsal bir olaydır. Her toplulukta bireyler kendi gelenek, görenek ve inanışlarına uygun düğün merasimleri, törenleri düzenlerler. Düğünde amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır. Düğün töreniyle evelenecek çiftlerin kuracakları yuva, ailelerinin akrabalık bağları davetlilerin katılımıyla tasdiklenmiş olur.⁸⁶

Düğün kılamlarının konusu bir hayli geniştir. Düğün kılamlarında iki aşğın birbirine duyduğu aşk, karşılıksız aşk, ailelerin evliliğe izin vermemesi durumu, toplumdaki yanlış gelenekler, gelinin ailesinden ayrılacağı için duyduğu üzüntü, toplumun başından geçen önemli olaylar vb. farklı durumlar kılamlara konu olabilmektedir.

Weber Kellerman düğün şarkılarının işlevi düğün şarkılarının iki açıdan bakıyor:

1. Düğün kutlamaları süreci içinde, eş zamanlı geleneksel olarak söylenen, düğünün tamamlayıcı unsuru olma işlevi görerek;

⁸⁵ BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1300.

⁸⁶ BAYRAK, A.g.e. Cilt I, s. 390.

2- Geçmişte meydana gelmiş belli sosyal olayları öyküleyen, kültürel tarihi işlevi olarak.⁸⁷

Bu tespit Bingöl yöresi Zazaca kılamlar içinde geçerlidir. Bir düğün töreni içinde kılâmın olası işlevini açıklayabilmek için, düğünü sosyal bağlamı açısından ele alıp, düğün öncesi, düğün esnasındaki ve sonrasındaki etkinlikleri irdeleyip kılâmın yerini belirlemek gerekir.

Düğün öncesi delikanlıya evlenmek istediği bir kızın olup olmadığı, ya da yakınlarının önerdiği bir isim sunulur. Kız tespit edildikten sonra genellikle baba ve ailenin saygı gören büyükleri kız evine gidip kızlarını isteme konusunda istekli olduklarını belirtirler. Kız ailesi durumu kendi aileleri içinde görüşmek için bir veya iki hafta gibi bir süre isterler. İşe olumlu bakılması durumunda erkek tarafına haber verilir. Çocukların evlenmesi konusunda her iki tarafın olumlu karar vermesi durumunda kız isteme merasimi için yakın akrabalar ve tanıdıklara haber iletilir. Belirlenen günde toplanan kalabalıkta erkek tarafı herkesin huzurunda kızını babasından ister. Kız babası toplanan kalabalığın huzurunda kızını verdiğini söyler. Kızın mihrî yörenin adetlerince belirlenir. Erkek tarafı nişan olarak kıza altın takarlar.

Çocukların evlenmesine her iki ailede onay verdikten sonra, genellikle pek bir engel kalmaz. Tüm akrabalar, yakınlar, köy sakinleri düğüne davet edilir. Davet bir elçi aracılığıyla yapılır. Davetin nişanı olarak davet edilenlere şeker- son dönemlerde bu gelenek yerini baskı makinelerinden çıkartılan davetiyelere bırakmıştır- verilir.

Düğün gününden bir önceki akşam kız evinde kına gecesi düzenlenir. Gelen davetlilere çerez ve şerbet ikram edilir. Kızın eline kına yapılır. Kılamlar eşliğinde halay çekilir. Halay kılamları iki grup tarafından (daha çok kadınlar ve erkekler, ya da karışık olarak veya koro halinde) birbiri ardına söylenir. Ezgiler genelde basittir. Çünkü burada müzik ile beden hareketleri arasında birleştirici unsur ritimdir. Kızın başı üzerinde mumlar yakılır, kılamlar söylenir.

⁸⁷ BAYRAK, A.g.e. Cilt I, s. 390.

Gelin evden ayrılmadan bir kaç saat önce akrabaları ve arkadaşları tarafından süslenir. Gelin baba evinden, arkadaşlarından ayrılacağı için çok üzgündür ve sürekli ağlar. Gözyaşı sel olur, akar. Kendisine tatlı olan baba ocağını terk etmekte zorlanır. Çevresine toplanan kalabalık onu teselli etmeye çalışırlar. Gelin kılamlar eşliğinde uğurlanır:

Ertesi gün sabah erkek tarafı kızı almak için büyük bir davetli topluluğuyla kız evine gelirler. Halaylar çekilir. Evlenen gençlere katkıda bulunmak üzere davetlilerce takı takılır. Takı merasiminden sonra gelin ailesiyle vedalaşır. Erkek tarafı kızı alıp erkek evine doğru yol alırlar. Erkek evinde de kılamlar eşliğinde halaylar çekilir.

Düğün merasiminin sonunda bir ziyafet sofrası hazırlanır. Yemekten sonra aileler tebrik edilir. Genelde düğün kılamları övgücü bir niteliğe sahip ve iyi dilekleri dile getirir. Ancak düğün kılamlarının başlıca işlevi, düğün geleneğinin yerine getirilmesi ve sosyal aile sisteminin korunmasına eşlik etmektedir.

Kılamların özel işlevlerinden biri de, eğlendirmenin yanı sıra, ana- babanın, kardeşlerin ve arkadaşlarının gelinden ayrıldıkları için duydukları üzüntüyü ifade etmektedir. Bunun yanında kılamların, insanın evlenmesinden duyulan sevincinde ifadesidir. Bu anlamda kılamlar, oyun havalarında ve eğlencede söylenmektedir.

Düğün kılamları oynanılacak oyun havasına göre söylenilir. Kılamlarda işlenen belli bir konu vardır. Ancak konunun yanı sıra kılamların oyun temposuna uydurulması için kıtalar arasına tekrarlanan nakaratlar serpiştirilir. Halayla uyum sağlaması için kıtamlarda “tekrir”, “aliterasyon” sanatlarını sıklıkla kullanılır ve kafiyeli dizeler oluşturmaya çalışılır.

Eski zamanlarda düğünlerde söylenen kıtamlarda kılamların sesi güzel olan bir halay başı (ser govend) tarafından seslendirilir. Halayda bulunan kişilerde akabinde söyleneni tekrar ederlerdi. Günümüzde müzik endüstrisinin gelişmesiyle beraber kılamları söyleyen kişiye enstrümanlar eşlik etmektedir.

3.1.7.1. İslö Dılo

Belli dönemlerde yaylaya çıkan yöre halkı yaylada hayvancılık faaliyetleri yapar. Barınma için geçici meskenler yapılır. Hayvanlardan elde edilen süt ile tereyağı, peynir çökelik yoğurt gibi süt ürünleri elde edilir. Elektriğin olmadığı yayla hayatında karalık gecelerde mum, gaz lambası veya ateş ışığında eğlenceli vakit geçirmek için kılaamlar söylenir. Yayla hayatı içerisindeki bu uğraşlarda kılaamlara konu edilir.

Ay lo dılo lo dılo
Ay lo dılo lo dılo
Ay lo dılo lo dılo
İs lo dılo delilo

Ma şı warê Hêyderi
Ay lo dılo lo dılo
Ma şın warê Hêydêri
İslo dılo delilo

Kuemê ma ha pêr sera
Ay lo dılo lo dılo
Kuemê ma ha pêr sera
İslo dılo delilo

Mişnê ma mişna kêla
Ay lo dılo lo dılo
Mişnê ma mişna kêla
İslo dılo delilo

Ruen ma vejjiyen litêra
Ay lo dılo lo dılo
Ruen ma vejjiyen litêra
İslo dılo delilo

Sêr bo hêci kerrawo
Ay lo dılo lo dılo
Sêr bo hêci kerrawo
İslo dılo delilo

Hêci vazdaw gêrawo
Ay lo dılo lo dılo
Hêci vazdaw gêrawo
İslo dılo delilo

Gêrawo bi faydawo
Ay lo dılo lo dılo
Gêrawo bi faydawo
İslo dılo delilo

Mast sêr sıvê wenıko
Ay lo dılo lo dılo
Mast sêr sıvê wenıko
İslo dılo delilo

Kêynon mast kêrd kuedıko
Ay lo dılo lo dılo
Kêynon mast kêrd kuedıko
İslo dılo delilo

Ma patıga big xwıdıko
Ay lo dılo lo dılo
Ma patıga big xwıdıko
İslo dılo delilo

Ay lo dılo lo dılo
Ay lo dılo lo dılo
Ay lo dılo lo dılo
İslo dılo delilo

Anonim

Kaynak Kişi: Kasım YILMAZ

Derinçay Köyü / Karlıova

3.1.7.2. Weri Xanê

Tarım ve hayvancılık toplumunda halkın uğraşı olan işlerde kılamlara konu olabilir. Bu tarz kılamlar motive edici bir etkiye sahiptir. Psikolojik ve gizemli bir şekilde çalışmaya teşvik eder. Söylenen kılamlar işin ritmik bir şekilde yapılmasını sağlar, bir bakıma iletişim aracı rolünü görür. Bazen söylenen kılamların yapılan iş ile ne ritmik ne de anlam bakımından bir bağlantısı olmayabilir, çalışırken eğlenmek için, işi hafifletmek, kısaltmak içinde söylenebilir. Tarlada ekilen karpuz, salatalık, kayısı gibi sebze ve meyvelerde kılama konu olabilmektedir. Halkın geçimini sağlamak için yaptığı uğraşlarda kılamlar yoluyla düğün eğlencelerine aktarılmış olur.

Weri xan weri xan weri xanê xanay mı
Weri can weri can weri canê tıb canay mı

Xanê baxçe buey duno xanay mı
Buey bueyê mışmışuna tıb canay mı
Mış mış erê gerguşo xanay mı
Mışmışo tal u tırşo canay mı
Xanê byê emuş meşue xanay mı
Dayk çik pot çiko weşo tıb canay mı

Weri xan weri xan weri xanê xanay mı
Weri can weri can weri canê tıb canay mı

Xanê baxçê buey dunoy xanay mı
Buey bueyê viyaruno tıb canay mı
Xiyar weri kêynuno xanay mı
Xiyar wêri rınduno tıb canay mı

Weri xan weri xan weri xanê xanay mı
Weri can weri can weri canê tıb canay mı

Xanê baxçe buey duno xanay mı
Buey bueyê zebeşuno tıb canay mı
Zebeş wêri xuertuno xanay mı
Zebeş wêri merduno tıb canay mı

Anonim

Kaynak Kişi: Baba YILMAZ

Derinçay Köyü / Karlıova

3.1.7.3. Dayê Lêyro

Düğünlerde konu evlilik olunca kadının nazı en çok ele alınan konular arasındadır. Kadının hamarat oluşu evlenecek kadından beklenenler arasındadır. Erkeğe naz edip, ağa kızı gibi davranıp bir söküğü bile dikmeyi beceremeyen kızlar eleştirinin odağında yer alır.

Dayê lêyro lêyro lêyro lêyro, dayê lêyro lêyro lêyro
Dayê lêyro lêyro, Ziracaw borunay mı

Kênê şını vırsi boni, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Pamênd şını vırsi boni, Ziracay çım siyayay mı

Tegêl doni vistununo, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Tegêl doni vistununo, Ziracay çım siyayay mı

Hot tegêlun xêltnêni, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Hot tegêlun xêltnêni, Ziracay çım siyayay mı

Voni ma kêynêy axunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Voni ma kêynêy axunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro

Xalbiki kêynêy aşiqunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Xalbiki kêynêy aşiqunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro⁸⁸

3.1.7.4. Melek

Aşığın sevdiğinden dileği kendisiyle bir ömür birlikte evlilik yoluna gitmesidir. Sevdiği kız bir başkasına varınca da bu durum delikanlının zoruna gider. Kılımda sevdiğinin sözünü kuş sözüne benzettir, günde on defa kendisi gibi başkalarını da evlilik vaadiyle kandırdığını iddia eder ve sözünde durmamasını eleştirir. Bu durum sık tekrarlandığı için düğünde topluma mesaj vermek amacıyla kılamlarda işlenilmiştir.

Sêrbun yinyo mereka bin bun yinyo mereka
Nume kêynek meleka nume kêynek meneka
Sezduna ruej destênu sezduna ruej destênu
Çi kêyneka şenika vay ...

Dayê ez xapinava vayê ez xapinava
Suezda mı şar dım şiya suezdamı şarid şiya
Çi kêyneka ri siya ya vay ...

Vılay zere mı yır bib bilay zerê yı mır bib
Suez yı suez yo mirçıkıb suez yı suez yo mirçıkıb
Suez duna ruej destenêu suez duna ruej destênu
Herê zalim la mçıb vay⁸⁹

3.1.7.5. Ha Ha Ninna

Kırsal kesimde halkın çoğu geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlar. Bu mesai saatlerinde genç kız ve delikanlılar sıklıkla bir arada olurlar. Çalışma esnasında gençlerin gönülleri birbirine kayar. Tabii ki de bir birine âşık olan iki sevenin muradı ailelerin iznine bağlıdır. Bingöl yöresinde evliliklerde aile içi yaş sıralaması esas alınır. Bir evde büyük olan çocukların önce evlenmesi istenir. Evde kendisinden büyük ağabeyi veya ablası olana geç kız ve delikanlıların onlardan önce

⁸⁸ Derleyen: Seyidhan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt II, s.924.

⁸⁹ Seslendiren: Avni POLAT. http://www.myvideo.de/watch/1146518/avni_polat_melek (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2018).

evlendirilmesi ayıp karşılanır. Evde büyük kızı varken baba küçük kızının evliliğine onay vermez. Bu durum kılaamlarla yerilir.

Cêko duzo herawo, ha ha ninna ha ninna
Kênu tedi rız kuawo, ha ha ninna ha ninna
Xımlê kenun rışawo, ha ha ninna ha ninna
Xortu xur arî dawo, ha ha ninna ha ninna
Xortu xur arî dawo, xılamalê dînyayê

Yego pilo filxuno, ha ha ninna ha ninna
Yego qijo nişuno, ha ha ninna ha ninna
Yo ho munid aw dono, ha ha ninna ha ninna
Teres birey kênuno, xılamalê dînyayê

Teres birey kênuno, ha ha ninna ha ninna
Kêna qij mı neduno, ha ha ninna ha ninna
İnşallah kêyd bımuno, ha ha ninna ha ninna
İnşallah kêyd bımuno, xılamalê dînyayê⁹⁰

3.1.7.6. Zoma

Toplumun yanlış gelenek ve görenekleri de kılamlar yoluyla yerilir. Evde büyük kız varken küçük kızın talibi olsa bile büyüğün kısmetini kapatır düşüncesiyle evlendirilmemesi bu yanlış uygulamaların başında gelir. Bu durum farklı kılamlarda nakarat kısımları ve kılam giriş bağlantıları değiştirilmiş olarak farklı versiyonlarıyla karşımıza çıkmaktadır. “Zoma” adlı kılamda da “Ha Ha Ninna” adlı kılamadaki ile benzer olan bu konu ele alınmıştır.

Zoma zoma zoma
Loy loy loy zoma
Zoma zoma zoma
Keko bira zoma

Yegaw pillo filhono
Loy loy loy zoma
Yegaw pillo filhano
Keko bira zoma

Yo honu mond aw dono
Loy loy zoma
Ya honu mond aw dono
Keko bira zoma
Monen baykê rındono

⁹⁰ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s. 214.

Loy loy loy zoma
Monen baykê kêynono
Keko bira zoma

Kêyna qij ma nidono
Loy loy loy zoma
Kêyna qij ma nidono
Keko bira zoma

Humay bık kied bımono
Loy loy loy zoma
Humay bık kied bımono
Keko bira zoma⁹¹

3.1.7.7. Sebray Mı

Evlilik isteğiyle kız istemeye gidilen kız evinde büyük ablası var diye sevdiğine varamayan delikanlı bu duruma isyan eder. ‘Çeyizi evde kalsın’, ‘Kaderi kapansın’, ‘Rızkı dağlarda kalsın’, ‘Ayağına prangalar dolansın’ diye beddualarda bulunarak içine dolan dertleri kılamlı dile döker. Benzer durumlar toplumda çok görüldüğü için düğünde halayda söylenen kılamlar yoluyla bu adet eleştirilir.

Sebray mı ha sebray mı
Tu qul kerd ver kıştê mı

Piyeru siya myun çımundo
Sebray mı ha sebray mı

Tu qul kerd vêr kıştê mı
Gılê pişt myun ermundê

Tu qul kerd ver kıştê mı
Ma şımı kêyna qij vera

Sebray mı ha sebray mı
Kêyna qij ma niduni

Tu qul kerd ver kıştê mı
Rızqê yey kuad bımuno

Sebray mı ha sebray mı
Ciyezê yey kied bımuno

⁹¹ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1780.

Tu qul kerd ver kıştê mî
Lingê yey zengudî bımuno

Sebray mî ha sebray mî
Tu qul kerd ver kıştê mî⁹²

3.1.7.8. Ciranê

Evlenip yuva kurmak, çoluk çocuğa karışmak kız-erkek her gencin muradıdır. Bu muradı yerine getirmek her ne kadar güzel bir duygu olsa da genç kızlar için doğup büyüdüğü, evlilik çağına eriştiği ailesini terk etmek zor gelir. Kendisinden yaşça büyük istemediği biriyle evlendirilmesi daha zor olanıdır. Düğün günü geç kız evinde ailesine ağlayarak veda eder. Usul gereği oynadığı oyunda da halaya ayak uyduramaz ve halayın akışını bozar. Bu durum da kılamlara konu olur.

Ciranê ciranê ciranê mın
Hevalê hogirê bermaliya mın

Na cirana mî bermena, Ciranê ciranê ciranê mın
Hêsrûn çımun gırgırmena, Hevalê hogirê bermaliya mın
Qom şırinu terk nıkena, Ciranê ciranê ciranê mın
Terkê dayka xwe nıkena, Hevalê hogirê bermaliya mın

Heval meberm zoma kalo, Ciranê ciranê ciranê mın
İşlıg zomê teqêl kêna, Hevalê hogirê bermaliya mın

Cirana mî ciyerdo yena, Ciranê ciranê ciranê mın
Ciyerdo yena dêst mî gena, Hevalê hogirê bermaliya mın
Dêst mî gena reqısyena, Ciranê ciranê ciranê mın
Lingê govend xelıtına, Hevalê hogirê bermaliya mın⁹³

3.1.7.9. Lê Hevalê

Çoğu zaman bir kılâm düğünlerde söylene söylene yeni eklemeler yapılarak farklı formlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Kılâmın anonim oluşu, sevilen bir ritminin olması, sözlü olarak yayılması kılamlarda bu durumu meydana getirir. Yukarıdaki “Ciranê” kılâmı bazı farklı eklemeler ve farklı bir nakarat bölümü yapılarak aşağıdaki “Le Hevalê” kılâmı olarak form değiştirmiştir.

⁹² BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1562

⁹³ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt II, s.874.

Ax lê lê ax lê lê, ax lê lê lê hevalê
Ina hevalê mı bermena Ax lê lê ax lê lê
In delalê mı bermena ax lê lê lê hevalê

Hêsrûn çımun gırgırnena Ax lê lê ax lê lê
Hêsrûn çımun gırgırnena ax lê lê lê hevalê

Desmal gena esterena Ax lê lê ax lê lê
Desmal gena esterena ax lê lê lê hevalê

Hot desmalun esterena Ax lê lê ax lê lê
Hot desmalun esterena ax lê lê lê hevalê

Ê dê heştın tê werdena Ax lê lê ax lê lê
Ê dê heştın tê werdena ax lê lê lê hevalê

Ciyerdo yena dêst mı gena Ax lê lê ax lê lê
Ciyerdo yena dêst mı gena ax lê lê lê hevalê

Dêst mı gena govend gena Ax lê lê ax lê lê
Dêst mı gena reqısyena ax lê lê lê hevalê

Lıngê govend xelıtına Ax lê lê ax lê lê
Lıngê govend xelıtına ax lê lê lê hevalê

Qom şırino terk nıkena Ax lê lê ax lê lê
Qom şırino terk nıkena ax lê lê lê hevalê

Biyeu dayk u bayki kena Ax lê lê ax lê lê
Biyeu dayk u bayki ax lê lê lê hevalê

Baykê xwıra şermayena Ax lê lê ax lê lê
Daykê xwıra ciyez wazena ax lê lê lê hevalê

Ina hevalê Mêhmed conı Ax lê lê ax lê lê
Dêst u lıngê tut mırcunı ax lê lê lê hevalê

Wiev u zuma gun u conı Ax lê lê ax lê lê
Yew binon ser sondon donı ax lê lê lê hevalê⁹⁴

⁹⁴ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1373.

3.1.7.10. Dedkêyna

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal kesim için ilkbahar mevsimi yaylaya göç mevsimidir. Ailenin bir kısmı hayvanlarla uğraşmak için yaylaya çıkarken, bir kısmı da tarla ve bağ bahçe işlerinde çalışmak üzere köyde kalır. Hal böyle iken köydeki aşklar da yalaya göç eder. Yaylada ailelerden gizli olarak buluşan âşıklar, تنها yerleri buluşma noktası olarak belirler. Evlilik muratlarını kılamlar yoluyla dile getirirler.

Ded dedkêyna dedkêyna, ded dedkêyna dedkêyna
Ded dedkêyna dedkêyna, humay kêyna he biye ita
Qulo suro vêr bêr ma, ded dedkêyna dedkêyna
Qulo suro vêr bêr ma, humay kêyna he biye ita

Tun kêji biyêri huni pa, ded dedkêyna dedkêyna
Tun kêji biyêri huni pa, humay kêyna he biye ita
Wısar waxti waruno, ded dedkêyna dedkêyna
Wıar waxti waruno, humay kêyna he biye ita

Şar barken şın waruno, ded dedkêyna dedkêyna
Şar barken şın waruno, humay kêyna he biye ita
Cey mın u xwu bonc lê buno, ded dedkêyna dedkêyna
Cey mın u xwu bonc lê buno, humay kêyna he biye ita

Dayk u bayk ra miyuno, ded dedkêyna dedkêyna
Dayk u bayk ra miyuno, humay kêyna he biye ita
Çırpik bunon rueşêni, ded dedkêyna dedkêyna
Çırpik bunon rueşêni, humay kêyna he biye ita

Pê dedkêyna wazêni, ded dedkêyna dedkêyna
Pê dedkêyna wazêni, humay kêyna he biye ita
Dedkêyna dezay gena, ded dedkêyna dedkêyna
Dedkêyna dezay gena, humay kêyna he biye ita

Ded dedkêyna dedkêyna, ded dedkêyna dedkêyna
Ded dedkêyna dedkêyna, humay kêyna he biye ita⁹⁵

3.1.7.11. Day Vuno

Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için iş gücü çok önemlidir. Bu yüzden Bingöl yöresinde, özellikle kırsal kesimde bu tarz çok çocuklu ailelerle sık karşılaşılır. Kız çocukları ev işlerini çekip çevirmede annelerine yardım ederken,

⁹⁵ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt II, s.934.

erkek çocuklar tarla ve hayvan gütmeye babalarına yardımcı olurlar. Ne kadar çok çocuk o kadar çok iş gücü demektir.

“Day Vuno” adlı kılamda, köy işlerini bırakıp farklı bir işte çalışmak için İstanbul’a giden ve oğlunun bu durumunu başkalarından öğrenen baba, oğluna sitemini kılamıyla dile getirir.

Day vuno day vuno day vuno
Day vuno day vuno day vuno lê lê day qırbun çımun siyono

Riyer kavar viraji day vuno day vuno day vuno
Ez tuera çiri vaji lê lê day qırbun çımun siyono

Laj şı kue xedyono day vuno day vuno day vuno
Ez semêr yı kuerfuno lê lê day qırbun çımun siyonu

Wısar yen waxt waruno day vuno day vuno day vuno
Ez pê kum şier waruno lê lê day qırbun çımun siyuno

Ser qêdya laj mı niumo day vuno day vuno day vuno
Dêrd daiyon çı gıronu lê lê day qırbun çımun siyuno

Şar yenu mıra vuno day vuno day vuno day vuno
Laj tı şu İstanbulo lê lê day qırbun çımun siyonu

Çım mı ho riyyı yınondo day vuno day vuno day vuno
Ez niezun ho çı haldo lê lê day qırbun çımun siyuno⁹⁶

3.1.7.12. Fatımay Mı

Gönül ilişkilerinde kız naz eyler. Erkek sevdiğinin özüne girebilmek için kendine çekidüzen verir. Yaptığı bazı davranışlarla kıza gönül verdiği mesajını vermeye çalışır. Saçını tarar, kız ile göz teması kurmaya çalışır. Kızı gördüğünde tesbihinin imamesini sallar. Ayakkabısının topuğunu kırar. Ona mektuplar yazarak ilanı aşk eder.

De lêyro, lêyro lêyro lêyro lêyro lêyro
Day lêyro lêyro lêyro dayê lêyro Fatımay mı

⁹⁶ Seslendiren: Said ALTUN. <http://www.youtube.com/watch?v=X3NmFF9aCsI> (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2018).

Ciyerd yenu aşıkuno lêyro lêyro lêyro
Kenu va perçimuno dayê lêyro Fatımay mı

Piyero siya kişta duno lêyro lêyro lêyro
Çımon siyayon ben u ono dayê lêyro Fatımay mı

Tadon vılê tizbuno lêyro lêyro lêyro
Şıknu paşney soluno dayê lêyro Fatımay mı

Şınu dikin remuno, lêyro lêyro lêyro
Wazenu pêl kaxıtino dayê lêyro Fatımay mı

Nısenu mektubono, lêyro lêyro lêyro
Benu don dêst hêkimono dayê lêyro Fatımay mı

Hakim ma wendış dund, lêyro lêyro lêyro
Qerar sirgun yı donu dayê lêyro Fatımay mı⁹⁷

3.1.7.13. Mı Bêni

Evliliklerde esas olan iki kişinin birbirine gönül vermesidir. Bazı durumlarda gönülsüz evliliklerde yaşanabilir. İlgi duyduğu kızıdan evlilik onayı alamayan delikanlı sevdiğini kaçırarak muradına ermek ister. Kızın gönülsüz oluşu durumu zorlaştırır. Delikanlı zorla da olsa bir plan dâhilinde kızını kaçıtır. Sonra erkek tarafı kız tarafına uzlaşmaya gider. Aşağıdaki kılamda da istemediği biri tarafından kaçırılma korkusu yaşayan bir genç kız duygularını kılamla ifade etmiştir.

Mı bêni ha mı bêni
Dayê dayê mı bêni
Hot tên yêni mı bêni
Dayê dayê mı beni

Kaçırılan kız bir süre kimsenin bilmediği bir yerde saklanır. Uzlaşma arayışlarının uzun sürmesi durumunda yerlerinin tespit edilmemesi içinde sürekli yer değişikliği yapılır. Bu yer değişiklikleri, kızın gönülsüz olması ve zorla alıkonulması durumun kıza eziyet verir.

Mı senacêr Çolig kêni
Dayê dayê mı bêni
Myon çomur ra kaşkêni
Dayê dayê mı beni

⁹⁷ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt II, s.1165.

Mı dew bı dew çarnêni
Dayê dayê mı bêni
Hot kil sabun gêni
Dayê dayê mı beni
Dest u lingun mı şueni
Dayê dayê mı beni

Kız tarafının şikâyetçi olması durumunda güvenlik güçleri devreye girer ve kızı kaçırınlar hakkında soruşturma başlar. Kızın ifadesine başvurulur. Kızın gönülsüz olması durumunda kız ailesine teslim edilir.

Qerequel qerequel mı çarnêni
Dayê dayê mı bêni
Îfadê fêk mı gêni
Dayê dayê mı beni

Mı zwaponid hêlîsnêni
Dayê dayê mı bêni
Hêwalê sawci kêni
Kek u Ewdal u mı bêni
Sêr qic qerar nigêni
Dayê dayê mı bêni⁹⁸

3.1.7.14. Heval Bermena

Düğünlerde esas konu evlilik olunca söylenen kıtalarda çoğunlukla gönül ilişkileri üzerinedir. Gönülsüz olarak evlendirilen kızın yüreği gam keder dolu olur. Düğün günü ailesinden ayrılacağı için gelin bu ayrılıktan duyduğu üzüntünün tesiriyle gözyaşı akıtır. Bu ayrılık acısına birde istemediği biriyle evlenmek zorunda kalma durumu eklenince gelin için bu durum daha çekilmez olur. Aşağıdaki kılamda da bu duygular ifade edilmektedir.

Ax lê heval lê meke
Piyerrê sarê xwı şune meke
Zewac xwı ra adet meke
Derdo xwı ra zerre meke
Zewac xwı ra adet meke
Derdon xwı ra zerre meke

Heval yena şına kuştın ra
Newı wırışta bi hona
Keyfê mın u tu persena
Heval keynê dezuna

⁹⁸ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1483.

Keyfê min u tu persena
Heval keynê dezuna

Ina heval bermena
Hêsrôn xwî esterena
Wîharê kulon derduna
Mara xeber nidona
Wîharê kulon derduna
Mara xeber nidona

Heval tu kê gêrena
Aşma dişoyin ma diya
Dest sıbay verradaya
Tersê tu ver remaya
Dest sıbay verradaya
Tersê tu ver remaya⁹⁹

3.1.7.15. Zırav

“Zırav” kelime anlamı olarak *ince ve zarif*¹⁰⁰ demektir. Zazacada genellikle bir bayanın ince ve zarif görünümü belirtmek için sıkça kullanılan bir ifadedir.

Düğünler toplumsal sorunların atışma alanı olabilir. Sevdiği kızı ailesinden alamayan delikanlılar düğünlerde söylenen kılaamlar yoluyla duygularını ifade etmektedirler. İnce ve narin sevdiğine ailesi karşı çıktığı için kavuşamayan âşık aşağıdaki kılamın nakarat bölümünde “kafir bav” (kâfir baba) ifadesiyle kızın babasını taşlamaktadır.

Zırav zırav zıravê lêyro lêyro ha lêyro
Zırav zırav zıravê ax çingê kafir bavê

Zırav şına gırşiki leyro leyro ha leyro
Semêd lemê tırşiki ax çingê kafir bavê

Zırav şına talbasun leyro leyro ha leyro
Kena pa ryze masun ax çinge kafir bavê

Zırav qıja qum veta leyro leyro ha leyro
Kasun masun kên tasun ax çinge kafir bavê

Daykê zırav cınveta leyro leyro ha leyro
Owk deroni dı hesreta ax çinge kafir bavê

⁹⁹ Derleyen: Seyidxan Kuriş. BAYRAK, A.g.e, Cilt II, s.1212.

¹⁰⁰ ERDEM, Turan, Ferheng Zazaki-Tırki Tırki-Zazaki, Doz Yayınları, İstanbul, 1997, s.150.

Kutık belek gırawo leyro leyro ha leyro
Puncê zumay dırnawo ax çinge kafır bavê

Zırav pını pa dawo leyro leyro ha leyro
Pinê zırav esyawo ax çinge kafır bavê

Zırav zırav zıravê lêyro lêyro ha lêyro
Zırav zırav zıravê ax çingê kafır bavê¹⁰¹

3.1.7.16. Le Dezawo

Zazacada “deza” *amcaoğlu, amcazade*¹⁰² anlamına gelmektedir. Bingöl yöresinde amca çocukları birbirlerine “dezê, dezêm” ifadesiyle seslenirler.

Düğün kııamları aşk ve mutluluğu konu alabildiği gibi acı olayları da konu alabilir. Bu durum toplumun acı olayları mutlu günlerinde yâd etmesi, kaybettiği kişilerin yokluğunda onları mutlu günlerinde hatırlamak gibi bir yargıyla ifade edilebilir. Aşağıdaki kııamda da Mahmut adlı dezasının habersizce ortadan kaybolmasının kııamı söyleyen üzerinde verdiği üzüntü dile getirilmiştir.

Le dezawo hoy dezawo
Le dezawo Mahmudo bırawo
Rayê dewonê ma gereyi
Tiron hukmat edelyayi
Mektuba dezayê mı cebiryayi
Helaq deze mı radowo
Helaq ağayê mı radawo
Qey mı rê tawa nêvawo
Derguşa çewreş roca caverdawo
Le dezawo hoy dezawo
Le dezawo mahmudo bırawo

Anonim
Celal YILMAZ
Derinçay Köyü / Karlıova

¹⁰¹ Derleyen: Seyidxan Kurij. BAYRAK, A.g.e, Cilt III, s.1777.

¹⁰² Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Kırmancı(Zazaki)-Tırki, Vate Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s.137.

3.1.7.17. Sêlimo

Düğünlerde söylenen kılamlar yörede aşkı dillere destan olmuş belli bir kişiyi de konu alabilir. Aşağıdaki kılamda ince ve uzun boylu sevdiğine kavuşamadığı için hayatı kararan, sevdiğini görenlere müjdelere sunacağını belirten Selim adlı delikanlı üzerine söylenmiştir.

Hew yariya yariya
Sêlimo lawo yariya
Hew yariya yariya
Sêlimo lawo yariya

Bejnê kêyneke bariya
Hew yariya yariya
Hım derga hım bariya
Sêlimo lawo yariya

Hêyatê Selim tariya
Hew yariya yariya
Yew piç piç te dı biya
Sêlimo lawo yariya

Piç piçê cini u mierdiya
Hew yariya yariya
Kum diya kum nidiya
Sêlimo lawo yariya

Kum diya mijdunliya
Hew yariya yariya
Mijduna kutmınliya
Sêlimo lawo yariya

Hew yariya yariya
Sêlimo lawo yariya
Hew yariya yariya
Sêlimo lawo yariya

Anonim
Kaynak Kişi: Kasım YILMAZ
Derinçay Köyü / Karlıova

3.1.7.18. Xonê H'eci

Sevdiği kızı ailesinden istemesine rağmen, kız ailesi onay vermediği için muradına eremeyen delikanlı, duygularını kılamla ifade eder. “Xone H'eci” (Hacının Kızı Hanım) adlı kılamda da kız babasının onayını alamayan delikanlı kızı kaçırmaya karar verir. Kızın babası hacı yörede nam sahibi biridir. Hacının kızını kaçırmak da büyük risk taşır. Gül yüzlü sevdiğinin aşkından her şeyi göze alan delikanlı Hacının kızını kaçıtır. Bu durumu kılamlara konu olur ve yörede dilden dile dolanır.

De gıdı gıdı de gıdı gıdı
De gıdı gıdı Xonê H'eci

Xonê H'eci gulvarêka
Şew dewruna ruej feleka
Dest Xon biger hêt mereka
Hec von Xonê mı naşıya
Teres von Xonê mı naşıya
Mı Xon niya cerg başiya
Cerg guereta kue ra şiya

Sêr bon H'eci yo mêduno
Bın bon H'eci yo mêduno
Inı meydun asturono
Inı meydun kexiluno
Ehmed Beg mayin kayduno
Rıza Beg non rue zerduno

De gıdı gıdı de gıdı gıdı
De gıdı gıdı Xonê H'eci

Anonim
Kaynak Kişi: Baba YILMAZ
Derinçay Köyü / Karlıova

3.1.7.19. Oy Nazê

Düğünler genç kız ve erkelerin buluşma yeridir. Düğünlerde en güzel ziynet eşyalarını ve elbiselerini giyen kızlar, özenli giyinen erkeler düğünlerde söyledikleri kılamlar ve oynadıkları oyunlarla birbirlerini etkilemeye çalışırlar. “Oy nazê” kılamında nazlı sevdiğini üzüm ağacının çiçeğine benzeten âşık, sevdiğini görenlere müjdelere vereceğini ifade ederek kılamda sevdiğine övgüler dizmektedir.

Naz engurê sêr gıluna
Oy nazê tınazlıya
Naz lemê sêr tencuruna
Tım tım tım nazlıya

Oy nazê nazê
Oy nazê tınazlıya
Oy nazê tınazlıya
Naz keyneka sarjuniya

Oy nazê tınazlıya
Kumig diya mujduniya
Oy nazê Tınazlıya

Anonim
Baba YILMAZ
Derinçay Köyü / Karlıova

3.1.7.20. Oy Emê

Aşk kılamlarında âşık, sevdiğinin maharetli yönlerini kılamıyla tasvir eder, methiyeler dizer. “Oy Emê” kılamında da âşık sevdiğinin hamur açma ve ekmek pişirme maharetini methederken, sevdiğinin kendisiyle evliliğine karşı çıkan babasını da kılamıyla taşlamaktadır.

Oy Emê Emê
Emma mı Emma miri
Em pojena nonê tiri
Vejiuena lewê qili
Yar Emê, Emê, Emê

Oy Emê, Emê, Emê
Oy Emê, Emê, Emê
Oy Emê keynê Hêsi
Keynê bayki teresi

Anonim
Kaynak Kişi: İbrahim Kapu
Meşelik Mezrası / Karlıova

3.1.8. Kişiler Üzerine Söylenmiş Türkülerde İnsan Unsuru

Kişiler arası tutumlar, sürtüşmeler, düşünsel ayrılıklar, bir kişiye duyulan sevgi, toplumda tanınmış birinin hayat hikayesi vb. durumlarda çoğu zaman kılaamlara konu olabilmektedir. Kişiler üzerene söylenmiş türkülerde hakkında türkü söylenen kişi genellikle toplumda tanınan biridir. Bu tarz türküler ele alınan kişiyi övücü veya yerici nitelikte olabilir. Bazı durumlarda ozan hedef aldığı kişiyi kılaamlarıyla taşlarken, bazı türkülerde sevgi beslediği kişiyi yüceltmektedir. Bu tarz türkülerde ozan eleştirdiği kişinin belli bir tutum veya davranışını ince bir üslupla eleştirir veya övgüye layık gördüğü yönlerini belirtir.

3.1.8.1. Wıso Wıso Wırriso

Rençber Aziz çoğu eserinde kara mizah kullanan sivri dilli bir halk ozanıydı. Solcu komünist bir düşünceye sahip olduğunu sık sık ifade eden Aziz karşıt düşünceleri kılaamları yoluyla eleştirmiştir. Babasının amcasının oğlu olan Hacı Yusuf, dönemin MHP Genel Başkanın Alpaslan Türkeş'in Bingöl'e yaptığı ziyarette bir büyük baş hayvan kesmiştir. Bu durum Aziz'in pek hoşuna gitmez ve o sıralar bulunduğu Almanya'dan kılaamını bir bant kaydına dökerek gönderir.

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
Ravrêy mektub bıniso, Wırriso
Biwun, bıpers, bıniso, Wıso

Nakarat bölümünde amcasına Rus Yusuf diye seslenen Aziz, kendisine ara sıra mektup yazmasını okuyup, sorup, öğrenmesini ister. Wısfun köyünün ikisine de kalmadığını belirterek amcası Yusuf'u amcalıktan reddettiğini söyler. Kendisini unuttuğu takdirde gittiği haccın kabul olmayacağını ifade eder.

Wısfun mıno tu piya nêbo, Wıso
Ap mın zê tu çinebo, Wırriso
Tı mı xwı vira bıkse, Wıso
O h'êc tu qebul nêbo, Wırriso

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
Ravrêy mektub bıniso, Wırriso
Biwun, bıpers, bıniso, Wıso

İkinci bölümde kendisine sevdiği kızı istemeye gitmediği için amcası Yusuf'a sitemini dile getiren Aziz, "Qatiri tepesinde kurtlar yesin seni" diyerek beddua eder.

Tu qet niva ez hêw şêr, Wıso
Kêynea qıj Ez ir bêr, Wırriso
Tı vêr xwı tad radra şuer, Wıso
Qıl Qatiri ya vêrg tu buer, Wırriso

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
Ravrêy mektub bınis, Wırriso
Biwun, bıpers, bınis, Wıso

Kılamın son bölümünde sazımın sesi kulağına gelsin diyen Aziz, Yusuf'un; babası Filit Doreşi'nin amcaoğlu olduğunu belirtir. Amcası Yusuf'u karpuz çiçeğine benzeten Aziz, Türkeş'in partisine girmesiyle Türkeş'in karısına âşık olduğunu iddia eder.

Vêng saz mı biyor tu gueşi, Wıso
Dezêy Filit Dorêşi yo, Wırriso
Wıs zê villê zebeş o, Wıso
Zêr kot cıniyê Turkêş o, Wırriso
Vun kot partiyê Turkêş o, Wırriso¹⁰³

3.1.8.2. Wey Ezo, Wey Ezizo

Rençber Aziz kendi hayatını, hayatta karşılaştığı güçlükleri "Wey Ezo, Wey Ezizo" adlı kılamıyla dile getirmiştir. Giriş bölümünde 'Vay Ezo vay Ezizo' diye kendisine seslenen Aziz, hayatta yaşadıkları yüzünden Aziz'in ne pis ne de temiz olduğunu, herkesin yüreğinin yaz ayı gibi günlük güneşlik bir heyecan içerisindeyken kendisinin yüreğinin sonbahar mevsimi gibi hüznü dolu olduğunu ifade etmektedir.

Wey Ezo, wey Ezizo
Wey Ezo, wey Ezizo
Nê piso, nê temizo
Şar umnun o, tur payizo
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

¹⁰³ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s.64.

İkinci bölümde babası Hacı Filit'in evinin yüksek bir tepede olduğunu, bahçesinde türlü yemişler olduğunu belirten Aziz, doğup büyüdüğü eve duyduğu özlemi ifade etmektedir.

Bun Hec Filit qılo berzo
Baxçê bavi Ez piyor rezo
Ti bê şini, biyeri lezo
Wey Ezo, wey Ezizo
Nê piso, nê temizo
Wey Ezo, wey Ezizo
Şar umnun o, tur payizo

Üçüncü bölümde Ali ile Hasan'ın gelip kendisini İstanbul'dan Bingöl'e geri getirmesini bekleyen Aziz, memleketinde yediği dutları özlediğini belirterek memleket hasretini ifade etmektedir.

El u Hes şêr İstanbuelo
Ez mi bigiro biyar Binguelo
Mi cir tuy kêrd zerrê selo
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Dördüncü bölümde politik fikirlerinden dolayı adının hükümet tarafından arananlar listesinde olduğunu, bu durumdan dolayı kaçarak sürgün hayatı yaşadığını dile getirmiştir.

Ez ken dehbey siyaseti
Numêy Ez mı kot hukmati
Vun: 'Ez remo şiyu bın xêti'
Wey Ezo wey Ezizo
Şar umnuno, tur payizo
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Beşinci bölümde Aziz yaşadıklarından dolayı sürgün olup gurbet hayatı yaşadığını, beş altı yıldır anne babasını göremediğini, bu durumdan duyduğu üzüntüyü ve özlemi ifade etmiştir.

Ez mi şiyu kot xeribi yo
Nê dadi ya, nê babi yo
Punc şeş serri yo mı nêdiyo
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Altıncı bölümde gözleri görmediği için karanlıkta olduğunu bu sebeple gündüzün ve aydınlığın farkına varamadığını, kimi gün aç kimi gün tok olduğunu, belirli bir yurdu, evi olmadığı için “nerde sabah orada akşam” ifadesiyle konakladığını belirtmiştir.

Ez nê rueco nê ruaşuno
Ruec yo mirdo, yo veyşuno
Kum ca sıwaw, uca şuno
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso nê temizo

Yedinci bölümde mensup olduğu milletine serzenişte bulunan Aziz, kendi milletinin dünyada bir dikili ağacı olmadığını, kendisinin milleti uğruna bu duruma düştüğünü ifade etmektedir.

Milletê ma milletê ma
Dinyad yo darê ma çin ya
Ez bi serwird semêd şima
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Sekizinci bölümde kendisi hakkında olumsuz konuşan kişileri fesat ve şeytan olarak gördüğünü belirten Aziz, babasıyla arasında kırgınlık oluşturan bu kişilerin bir doğru söyleyip on yalan konuştuğunu ifade eder.

Yo rašta vaco, des zur keno
Şar fesado, şar şeytuno
Ez u babi, ez ciye keno
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Dokuzuncu bölümde Aziz, kendisinin güzel kılamlar(lawik) seslendirdiğini, seslendirdiği kılamların çoğu kişinin severek dinlediğini, kendisinin Filit Doreşi'nin oğlu olduğunu ifade etmektedir.

Ez lawkun vun, lawik wêşi
Vêng Ez umo zafin gueşi
Eziz lac Filit Dorêşi
Wey Ezo wey Ezizo
Nê piso, nê temizo

Wey Ezo wey Ezizo
Wey Ezo wey Ezizo
Şar umnuno, tu payizo

Onuncu bölümde kendisini sofi ve hacı diye nitelendirenlerin düşüncelerinden dolayı “Aziz’i darağacına çekmeli” dediklerini, buna rağmen Aziz, kendilerine dargın olmadığını ifade etmektedir.

Mişori kên sofi u heci
Vun: ‘Ez buncên daraxaci’
Wa xwır weşib, wa xwır vaci
Wey Ezo wey Ezizo
Wey Ezo wey Ezizo
Şar umnuno, tu payizo¹⁰⁴

3.1.8.3. Ehmêd Ehmêdun

Bingöl yöresinde evlilik konusunda evde kendisinden büyük ablası varken küçük kızın evlendirilmemesi âdeti; genç erkeklerce, kılamlar yoluyla ‘evde kalsın’, ‘rızkı darıda kalsın’, ‘çeyizi sandıkta kalsın’ gibi beddualarla sıkça eleştirilmiştir. Düğünlerde de sıkça söylenen bu kılamda özellikle kız babası ismi zikredilerek toplumsal bir sorun dile getirilmiştir. Kılamda “Ehmêd Ehmêdun” adlı kişi de toplumda bu âdeti sürdürmeye devam eden bir karakterdir. Anonim olan bu kılamda kılam yoluyla bu sorun yerilmiştir.

Yo vejıyaw lewê bonono hoy dayê dayê hoy dayê dayê
Hi rı rê veng piyaser vengduno, hoy dayê dayê derd gıronu
Monenu Ehmêd Ehmêdun o, hoy dayê dayê hoy dayê dayê
Monenu baykê kêynonu, hoy dayê dayê derd gıronu

Yın kêyna qij ma nıdonu, hoy dayê dayê hoy dayê dayê
İnşallah kiyed bımuno, hoy dayê dayê derd gıronu
Rızqe yı kuarıd bımonu, hoy dayê dayê hoy dayê dayê
Cyeze yey galıd bımonu, hoy dayê dayê derd gıronu

Anonim
Kaynak Kişi: Mürsel TATLI
Derinçay Köyü / Karlhova

¹⁰⁴ Seslendiren: Rençber Aziz. KARASU, A.g.e, s.212.

SONUÇ

Bu çalışmada, Bingöl yöresine ait Zazaca türküler insan unsuru çerçevesinde incelenmiştir. Sözlü edebiyatın bir parçası olan Bingöl yöresi türküleri, yöre insanının yüzyıllardır süren gelenek ve göreneklerini, değerlerini, düşünce yapısını, arzularını, dünyaya bakış açısını kuşaktan kuşağa, dilden dile aktararak günümüze ulaştırmıştır. Bingöl yöresi insanının dünyaya ve hayata bakış açısını, hoşlandığı durumları, acılarını, sevinçlerini, sevdalarını, hasretini, mizahını, ortak tutum ve kaygılarını, toplumsal yaşantısının, usul ve adetlerinin yansımalarını; bunun yanı sıra Zaza dilinin edebi yönünü bu türkülerde bulmaktayız.

Bu çalışma kapsamında Bingöl yöresinde öteden beri söylene gelen Zazaca türküler derleme ve inceleme yoluyla kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda yer alan türkülerin dışında kalan, ulaşamadığımız, yazıya aktaramadığımız Bingöl yöresine ait daha nice türkü bulunmaktadır. Bu türkülerin kayıt altına alınması için kapsamlı bir çalışma ve alan araştırması gerekmektedir. İmkânlar ölçüsünde derlenen bu çalışmadaki türküler; tür, biçim ve söyleniş yönünden sınıflandırılmış olup; konu bakımından *aşk türküleri*, *gurbet-hasretlik türküleri*, *iş türküleri*, *yergi türküleri*, *mizahi türküler*, *düğün türküleri*, *kişiler üzerine söylenmiş türküler* ve *ağutlar* olarak tasnif edilmiş, türküler insan unsuru açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma sonucunda;

- ✓ Zazaca türkülerin edebi yönünün çok kuvvetli olduğu, incelemeye açık bu bakir alan üzerinde dil bilim açısından yapılacak çalışmaların Zazacaya önemli katkılar sağlayacağı, türkülerin Zazacanın dilsel yapısını ve özelliklerini çok iyi yansıttığı, Zazacanın şiir yazma ve şiir ahengi oluşturma konusunda çok kuvvetli ve etkili bir dil olduğu,
- ✓ Bingöl yöresinde söylenen halk türkülerinin yöre insanının karakteristik özelliklerini; ortak duygu, düşünce ve sorunlarını, farklı yönlerini yansıttığı, yöre insanının türkü söylemede çok iyi bir duygu derinliğine ve şairlik yeteneğine sahip olduğu,
- ✓ Çalışmada konu bakımından tasnif edilen türkülerde aynı türkünün birden fazla konu barındırdığı, bunun yanı sıra anlatımı güçlü kılmak için kalıplaşmış birçok deyim

kullanıldığı, Bingöl ili sınırları içerisinde yer alan birçok köy, dağ ve yer adının da türkülerde yer güzelleme yapılarak sıklıkla kullanıldığı, yerel konuların dışında ulusal sorunlarında türkülerde konu olarak ele alındığı, toplumsal sorunların, yanlış gelenek ve göreneklerin türküler yoluyla eleştirildiği veya mizahi bir dille ele alındığı,

- ✓ Türkülerde çoğu zaman hece ölçüsüyle söylenmiş türkülerin yanı sıra hece ölçüsüne dikkat edilmeden söylenen türkülerinde olduğu, dize sonlarındaki sözcüklerde ses uyumu ve kafiye yapısına önem verildiği, yapı bakımından türkülerdeki beyitlerin ikil, üçlü ve dördü olarak gruplandırıldığı, bazılarının ise herhangi bir sınıflandırılmaya ve kurala ihtiyaç duyulmadan seslendirildiği, türkülerde anlatımı güçlü kılmak ve türküde ahenk oluşturmak için özellikle nakarat bölümlerinde tekrar ve aliterasyon gibi çeşitli söz sanatlarının kullanıldığı,
- ✓ Bingöl yöresinde yöreden yöreye değişen ağız farklılıklarından dolayı söylenen türkülerin değişiklik gösterdiği, Zazacanın kabul edilmiş ortak gramerinin olmayışı sebebiyle bu türküler yazılı olarak kayıt altına alınmanın zor olduğu, yöre türkülerin sözlü olarak yayıldığı, bu sebepten dolayı aynı türkünün farklı versiyonlarının oluştuğu, çoğunlukla söyleyeninin belli olmadığı anonim türkülerden oluştuğu,
- ✓ Bingöl yöresi türkülerinin derlenmesi, incelenmesi açısından yapılmış olan çalışmaların az ve yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Konu bakımından tasnif edilen türkülerde şu tespitler saptanmıştır:

- Aşk türkülerinde sevgiliyi tarif etmek için sıkça benzetmelere ve söz sanatlarına başvurulmuş, 'zarac' motifi sevgiliyi tarif etmek için sıklıkla kullanılmış, toplumda evlilik üzerine uygulanan yanlış adetler türküler yoluyla eleştirilmiştir.
- Gurbet ve Hasretlik türkülerinde ekonomik, sosyal, siyasal, askeri nedenlerle yaşanan göç kaynaklı memleket hasreti konu edilmiş, gurbetteyken sılada özlenen her türlü unsur türkülerde yansıtılmıştır.
- İş türkülerinde yapılan iş, işin yapılış şekli, işin icrası esnasında karşılaşılan güçlükler, verilen emeğin karşılığının alınmaması, yoksulluk gibi konular ele alınmıştır.
- Yergi türkülerinde özellikle dinî şahsiyetlerin eleştirisine sıkça rastlanılmaktadır. Bazı din adamlarının dini kullanarak toplum üzerinden yaptıkları sömürü türkülerle

eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra toplumdaki yanlış evlilik adetleri, mevcut siyasi düzen eleştirileri de türküler yoluyla ele alınmıştır.

- Bingöl yöresine ait mizahi türkülerin konusu bir hayli geniştir. Toplumda sakarlığıyla bilinen kişiler, evcil hayvanlar, yöresel yemekler vb. unsurlar üzerinden toplumda yer alan her türlü unsur mizahî bir dille, yöreye ait mizah anlayışıyla türkülere konu edilmiştir.
- Düğün türküleri konu bakımından en geniş konu içeriğine sahip türkülerdir. Düğün merasimlerinde konu iki bireyin evliliği olduğu için türkülerinin başlıca konusu evlilik üzerinedir. Gelinin baba ocağından ayrılacağı için duyduğu üzüntü, sevdiği kişinin başkasıyla evlendirilmesi, evliliklerde aile onayının alınamaması, maddi imkânsızlıklar nedeniyle sevdiğine kavuşamama vb. konuların yanı sıra evlilik ile ilgili olmayan toplumun ortak sorunlarını ve düşüncelerini konu edinen düğün türküleri de bulunmaktadır. Düğün eğlencelerinde söylenen türküler enstrümanlar eşliğinde belli bir halay ritmine uydurularak söylenmektedir.
- Yörede tanınmış kişiler üzerine söylenmiş türküler de türküyeye konu olan kişinin aksak yönleri, yanlış tutum ve davranışları tenkitsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.
- Yörede söylenen ağıtlarda genellikle anlatım tarzında söylenmiştir ve ölen kişinin olumlu niteliklerini dile getirilmiştir. İçerik olarak ağıdı yakılan kişiyi ölüme götüren nedenler, hayattayken o kişiye söyleyemediklerinden dolayı duyulan pişmanlık, yerinme duyguları ön plandadır.

Sonuç olarak Bingöl yöresi türkülerinin akademik anlamda incelenmesi yörede konuşulan dil olan Zazacanın edebi yönüne önemli katkıları olacaktır. Türkülerde sadece işlenen konunun, aktarılan duygunun ötesinde birçok Zazaca deyim, söz kalıbı, Zazacanın dil özelliklerini yansıtan birçok unsur bulunmaktadır. Bu çalışmamızda da elimizden geldiği kadar bu alana katkı sunmaya çalışılmıştır.

KAYNAK SAHISLAR LISTESI

1.

Adı : Mustafa
Soyadı : KARACA
Yas : 87
Egitim Durumu : Ilkokul
Meslek : Çiftçi

2.

Adı : Baba
Soyadı : YILMAZ
Yas : 70
Egitim Durumu : Ilkokul
Meslek : Çiftçi

3.

Adı : Kasım
Soyadı : YILMAZ
Yas : 38
Egitim Durumu : Ilkokul
Meslek : İşçi

4.

Adı : Celal
Soyadı : YILMAZ
Yas : 32
Egitim Durumu : Ilkokul
Meslek : Çiftçi

5.

Adı : Mürsel
Soyadı : TATLI
Yas : 40
Egitim Durumu : Lisans
Meslek : Öğretmen

6.

Adı : İbrahim
Soyadı : KAPU
Yas : 50
Egitim Durumu : Ilkokul
Meslek : Çiftçi

KAYNAKÇA

AKGÜN, Dilek, Kırşehir Türkülerinde İnsan, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Üni. 2006

ALAY, Okan, Kültür Dünyamızda Bingöl, s.145-148

ALAY, Okan, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Bingöl'de Evlenme Adetleri Üzerine Bir İnceleme, Yıl 1, Sayı II, 2008.

ARTUN, Erman, Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü, Karahan Kitabevi, Adana, 2014.

AYDAR, Mehmet, Zazaca-Türkçe Sözlük, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003.

BAYRAK, Mehmet, Kürt Müziği Dansları ve Şarkıları, Cilt I-II-III, Ankara, 2002.

BOR, Abdülkerim, Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türküleri, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üni., 2014.

BORATAV, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat, İstanbul: Adam Yayınları, Cilt 2,1982.

BUYANKARA, Mahmut, Bingöl Ailesinde Sosyal Değişme, Bingöl Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2016.

Cumhuriyetin 50. Yılında BİNGÖL, 1973 il yillığı, Ankara, 1973, s. 40.

ÇAKAR,M., IŞIK F., Mehmetoğlu M., Sadıkoğlu E., Önen R., Tan S., Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2010.

ERDEM, Turan, Ferheng Zazaki-Tırki Tırki-Zazaki, Doz Yayınları, İstanbul, 1997.

Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Tırki-Kırmancki(Zazaki), Vate Yayınları, 2. Baskı. İstanbul, 2004.

Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Kırmancki(Zazaki)-Tırki, Vate Yayınları, 3. Baskı. İstanbul, 2009.

IRMAK, Yılmaz, Bingöl Halk Oyunları, Bingöl Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Yıl 2015.

KARASU, Doğan, Dinyad Yo Darê Ma, Rençber Eziz, Vate Yayınları, İstanbul, 2012.

KARASU, Doğan, Bingöl Dengbêjleri, Peri Yayınları, 2007, İstanbul.

KAYA, Mehmet, *Bingöl Vilâyeti'nin Kurulması Ve İdari Yapılandırılması*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 2011.

KURÛJ, Seyîdxan, *Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgê ra*, Arya Yayınları, İstanbul, 2002.

KURÛJ, Seyîdxan, Deyiri Çewlîgi, Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2014.

ÖZBEK, Mehmet, Ötüken, Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul, 1981.

ÖZSOY, Mehdi, “Şex u Mela”, Çıra, Kovara Kulturi, Yıl 1, Sweden, 1995.

ŞARGEYIJ, Remzun, “Bi Wısar, Dayê Bi Wısar”, Rojnameyê Zazaki, Humare 3, Ocak 2014, s. 7.

TAN ,Nail, Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler, Ankara: Türk Kültürü Yayınları, 1997.

TURGUT, Harun, Türkçe-Zazaca Sözlük, Do Yayınları, İstanbul, 2008

YARARLANILAN İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://www.diyadinnet.com.tr>
2. <http://www.bingolkulturturizm.gov.tr>
3. <http://www.csb.gov.tr>
4. <http://www.bingolbarosu.org.tr>
5. <http://www.dap.gov.tr>
6. <http://tr.wikipedia.org.tr>
7. <http://www.bingol.gov.tr>
8. <http://www.millifolklor.com.tr>
9. www.youtube.com.tr
10. <http://sertkaya1.tripod.com.tr>
11. <http://www.mirbotan.com.tr>
12. <http://www.tdk.gov.tr>
13. <http://www.dailymotion.com.tr>
14. <http://www.myvideo.de>
15. <https://www.bingolurmanset.com>
16. <https://www.edebiyatogretmeni.org>
17. <https://www.mebilgi.com>
18. <https://tr.wikisource.org/wiki>
19. <http://www.turkuler.com>